

Culturele eigen/wijs/heid

Denkend aan Brabant zie ik folklore en fanfare... De tijd dat dat ons beeld was bij regionale cultuur ligt ver achter ons. Cultuur is geen stoffig streekproduct. Sterker nog: in de

regio gebeurt het. Dáár ontstaat culturele vernieuwing. Dat vindt inmiddels niet alleen Den Bosch, maar ook Den Haag. Het Rijk wil de regio de ruimte geven om cultureel te groeien. Deze switch in denken (en doen) is opmerkelijk en onvermijdelijk. Het cultuurbeleid is namelijk een van de laatste beleidsterreinen die nog een sterke nationale oriëntatie kent. Maar dat is niet langer houdbaar.

In een wereld waar globalisering de neiging tot regionalisering aanwakkert, komt de eenzijdige focus op het nationale schaalniveau onder druk te staan. Niet voor niets constateert de Raad voor Cultuur in Agenda Cultuur (2015) dat het belang van steden en regio's toeneemt. De lokale worteling van cultuur in stad en regio gaat volgens de

Raad gepaard met een gelijktijdige internationale oriëntatie van kunstenaars en culturele instellingen. De regio is culturele 'schakelkast' tussen lokaal en internationaal. Het ideale schaalniveau waarop de culturele stroomvoorziening het beste kan worden opgewekt, opgeslagen en verdeeld.

Het advies van de Raad om het (nationale) cultuurbeleid meer te laten bepalen door de keuzes van stedelijke regio's is de afgelopen jaren razendsnel opgepakt. Den Haag wil de regio voortaan niet alleen ruimtelijk en economisch, maar ook cultureel in positie brengen. Daarom heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) de regio's uitgedaagd samen een cultureel profiel te maken van hun kijk op kunst en

cultuur. Die regioprofielen vormen daarna input voor het opstellen van plannen voor de nieuwe culturele basisinfrastructuur én de basis voor verdere afspraken tussen het Rijk en lokale en provinciale overheden. Dat allemaal om het cultuurbeleid op de verschillende overheidsniveaus beter op elkaar te laten aansluiten. Een bestuursculturele verandering op zich.

De uitnodiging om een regioprofiel op te stellen, belandde natuurlijk ook op de rood-wit geblokte deurmat. In Brabant hebben de vijf grootste gemeenten en provincie, samen met de culturele sector, de handen ineengeslagen en een profiel opgesteld. Onder de noemer 'BrabantStad maakt het' presenteerden ze eind 2018 hun kijk op een 'innovatieve culturele regio als geen ander'.

Letterlijk en figuurlijk haaks hierop is BrabantKennis gestart met een verkenning naar de culturele eigen/wijs/heid van Brabant. De behoefte om eens dwars tegen dit thema aan te kijken, hangt samen met de diepere vraag die het idee van een regioprofiel oproept. Als een regio een cultureel profiel heeft, wat zijn dan eigenlijk de precieze eigenschappen van het culturele leven in Brabant? Waarin zit 'm de eigenheid en vooral de eigenzinnigheid van onze cultuur?

Deze verkenning is uit oprechte dwarsigheid geboren. Alleen door dwars op de kijkrichting te staan, kun je namelijk het profiel van iemand zien en een blik werpen op zijn eigenschappen. Dat klinkt logisch, maar is een regio in culturele zin eigenlijk wel 'en

profiel' te bekijken? Dat is lastig te beantwoorden. Want een regio is geen persoon. Anders dan jij en ik, spreekt een regio niet voor zichzelf. En daarbij: dé regio bestaat niet. Wat economisch en bestuurlijk een logisch regionaal verband is, hoeft dat cultureel niet te zijn.

Om zicht te krijgen op het profiel van de regio moeten we behendig pendelen tussen toen en toekomst, tussen de statica van de voltooid verleden tijd en de dynamica van de onvoltooid toekomstige tijd. De culturele wereld van toen is de wereld van kunst- en cultuurhistorici. De culturele toekomst is vooral het speelterrein van futuristen en trendwatchers. Daartussen bewegen zich de Brabantse doeners en denkers die in het hier-en-nu cultuur maken, snuiven, stimuleren, tentoonstellen

enzovoorts. DÍe Brabanders, die zich iedere dag actief bewegen op de culturele werkvloer van onze provincie, staan in deze verkenning centraal. We zijn met ze in gesprek gegaan: in een-op-een gesprekken, dubbelinterviews, essays, dagboeken, per brief, en in debat. We hebben ze telkens gevraagd hun licht te laten schijnen op wat ze in culturele zin doen, waarom ze dat doen, en wat ze vinden van het (en hun!) culturele leven in Brabant.

Bij de selectie van gesprekspartners zijn we uitgegaan van een zo breed mogelijk cultuurbegrip. Juist in Brabant hebben we alle reden om cultuur niet te versmallen tot die ene klassieke (en beleidsmatige) betekenis van erfgoed en kunsten. Want dat suggereert een afgebakend en ingekaderd professionalisme. Iets dat

zich slecht verhoudt tot het betrokken en gedreven 'amateurisme' van veel Brabanders die cultureel bezig zijn. Sowieso kleeft aan cultuur een sectorale connotatie. We hebben het al snel over een zelfstandige sector, met eigen instituten, disciplines, subsidiestromen, professionele standaarden en beoefenaars. Cultuur met een grote C. En die is zeker belangrijk voor het culturele leven in Brabant, maar dekt niet de hele lading.

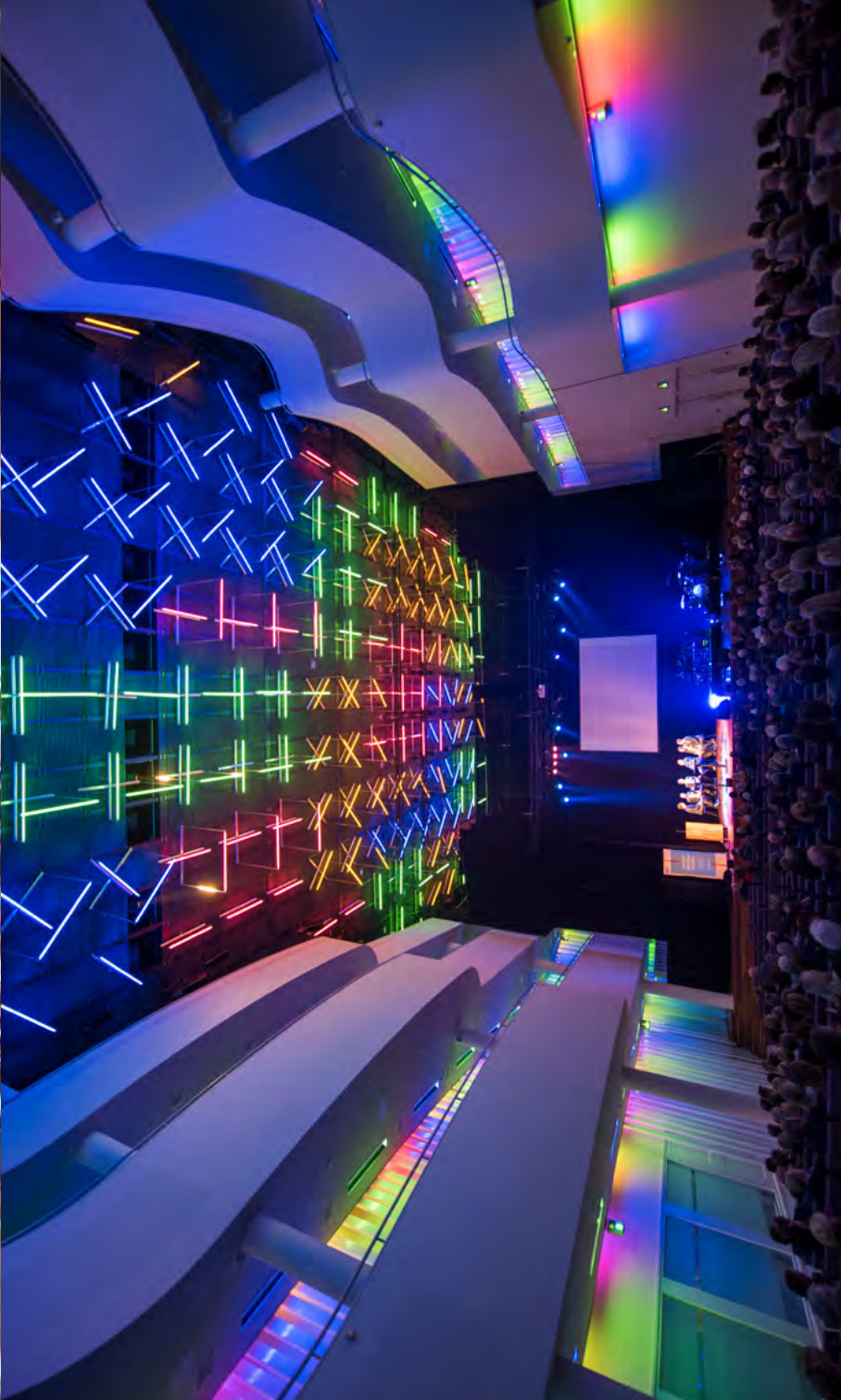
Want daarbuiten, daar bloeit de cultuur van de kleine c. Wie door deze publicatie bladert, ziet een rijkgeschakeerd cultureel landschap aan zich voorbijtrekken: van cabaretvoorstellingen, platenbeurzen, dansvoorstellingen en tatoeageworkshops tot filmvertoningen, fotografie-

exposities, festivals, muziekoptredens en urban sports evenementen. Er gebeurt in Brabant van alles. En overal. Niet alleen in de steden, maar ook daarbuiten, online, en grensoverschrijdend tussen België en Nederland. Van diepgewortelde culturele tradities die teruggaan tot een ver verleden, tot hypermoderne en spraakmakende evenementen die een internationaal publiek trekken. En van conceptuele hoogstandjes voor een select gezelschap tot en met door en voor bewoners samengestelde corso's, straattoneel en buurtopera's. Onze cultuur is Brabants bont. Wat zegt dat over de culturele eigen/wijs/heid van Brabant?

/

Lees achterin verder

Essays		Brieven	
/		/	
Verbinding en verbeelding	32–45	Rien de Visser > Els Backx	308–310
Van onderop	46–59	Els Backx > Marianne Splint	311–314
Religie incognito	60–72	Marianne Splint > Marieke van Bommel	315–316
		Marieke van Bommel > Errol van de Werdt	317–319
Dagboek		Errol van de Werdt > Kris Callens	320–322
/			
Cultuur in Tilburg	82–107	Lessen	
		/	
Historie		Wat je zegt, ben jezelf	334–335
/		Met je hoofd omhoog zie je meer	338–339
Stoet en spelen in Bergen op Zoom	122–129	Papegaaien?	342–343
Design in Eindhoven	130–138	Eeuwig bewaard	346–347
Absurdisme in Tilburg	140–146	Ode aan Brabant	350–351
Interviews		Tweegesprekken	
/		/	
Mandy den Elzen	156–161	Traditie en Moderniteit	376–387
Darko Groenhagen	168–173	Ik en Wij	388–397
Gerrie Fiers	180–187	Ambacht en Innovatie	398–407
Antony Hermus	190–197	Kunst en Cultuur	408–417
Michiel van de Weerthof	204–209		
Frank Maas	218–223		
Reflecties			
/			
Het oor regeert	242–247		
Hoe God (nooit) uit Brabant verdween	248–255		
Hoe Haarsteeg zichzelf redde	256–263		
Cafés			
/			
Festivalisering	270–277		
Van onderop?	280–289		
Moderne tradities	290–297		

Even wat langer stilstaan bij een onderwerp. Verdieping zoeken door middel van verwondering en kritisch zelfonderzoek. Welke culturele eigen(wijs)heid komen we dan op het spoor? We vroegen drie, bij Brabant betrokken, denkers een essay te schrijven over de grondslag(en) van onze cultuur. Nienke van Boom is op zoek gegaan naar een cultuurbegrip dat recht doet aan de eigenheid en veelzijdigheid van het Brabantse culturele leven. Gerard Rooijackers dook in de wereld van de lokale gemeenschap en houdt de sociale voedingsbodem van de Brabantse cultuur tegen het licht. En Frank G. Bosman vraagt zich af wat het toch is met die Brabanders dat hun religieuze verleden door alle hedendaagse, culturele uitingen lijkt te sijnpeelen.

Essays

We hebben meer ruimte nodig voor fuzziness. Want waarde ontstaat waar maken en ervaren samenkomen.

/

Nienke van Boom

‘There is nothing worse than a sharp image of a fuzzy concept’

– Ansel Adams, photographer

EEN VERKENNING VAN HET CULTUURBEGRIJP

‘Corso is emotie’. Zo heeft Frank Maas het boek getiteld dat hij maakte over de meer dan honderd wagens die hij voor het bloemencorso in Valkenswaard heeft ontworpen. Zijn verbeelding is de basis van vele bouwwerken met talloze dahlia’s en steeds ingewikkeldere constructies. Samen met duizend vrijwilligers zorgt Frank dat tienduizenden bezoekers de jaarlijkse parade kunnen aanschouwen. *“Brabanders houden ervan de weg op te gaan. [...] Wij willen iets moois laten zien en het liefste doen we dat samen”*. Dat is wat het corso typisch Brabantse cultuur maakt volgens Frank.

Deze verkenning van Brabant Kennis naar de eigen(wijs)heid van het Brabantse culturele leven is met open blik gestart. Niet met een klassieke afbakening wat wel en niet tot cultuur behoort, maar met een inclusieve benadering. Met aandacht voor kunst, ontwerp en erfgoed; voor traditioneel en modern; voor makers, beoefenaars, liefhebbers en ondersteuners. Een benadering waarin ruimte is voor Vincent Van Gogh en Jeroen Bosch; voor philharmonie zuidnederland en fanfare de Volharding; voor de Brabantsedag en Museum De Pont; voor de Koe van Esbeek en voor carnaval; voor Festival Circolo en Fanfari Bombari; voor ‘het tuinpad van mijn vader’ en het Draaiende Huis van Körmeling, voor de Dutch Design Week, Best Kept Secret en het Festival van het Levenslied; voor de schoonheid van vissenkieuwen onder een stolp, de

creatieve industrie op Strijp-S en het samen prikken van dahlia’s op de corso-wagens. Stuk voor stuk onderdeel van het culturele leven in Brabant. Maar wat is het cement waardoor we dit allemaal ‘cultuur’ noemen? Hoe vangen we die eigenheid en veelzijdigheid van het Brabantse culturele leven in een regioprofiel?

CULTUUR IS FUZZY

‘Fuzzy concepts’ is een term van de Amerikaanse stadseconoom Ann Markusen. Ze bedoelt daarmee vaag of mistig taalgebruik in de wereld van beleid, bestuur en wetenschap. In tegenstelling tot wat je verwacht, is *fuzziness* soms onvermijdelijk en zelfs nuttig. Door een begrip niet meteen vast te zetten in een definitie ontstaat er ruimte: om te spelen met meerdere betekenissen en onderliggende spanningen. En om de complexiteit te begrijpen. Een open definitie kan discussies openbreken. De keerzijde: het kan de aandacht afleiden van politiek gevoelige of niet goed onderbouwde veronderstellingen. Je loopt dan het gevaar dat iedereen opnieuw opgesloten raakt in zijn eigen gelijk. Fuzzy concepten kunnen dus heel nuttig zijn maar: *handle with care*.

Cultuur kun je zien als een fuzzy concept. Het heeft volop betekenissen, afhankelijk van publiek, maker en agenda. Cultuur heeft een eigen denk-kader: iedere bewering kan tegelijkertijd waar en onwaar zijn. Het is goed om ‘cultuur’ als etiket van dichterbij te bekijken, zodat we een helder beeld krijgen van waaruit we starten.

De meest open definitie komt uit de antropologische hoek. ‘Cultuur’ is alles

wat geen natuur is, ofwel alles wat door de mens is ‘gecultiveerd’. Cultuursocioloog Raymond Williams borduurt daarop verder. Hij benoemt ‘cultuur’ als *“the signifying system through which [...] a social order is communicated, reproduced, experienced and explored”* (1982, p. 13). Cultuur zegt volgens hem alles over hoe wij onze samenleving hebben ingericht: het laat ons ontdekken, ervaren, delen en bevestigen wat we goed of slecht, mooi of lelijk, en belangrijk of banaal vinden. Cultuurmakers (re)produceren daarom sociale betekenis. Het zegt dus niet alleen iets over wat cultuur wel of niet is, maar ook wat cultuur *doet*.

Maar in de wereld van beleid zien we vooral een andere afbakening van het cultuurbegrip: cultuur als domein- of sectoraanduiding. Dat geeft overzicht van wat erbinnen en erbuiten valt. Zoals hoogleraar Evert Bisschop Boele beschrijft gaat het hier over *“de C uit het Ministerie van O, C & W; de C van de Cultuurbijlage van de krant, de C die ten grondslag ligt aan het bestaan van de Culturele Raad Haren uit mijn dorp”* (2017, p. 8). Beeldende kunst valt binnen het domein van deze C, het verkleden tijdens carnaval (ook een creatieve activiteit met verbeeldende waarde) valt er meestal buiten. De domeinaanduiding gaat over de wereld van het theater, literatuur, beeldende kunst, musea en poppodia. En soms wordt die aangevuld met erfgoed, architectuur, ontwerp en media. Zo wordt het bredere, fuzzy cultuurbegrip teruggebracht tot meer pragmatisch, meetbaar en dus werkbaar.

Jammer genoeg zijn die duidelijk afgebakende indelingen niet altijd houdbaar. We leven namelijk in een snel

veranderende netwerksamenleving: politieke, economische, technologische en sociaal-culturele processen transformeren het culturele landschap enorm. De scheidslijnen tussen verschillende typen media, tussen zender en ontvanger en tussen offline en online zijn veranderd. Het Sociaal Cultureel Planbureau is kortgeleden met een verkenning gekomen naar een nieuwe ordening in het cultuurbegrip. Het is de aanzet voor een nieuwe monitoring van het cultuurbeleid: gestructureerd maar meer inclusief kijken wat er aan data beschikbaar is om het culturele leven in kaart te brengen. Als we dat doen, dan zien we ineens dat we een collectieve blinde vlek hebben voor het niet-geïnstitutionaliseerde, het informele, het private, het digitale en het immateriële. Met de Monitor Waarde van Cultuur hebben verschillende Brabantse organisaties³ een vergelijkbare verkenning uitgevoerd. En ook daaruit komt dat cross-overs, het niet-geïnstitutionaliseerde en niet-gesubsidieerde deel van het culturele leven onderbelicht blijven. Zowel het SCP als de Waarde van Cultuur laten zien dat we vooral weten wat we meten.

Die worsteling laat duidelijk zien dat een ‘economische’ benadering te beperkt is, maar dat een te open ‘antropologische’ benadering te weinig handvatten geeft voor beleidsvorming en -evaluatie. Een verkenning van de culturele eigen(wijs)heid van Brabant moet ergens tussen die twee uitersten gebeuren: voorbij een sectorafbakening, maar zonder te vervallen in de wirwar van ‘het alledaagse leven’. Een balans dus tussen té abstract en té concreet.

HOE CULTUUR WERKT

Om te weten wat cultuur *is*, is het slimmer om te kijken wat cultuur *doet*. Dus hoe cultuur *werkt*, en waarom we die wel of niet waardevol vinden. Een mooi voorbeeld is ‘De Melkfabriek’. In het voorjaar van 2018 bouwt kunstenaar Hannes Verhoeven samen met de inwoners van Esbeek een reusachtige koe in het landschap: in zes maanden tijd en met ongeveer 13.000 houten latjes. De acht meter hoge koe doet dienst als uitkijktoren en is een *landmark* geworden in het Esbeekse landschap. Het kunstproject heet ‘De Melkfabriek’ en verbeeldt de mechanisering van de landbouw en hoe de koe, als ware het een fabriek, in dienst staat van de mens. Maar daarnaast verbeeldt de Koe van Esbeek ook de dragende gemeenschap die dit project samen heeft opgebouwd. In zijn essay ‘Van Onderop’ beschrijft Gerard Rooijackers hoe de Koe een ‘totem’ wordt – een markering van eigenheid van de Esbeekse gemeenschap.

De socioloog Emile Durkheim schreef in 1912 al over hoe door het samen met aandacht uitvoeren van bepaalde rituelen een collectieve ervaring ontstaat. Die ervaring zorgt voor een gevoel van solidariteit binnen de gemeenschap. En de rituele handelingen zelf, de plek en de gebruikte objecten krijgen een symbolische waarde. Ze worden onderdeel van het collectieve geheugen en vertegenwoordigen de gemeenschap. Dat gemeenschapsgevoel is volgens Durkheim dan ook een van de belangrijkste functies van religie.

Zulke processen zien we ook terug in niet-religieuze handelingen. Denk aan alledaagse interacties, roken, seks, voetbal, carnaval, de afscheidsdienst

van André Hazes of de roodharigen-dag in Breda⁴. We hebben het dan over ritualisering: *“het procesmatige karakter waarmee bepaalde handelingen (of voorwerpen, personen en momenten) een bijzondere waarde of betekenis krijgen”* (Bell, in Stengs 2018, p. 7). Ritualisering is dus een cultureel proces: het verwerven van een centrale plek in het sociale leven. Een bijna sacrale status zelfs, althans voor degenen die erbij betrokken zijn. Val je buiten de gemeenschap, door eigen keuze of door buitensluiting, dan geldt die betekenis niet voor jou. Carnaval is heilig, voor de liefhebber althans.

Hans Mommaas heeft het in zijn essay Waarde van Cultuur over cultuur als *“het bredere domein van beelden, vormen (fysiek en ‘performatief’), geluiden en teksten die primair worden voortgebracht en beoordeeld omwille van hun symbolische of vormgevende betekenis”* (2012, p. 9). Culturele vormen dus waarin betekenis ontstaat of wordt ervaren. Die betekenis kan van alles zijn: van bewondering, verwarring of afkeer, tot het vragen stellen bij de staat van de wereld of het kantelen van een denkbeeld. Maar de betekenis kan ‘m ook zitten in vermaak, plezier, ontspanning, sfeer en gezelligheid. Voor veel mensen is cultuur maken of cultuur bezoeken iets sociaals: samen zingen in een koor, met vrienden naar een festival of met het gezin gaan kijken naar de parade van de Brabantse-dag. Ook bij De Koe van Esbeek, bloemencorso’s en carnavalsoptochten zien we het sociale karakter van cultuur. De betekenis ontstaat in de ervaring van het samen bouwen en bekijken. Het verschil tussen maker en publiek vervaagt: het publiek

maakt zijn eigen beleving. Maar ook een individuele beleving is een sociaal proces. Hoe we cultuur beleven, is het resultaat van eerdere ervaringen die zijn opgeslagen in ons individuele en collectieve geheugen. Jouw beleving kan heel anders zijn dan die van mij. Maar of dat nu is in de beslotenheid van een atelier of koptelefoon, of met anderen in een theaterzaal of club, ook je eigen beleving van cultuur is het gevolg van sociale productie.

Zo kunnen we ook beter begrijpen hoe sommige praktijken en objecten ‘erfgoed’ worden en andere niet, volgens hoogleraar Irene Stengs. Dat komt doordat we aan sommige zaken een culturele betekenis geven en een gemeenschap het als waardevol benoemt. Dat is ook een politiek proces. Met het benoemen van bepaalde rituelen of objecten tot erfgoed en andere niet, worden machtsverhoudingen bekrachtigd. Zoals Stengs opmerkt: *“Veelal ervaren als in wezen onveranderlijke vormen van cultuur die sinds een vaak ver verleden van generatie op generatie worden overgedragen, vormen rituelen de basis van veel hedendaagse culturele identiteitsvorming, en, in het verlengde daarvan, culturele-identiteitspolitieke kwesties”* (2018, p. 8).

Cultuur en erfgoed zijn bouwstenen van onze identiteit. *“Erfgoed was onze identiteit, cultuur is onze identiteit, en kunst verkent wat onze identiteit kan wórdén”*⁵. Ze geven houvast in een snel veranderende wereld waar klasse, religie, zuil of nationaliteit steeds minder vanzelfsprekend worden. Zeker in Brabant, waar het katholieke geloof in rap tempo lijkt te verdwijnen, blijken katholieke rituelen, verhalen

en beelden verankerd in ons collectieve geheugen. De kroeg heeft misschien wel de plaats ingenomen van de kerk, en het leven wordt nog steeds in de ontmoeting met zielsverwanten beleefd. Zo’n collectieve ervaring is diepgeworteld en we kunnen de culturele eigen(wijs)heid van Brabant daarom niet begrijpen zonder te kijken naar die sociale waarde die ons verbindt.

Zo krijgen we grip op de betekeniswaarde van cultuur, op wat kunst, ontwerp en erfgoed met elkaar verbindt. Alles draait om de interactie tussen werk, individu, en maatschappij. Daarin construeren, cultiveren (!), circuleren en reproduceren we met elkaar betekenis. De Melkfabriek in Esbeek heeft dat allemaal in zich. Het laat ons filosoferen over de agrarische traditie in het landschap, het mobiliseert een dragende gemeenschap die samen van de Koe een totem maakt, en het geeft ons stof tot nadenken over de toekomst van de relatie tussen mens en dier. Daarnaast laat de Koe nog een ander effect zien: hoe cultuur schakelt met andere werelden. Zo profiteert de toeristische sector in Esbeek van de extra zichtbaarheid en belevingswaarde voor de wandelroute die bezoekers van en naar de Koe leidt. En zo komen we dan bij het tweede perspectief op hoe cultuur werkt: het ‘meekoppelende’ belang.

MEEKOPPELEND BELANG

Sinds de jaren 80 van de vorige eeuw kijken we kritischer naar overheidsingrijpen en heeft het New Public Management zijn intrede gedaan in de beleidswereld. De investering van publieke middelen wordt gemonitord en moet bewijzen dat het efficiënt en effectief is. Ook cultuurbeleidsdoel-

stellingen worden gekoppeld aan andere beleidsterreinen om meerwaarde te krijgen. Cultuur is bijvoorbeeld van waarde als het economische of sociale voordelen oplevert. Zo vinden we het belangrijk dat er culturele activiteiten in een stad zijn voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor hoogopgeleide arbeidskrachten, als ‘trekker’ in een toeristische industrie of als motor voor innovatie. Ook zoeken we de waarde van cultuur in de bijdrage aan ontmoeting tussen mensen, aan het saamhorigheidsgevoel van een buurt en aan actieve en betrokken burgers. De laatste jaren wordt cultuur zelfs steeds minder gezien als zelfstandige sector, maar meer als factor in sociale en economische ontwikkelingen⁶. Daarin ziet de overheid een wettelijke verantwoordelijkheid om te zorgen voor een culturele en creatieve sector die goed functioneert. Sterker nog, in 2013 stelt het ministerie zelfs: “*het bestaansrecht van kunstenaars en culturele instellingen ligt niet zozeer in de sector zelf maar in de verbinding met de samenleving*”.

We weten al hoe waarde ontstaat, en hoe die kan worden overgebracht op de gemeenschap (trots, welzijn of sociale verbondenheid), object (totem, symbool of kunstwerk) of locatie (kerk, erfgoedcomplex, creatieve hotspot). Al in de jaren 40 van de vorige eeuw zagen de cultuurfilosofen van de Frankfurter Schule hoe cultuur steeds meer aan economie verknoot raakte, en na de jaren 80 lijkt dat alleen maar meer te worden. Aan de ene kant zien we een ontculturalisering of ontheiliging van het culturele domein. De drijfveren daarachter zijn kunststromingen als dadaïsme, De Stijl en popart die het alledaagse tot kunst

verheffen, maar ook de democratisering en emancipatie van subculturen die de culturele canon en traditionele smaakautoriteiten niet langer zonder meer accepteren. Aan de andere kant zien we juist een verculturalisering van de samenleving, waarin esthetiek, beleving en creativiteit steeds belangrijker worden. Denk bijvoorbeeld aan de nadruk op vormgeving van alledaagse producten, maar ook aan themawoonwijken, cultuurtourisme en creatieve clusters. Sterker nog, zelfs ons lichaam wordt steeds meer gekoesterd alsof het een kunstwerk is: *our body is our canvas*. Het moet gestyled, getatoeëerd en gefotografeerd worden om onze identiteit vorm te geven en te presenteren. Deze twee op het oog paradoxale bewegingen laten zien hoe het domein van kunst, cultuur en erfgoed steeds vaker wordt verknoot aan andere domeinen om andere waarden te bereiken.

Naast een betekeniswaarde heeft cultuur dus ook een instrumentele waarde. Maar er zit een fundamentele spanning tussen die twee waardes. De manier waarop we met die spanning omgaan, zien we terug in hoe wij beleid voor cultuur vormgeven. Als we dat vanuit de geschiedenis bekijken, kunnen we begrijpen hoe ons cultuurbegrip telkens verandert.

CULTUUR(BELEID)VERANDERING

Verenigen, Verheffen en Verspreiden
De eerste sporen van een overheidsbeleid voor cultuur ontstaan in loop van de 19e eeuw. De dan nog jonge natiestaat moest haar bestaansrecht bewijzen. De opening van het Rijksmuseum in 1885 en het Concertgebouw in 1888 werden uit publieke middelen gefinancierd om de

‘Nederlandse’ identiteit te construeren en zichtbaar te maken. Cultuurbeleid was vooral gericht op het behouden en tonen van het (nationale) culturele erfgoed. En op het bijeenbrengen van het Nederlandse volk als één culturele gemeenschap.

Na de Tweede Wereldoorlog werden de doelen verbreed. ‘Kwalitatief hoogstaande’ cultuur moest voor een zo groot mogelijk publiek toegankelijk worden. Cultuur werd een sector, en cultuurbeleid ging zich behalve op erfgoed ook richten op de zogenaamde ‘hoge kunsten’, zoals toneel, opera, klassieke muziek en beeldende kunsten. In Brabant werden Het Brabants Orkest in 1949 en Het Zuidelijk Toneel in 1954 opgericht; er was behoefte aan eigen professionele voorzieningen naast de landelijke. Actief spreidingsbeleid, ruimtelijk én sociaal, werd ingezet om toegang en deelname te stimuleren. Dat beleid werd trouwens niet geïnitieerd door de overheid, het was eerder een voortzetting van wat al door fabriekseigenaren (zoals Philips in Eindhoven), religieuze en ideologische organisaties in gang was gezet. Maar met de ontzuiling, ontkerkelijking en opkomst van nieuwe vormen van arbeid nam hun invloedssfeer af. Om te voorkomen dat de burger ten onder ging aan al die vrijheid, werden alternatieve ‘goede’ vrijetijdbestedingen aangeboden. Naast sportbeleid en jongerenwerk werden amateurkunst en cultuurparticipatie gezien als een manier om de lagere standen te verheffen en op te voeden tot goede burgers.

Dat riep uiteraard ook weerstand op, met name bij de babyboomgeneratie. Wie had het recht om te bepalen wat hoge en lage cultuur was? Onder in-

vloed van de emancipatiebewegingen werd het cultuurbegrip in de loop van de jaren 60 en 70 verbreed. Populaire en multi-etnische cultuur veroverden hun plek in het overheidslandschap en ook pluriformiteit en representatie werden beleidsdoelen. Maar dat begon te wringen. Aan de ene kant werden ‘verheffende’ culturele praktijken gestimuleerd om het volk te beschermen tegen ‘verderfelijke popcultuur’, terwijl aan de andere kant het argument van pluriformiteit en representatie gebruikt werd om diezelfde popcultuur te stimuleren.

Verdiene en Vernieuwen

In de loop van de jaren 80 en 90 kwam er nog een doel bij. Ook het subsidiestelsel voor cultuur had zijn grenzen bereikt: er moest worden bezuinigd. Dit ging hand in hand met een groeiend commercieel cultureel aanbod, digitalisering en de opkomst van een toeristische industrie. Ook de cultuursector kon deels worden geprivatiseerd. Cultuur die wél met publieke middelen moest worden betaald, moest worden verantwoord. Cultuur werd ook gezien als een economische waarde: culturele voorzieningen bleken uitstekend in staat om toeristen naar een stad lokken, het gaf plekken identiteit in de toenemende ‘aandachtseconomie’. Ook werd cultuur steeds vaker gezien als instrument voor vastgoedontwikkeling: het kon een nieuwe *urban cool* toevoegen aan verlaten stadswijken en oude industriegebieden. Het resultaat was dat het culturele veld zich harder moest bewijzen dan ooit voor overheidssteun, en tegelijkertijd steeds vaker als instrument werd ingezet om andere doelen mogelijk te maken.

Die ontwikkeling zet zich in het begin van deze eeuw door. De druk op kunstenaars wordt verhoogd om ondernemerschap te tonen en hun cultureel-creatieve waarde te vermarkten. Daarnaast inspireert de economisch geograaf Richard Florida stadsbestuurders om actief beleid te ontwikkelen om de 'creatieve klasse' een plek te bieden in de stad. Hun aanwezigheid zou dé succesfactor zijn in de *war for talent*. Kunst, cultuur en creativiteit krijgen een centrale plaats op de economische agenda van steden en regio's. Zo wordt in Eindhoven design toegevoegd als pijler van een nieuwe ontwikkelagenda die de regionale economie moet gaan dragen. De term 'culturele sector' wordt in steeds vaker vervuild voor 'creatieve industrie'. In 2011 wordt deze benoemd tot topsector en twee jaar later wordt een landelijk Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie ingesteld voor architectuur, vormgeving, mode, games en digital storytelling. Disciplines waar culturele en economische waarden elkaar makkelijker lijken te vinden dan in andere.

Het is geen verrassing: in deze periode staat overheidssteun voor de rest van de culturele sector onder grote druk. In de nasleep van de financiële crisis besluiten Rijk, provincies en gemeenten zwaar te bezuinigen. Er worden scherpe keuzes gemaakt welke activiteiten en instellingen nog op overheidssteun kunnen rekenen. Productiehuizen worden gesloten en belangrijke schakels in de keten verdwijnen. Steeds meer kunstenaars gaan als zelfstandige aan de slag, wat vaak leidt tot een wankelende arbeidsmarktpositie. Op hetzelfde moment wordt het gat dat geslagen is voor

een deel opgevangen door informele vormen van zelforganisatie: nieuwe makerscollectieven die eenvoudige schakelen in netwerken en zo zelf de context creëren voor hun praktijk. De provincie Noord-Brabant ontwikkelt nieuwe financieringsinstrumenten zoals impuls gelden, kennisvouchers en het Brabant C-fonds om professionalisering, internationalisering, samenwerking en verzelfstandiging te stimuleren. Tegelijkertijd zien we een deel van het culturele leven van de (publieke) radar verdwijnen: niet-geïnstitutionaliseerde, informele en immateriële praktijken vinden geen of beperkte aansluiting op cultuurbeleid. Zolang het cultuurbegrip daar geen ruimte voor laat, houdt dit zichzelf in stand.

ANDER VOCABULAIRE

De verschillende opvattingen over cultuur(waarde) verklaren voor een deel hoe ons cultuurbeleid vandaag de dag vormgegeven is. Over de jaren heen zien we een stapeling van verschillende ideeën over de waarde van cultuur. De verschillende agenda's hebben elkaar niet vervangen, maar zijn min of meer naast elkaar blijven bestaan. Dat zorgt dat ze elkaar soms bijten. Tegelijkertijd is er steeds minder draagvlak voor overheidssteun voor cultuur. De ene cultuurvorm schakelt eenvoudiger met bepaalde beleidsdoelen dan andere. Nu cultuur vooral gezien wordt als middel om te verdienen en te vernieuwen, verschuift de beleidsaandacht naar het stimuleren en faciliteren van talentontwikkeling en internationalisering. Vooral binnen disciplines in toegepaste creativiteit. Voor een ontwerper is het makkelijker om zich te verbinden aan een innovatieagenda dan voor een choreograaf.

Industrieel erfgoed in de stad wordt makkelijker herontwikkeld tot creatieve hotspot dan de zoveelste leegstaande kerk in een krimpgemeente. En de volkscultuur van corso's, fanfares en carnaval die belangrijk kunnen zijn voor het wortelen van (jonge) mensen en het leefbaar houden van het platteland, past maar lastig bij de economisch-ruimtelijke ontwikkelagenda's van stedelijke regio's.

Hoe we naar cultuur kijken is een weergave van ons cultuurbeleid. Doordat we cultuur steeds meer zien als een instrument, heeft het cultuurbeleid een steeds centralere positie gekregen in ontwikkelagenda's en bestuursakkoorden. Cultuur als een duizenddingendoekje: een wondermiddel dat allerlei effecten kan bereiken, zonder dat we ons de kritische vraag stellen of ze daar wel altijd even geschikt voor is. Om publieke steun te krijgen, zoeken we naar steeds betere meetmethoden voor de impact van cultuur. Maar het is de vraag of betere monitoring wel de juiste weg is. De Britse denktank Demos signaleerde het al: "*those things that [are] easy to measure tend to become objectives, and those that [are not, are] downplayed or ignored*" (2004, p. 17).

Als externe effecten centraal komen te staan, ontstaat het gevaar dat cultuur die meetbaar is als meest waardevol wordt gezien. Maar wat als de betekenis niet per se zichtbaar, maar wel voelbaar is? Zoals Demos stelt: "*it is the job of a gallery to put a painting on a wall [...] they cannot, and should not, require that 40% of viewers will have a spiritual experience in front of it*" (2004, p. 21). Dat betekent dat alles wat niet-geïnstitutionaliseerd, infor-

meel, privaat, digitaal en immaterieel is onderbelicht blijft. En dat er dus geen plaats is voor hoe een culturele ervaring iemand kan raken, een spiegel voor kan houden of een denkbeeld kan doen kantelen.

Om die betekeniswaarde toch een plek te geven in de discussie, wordt weleens verwezen naar de intrinsieke of artistiek-expressieve waarde van cultuur. Die waardering ligt vaak in handen van deskundigen, meestal beoordelingscommissies van experts, gevestigde instituties en makers. Tegelijkertijd staat de deskundigenmacht onder druk, niet alleen in het culturele veld, maar ook in de (medische) wetenschap, rechterlijke macht en de media. Dat draagt niet bij aan een breder draagvlak voor cultuur. Bovendien gaat het voorbij aan het feit dat voor veel mensen cultuur om hele andere redenen betekenisvol is: vanwege een herinnering, verbinding met anderen, omdat het iemand 'raakt' of even doet ontsnappen van de dagelijkse zorgen.

De (inter)persoonlijke betekenis van kunst, cultuur of erfgoed is misschien moeilijk in algemene en objectieve termen te vatten, maar dat wil niet zeggen dat die niet van waarde is. Het draagvlak voor publieke steun aan cultuur staat onder druk. Uiteindelijk heeft een overheid de verantwoordelijkheid om keuzes te maken en moet zij die verantwoordten aan de steeds kritische burger. De uitdaging is om op zoek te gaan naar een ander vocabulaire om culturele waarde te verwoorden.

CULTUREEL ECOSYSTEEM ALS ANTWOORD?

Kortgeleden heeft het ministerie van OC&W het advies van de Raad voor

Cultuur overgenomen om regionale cultuurprofielen te ontwikkelen. Het is een poging om meer flexibiliteit aan te brengen in het regionale cultuurbeleid door de ordening te zoeken in het zogenaamde 'culturele ecosysteem'.

We zagen al dat de taal van de antropologie te open was en die van de economie te gesloten. Daarom grijpen we nu naar de taal van de biologie om het culturele leven te begrijpen'. 'Cultureel ecosysteem' is daar een voorbeeld van; het betekent ruimte en aandacht voor de horizontale en verticale relaties van beoefenaar tot professional, van maker tot liefhebber, van top-down georganiseerde instellingen tot bottom-up ontwikkelde vormen van zelforganisatie.

Het begrip ecosysteem belicht de eigenschappen die het kenmerken: het ontstaan, de groei, de relaties en netwerken, de complexiteit van die relaties, de verandering (evolutie), het naar elkaar toe groeien en de kwetsbaarheid van het systeem. In een gezond cultureel ecosysteem wordt kennis gedeeld en verspreid, worden vaardigheden ontwikkeld en doorgegeven, en kunnen geldstromen circuleren. Het is veerkrachtig en kan zich aanpassen aan veranderende omstandigheden. Maar het kan ook kwetsbaar worden als schakels wegvallen of dominante organismen het systeem verstikken. Een drastische afname van een klein organisme kan een heel systeem aan het wankelen brengen.

Zo'n benadering maakt het mogelijk om het culturele leven in Brabant meer open te duiden. Er is ruimte om de eigenheid van een regio, de interactie tussen stad en land te schetsen. En

dat in relatie tot lokale, nationale en globale schaal. Het legt alle schakels bloot: de vitale, de zwakke en de ontbrekende. Zo kunnen we naar de onderlinge samenhang, toenemende hybriditeit en het levenslooperspectief van culturele praktijken kijken. En zien hoe, in Gerard Rooijackers' woorden, de top weer kan worden verbonden met de berg.

Maar een ecosysteembenadering alleen is niet voldoende. Het geeft beleidsmakers een invalshoek om te sturen op een vitaal en veerkrachtig systeem. Precies daarin zit alleen ook de zwakte van de metafoor: een analyse van hoe cultuur *werkt* ontbreekt. Het geeft geen antwoord op de waarom-vraag: waaróm heeft de overheid de taak om zich te mengen het culturele leven? Een ecosysteembenadering laat zien hoe de lijntjes lopen, maar zegt niets over welke uitkomsten we belangrijk vinden. Uiteindelijk komt die betekeniswaarde van cultuur weer op afstand. Voor we er erg in hebben, hebben we onszelf opnieuw vastgezet in een ordeningsprincipe. Hoe komen we hier nu écht uit?

VERBINDEN EN VERBEEDEN

Als puntje bij paaltje komt, is de waarde van cultuur een beslissing van individuen, bedrijfsleven en politiek. En die laatste verdeelt onze schaarse publieke middelen - dat vraagt om een legitimering van de gemaakte keuzes en meetbare criteria. Maar wat we kunnen meten staat niet gelijk aan de werkelijke betekenis van cultuur voor individu, gemeenschap en maatschappij.

Als we echt willen aansluiten bij de eigen(wijs)heid van het Brabantse cul-

turele leven, dan moeten we op zoek naar een cultuurbegrip dat ruimte geeft voor een meervoudig waardeperspectief. Dat vraagt om een ander vocabulaire. Ons cultuurbegrip zit 'm te veel in concrete afbakening, instituties en indicatoren. We moeten daarom op zoek naar een inclusief cultuurbegrip waarin rationeel-economische begrippen zoals commerciële of gebruikswaarde worden aangevuld met zaken als historische waarde, symbolische waarde, sociale waarde, esthetische waarde, artistieke waarde, spirituele waarde, veerkracht, dynamiek en balans. Een cultuurbegrip dus waar ruimte is voor de waarde van verbeelding en verbinding.

Cultuur is júíst waardevol in het samenspel van al deze waarden. Een nieuw vocabulaire moet dus ook niet zien koste gaan van het oude. Dit is geen oproep om te stoppen met objectieve maatstaven en ons over te geven aan wollig taalgebruik waarin cultuur boven alle kritiek verheven is. Dit is een oproep om de subjectieve waarden te benoemen en naast de objectieve te plaatsen. Zodat we ruimte geven aan verbeelding en verbinding. Erkennen dat cultuur ook van waarde is door dat wat groter is dan onszelf. Voelbaar maken waar we niet altijd woorden voor hebben maar wat bevestigt wie we zijn; individueel en in relatie tot anderen.

Cultuurbeleid moet helder zijn. Dat geeft makers de opdracht om die waarde te verwoorden, te verbeelden en te verantwoorden. Niet volgens een vooraf vastgesteld protocol, maar door hier zelf op te reflecteren. Daarna is het aan de samenleving om te bepalen wat zij daaraan wil bijdragen. Dat

betekent ook vertrouwen, uitproberen en verdiepen. We hebben meer ruimte nodig voor fuzziness. Want waarde ontstaat waar maken en ervaren samenkomen. De waarde van cultuur kan zich pas verbinden aan andere waarden als ze ruimte krijgt om tot ontwikkeling te komen. Een corso is tenslotte meer dan de duizenden vrijwilligers, de tienduizenden bezoekers en de honderdduizenden dahlia's. Het corso is vooral, en bovenal, het samen creëren en ervaren van emotie.

Over de auteur

/ Nienke van Boom (1983) heeft een achtergrond in *Vrijetijdwetenschappen* en *European Urban Cultures*. Als *freelance adviseur* en *onderzoeker* houdt zij zich bezig met projecten op het gebied van cultuur, creativiteit en ruimtelijke ontwikkeling. Zij publiceerde eerder *Comeback Cities: Vernieuwingsstrategieën voor de industriestad* (2009), *De stad als ontmoetingsruimte* (2016) en *Creatieve steden* (2017). Daarnaast bouwt ze als medeoprichter van *Studio Nova* aan een sterk makersklimaat voor film in Brabant.

EINDNOTEN

- ¹ Interview met Frank Maas door Brabant-Kennis, 2019
- ² Zelfs over deze afbakening valt te discussiëren. Het werk van Mandy den Elzen, dat de schoonheid van koeienmagen en visserkieuwen laat zien, is een voorbeeld van hoe natuur ook kunst (cultuur) kan zijn. Het culturele element schuilt in het proces: door 'cultivering' van het ruwe materiaal, en het na een proces van looien, schoonmaken en selecteren onder een stolp te plaatsen, wordt de esthetiek van de natuur benadrukt. De menselijke hand maakt het mogelijk om de aandacht hierop te vestigen
- ³ PON, KunstLoc (vml. bkcc), Telos, Pyrrhula Research Consultants en de Boekmanstichting
- ⁴ Goffman, 1967; Collins, 2004; Van Ostaijen, 2018; Stengs, 2018; Simons, 2017
- ⁵ Aldus Piet Menu, artistiek leider van het Zuidelijk Toneel, uitgesproken in zijn reflectie op het Cultuurdebat Kunst en Cultuur voor een krachtig Brabant op 12 maart 2019
- ⁶ Zie bijvoorbeeld de projecten Tijd van je Leven (GGD West-Brabant), Energy Meets The Arts (KunstLoc) of Brood en Spelen (College van Rijksadviseurs)
- ⁷ Zie ook het veelvuldige gebruik van de uitdrukkingen dat bepaalde culturele praktijken 'in ons DNA' of 'in onze genen' zit. Terwijl cultuur juist bij uitstek het gevolg is van 'nurture', gevormd en gereproduceerd door sociale praktijken

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Voor dit essay is gebruikgemaakt van gesprekken met cultuurmakers, cultuursnuivers en andere gesprekspartners van BrabantKennis in de verkenning Culturele Eigen(wijs)heid van Brabant zoals verzameld op www.cultureeigenwijs.nl.

- Baartmans – van den Boogaart, J. (2014) De overheid en de kunst na 1945. In: Provincie Noord-Brabant en BrabantKennis (red.). Het Nieuwste Brabant
- Bianchini, F. (1991) Remaking European Cities: the role of cultural policies. In: F. Bianchini en M. Parkinson (red.). Cultural policy and urban regeneration. The West-European experience. Manchester University Press
- Bisschop Boele, E. (2014). De Muzikale Ander. Hanzehogeschool Groningen
- Bisschop Boele, E. (2017). Op zoek naar de betekenis van cultuurparticipatie. Erasmus Universiteit Rotterdam
- van Boom, N. (2017) Rebalancing the Creative City after 20 years of debate. In: J. Hannigan en G. Richards (red.). Sage Handbook of New Urban Studies
- BrabantStad (2018). Brabantstad Maakt Het. Regioprofiel 2021-2024
- Bramham, P., Henry, I., Mommaas, H., Poel, H. van der (1993) Leisure Policies in Europe. CAB international
- Broers, B. (2018). Beleving van en participatie in kunst en cultuur in Brabant. Een sociologische blik op de cijfers uit Waarde van cultuur 2018. PON
- Castells, M. (1996; new edition 2010). The Rise of the Network Society. The information Age. Economy, Society and Culture. Blackwell Publishers
- Collins, J. (2004) Interaction Ritual Chains. Princeton University Press
- Currid, E. (2007) The Warhol Economy: How Fashion, Art and Music Drive New York City. Princeton University Press
- Durkheim (1912; new edition 2001) The Elementary Forms of the Religious Life. Oxford University press
- van Eijck, K., Bisschop Boele, E. (2018). Van de canon en de mug: een inventarisatie van inzichten rondom de culturele niet-bezoeker. Erasmus Universiteit Rotterdam
- Florida, R. (2002; new edition 2012). The Rise of the Creative Class and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. Basic Books
- Goffman, E. (1959) The Presentation of Self in Everyday Life. Doubleday
- Hesmondhalgh, D. (2002; new edition 2013). The Cultural Industries. Sage

- Holden, J. (2004). Capturing Cultural Value. How culture has become a tool of government policy. Demos.
- Lash, S. en Urry, J. (1994). Economies of Signs and Space. Sage
- Markusen, A. (2003) Fuzzy Concepts, Scanty Evidence, Policy Distance: The Case for Rigour and Policy Relevance in Critical Regional Studies. Regional Studies volume 37
- Markusen, A. (2011) California's Arts and Cultural Ecology. Markusen Economic Research
- Marlet, G. (2010) De aantrekkelijke stad. VOC Uitgevers
- Mommaas, H. (2012). Waarde van Cultuur. Naar een nieuw cultureel zelfbewustzijn in Brabant. Telos
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2013) Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). Cultuur in een Open Samenleving
- van Ostaijen, M. (2018). Wij zijn ons. Een kleine sociologie van grote denkers. Vantilt.
- PON, KunstLoc, Telos, Pyrrhula Research Consultants & Boekmanstichting (2018). Monitor Waarde van Cultuur
- Provincie Noord-Brabant (2013). Cultuuragenda van Brabant voor 2020. Kaderstellende nota voor provinciaal cultuurbeleid
- Provincie Noord-Brabant (2016). Werk in Uitvoering. Uitvoeringsprogramma cultuur 2016 – 2020
- Raad voor Cultuur (2014). De Cultuurverkenning. Ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland
- Raad voor Cultuur (2015). Agenda Cultuur. 2017-2020 en verder
- Raad voor Cultuur (2017). Cultuur voor stad, land en regio. De rol van stedelijke regio's in het cultuurbestel
- Raad voor Cultuur (2019). Cultuur dichtbij, dicht bij cultuur. Advies cultuurbestel 2021-2024
- Rooijackers, G. (2019). Van Onderop. Over de culturele voedingsbodem van Brabant. BrabantKennis
- Simons, I. (2017) De Readhead Days : een evenement dat is uitgegroeid tot een wereldwijde community. Uncover 2017. Nr. 1
- Sociaal Cultureel Planbureau (2018). Het culturele leven
- Sociaal Economische Raad en Raad voor Cultuur (2016). Verkenning arbeidsmarkt culturele sector
- Sociaal Economische Raad en Raad voor Cultuur (2017). Passie gewaardeerd. Versterking van de arbeidsmarkt in de culturele en creatieve sector
- Stengs, I. (2018). Gepopulariseerde cultuur, ritueel en het maken van erfgoed. Vrije Universiteit Amsterdam
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid (2015). Cultuur Herwaarderen.
- Williams, R. (1958). Culture and Society 1750-1950. The Hogarth Press
- Williams, R. (1982). The Sociology of Culture. University of Chicago Press
- van Winkel, C., Gielen, P. en Zwaan, K. (2012) De hybride kunstenaar. De organisatie van de artistieke praktijk in het postindustriële tijdperk. AKV|St. Joost

Herneem als samenleving de regie over vrij toegankelijke publieke goederen. Brabant heeft tijd.

/ Gerard Rooijackers

Je kent ze wel, die oude begraafplaatsen, zeker als ze nog in de schaduw van de kerk liggen. Letterlijk een kerkhof, waar de tijd z'n eigen regime kent. Met doorgaans meer oude dan nieuwe graven. Verzak, soms zelfs schots en scheef. Oude bomen, vogeltjes en konijnen. Enfin, rustplaatsen om bij wijze van spreken naar uit te kijken.

EEEN DRAGENDE GEMEENSCHAP POST MORTEM ELIMINEREN

Kerkhoven zijn de plekken waar je snel doorkrijgt welke families ergens generaties lang wonen. De ligging en uitvoering van de graven geven de sociale structuur prijs. Plekken met cultuurhistorische betekenis, maar ook symbool van een gemeenschap waarin de voorouders een fysieke plaats hebben. Een van de grote veranderingen, die zich tamelijk ongemerkt onder onze ogen heeft voltrokken, is dat er in het laatste decennium meer crematies dan begravingen zijn geweest. Niet alleen in de steden maar net zo goed op het traditionele Brabantse platteland.

In oktober 2018 werden in een paar dagen tijd maar liefst vijftientig oude graven geruimd op het kerkhof achter de H. Antonius-van-Paduakerk in Biest-Houtakker. In dit kerkdorp van de gemeente Hilvarenbeek waren dorpsgemeenschap en parochie lange tijd één, maar met de reorganisatie en samenvoeging van parochies door het bisdom Den Bosch is die band verbroken. Met grote gevolgen, zoals overal in het bisdom. Het nieuwe kerkbestuur pakt de zaken voortvarend, rechtvaardig en consequent aan. We staan geen uitzonderingsposities toe, maar trekken één lijn. Een rechte en rechtzinnige lijn welteverstaan, waarin vervallen graven met monumenten schots en scheef niet passen. Zeker

niet als daar al meer dan veertig jaar geen grafrechten voor worden betaald. En als je daar niet voor betaalt, dan kun je er als familie ook geen rechten aan ontnemen. Zo simpel is dat, volgens het kerkbestuur.

In de aanloop naar de ruiming was de commotie groot, vooral bij de families van wie de oude graven geruimd zouden worden. Voorouders die de kerk cent voor cent mee hebben opgebouwd en als vanzelfsprekend een laatste rustplaats kregen in hun geboortedorp. Dat graf was weliswaar gratis, maar niet gratuite. Het was *common ground* zoals we dat noemen, grond van een (parochie)gemeenschap die het publiek belang boven individuele gebruiksrechten stelt. Daar begraven worden was daarom een eervol recht op een plaats na de dood, verleend door een dragende gemeenschap. Van oudsher ook letterlijk: familieleden en buurtbewoners dragen de kist naar het graf.

In Biest-Houtakker was geen sprake van ruimtegebrek op het kerkhof. Ook waren er geen bestaande contracten met nabestaanden. Er was dus geen sprake van het verlengen van overeenkomsten. Families werden botweg voor de keuze gesteld om te betalen of te ruimen. Alsof men helemaal geen aanspraak op rechten zou hebben. In Biest-Houtakker treffen we het klassieke schoolvoorbeeld van communale gebruiksrechten aan. We zien hier twee werelden hard met elkaar botsen. Aan de ene kant de systeemwereld van instituties die top-down hiërarchisch functioneren volgens formele juridische procedures. Aan de andere kant de wereld van de commons waarin dragende gemeenschappen bottom-up zelfbesturen op

basis van solidariteit en vertrouwen. Werelden van verschil, die in dit essay centraal staan. Waar ging het in Biest-Houtakker nu precies mis? Want zulke confrontaties zijn immers overal aan de orde van de dag.

UITHOLLING VAN BURGERPARTICIPATIE

In de eerste plaats zien we dat in Brabant de systeemwereld met een cultuur van claimen en juridiseren steeds dieper doordringt, ook in domeinen zoals religie en cultuur. Het katholieke parochiebestuur, hierin gesteund door het bisdom, staat formeel in zijn recht. Juridisch is daar geen speld tussen te krijgen. Maar de wereld van de parochianen - de commons - wordt hier groot onrecht aangedaan. Op wat generaties lang informeel prima functioneerde wordt nu eenzijdig autoritair inbreuk gemaakt. Participatie wordt steeds verder uitgehold. Je mag meedoen (dan kunnen we het aantal bezoekers tellen), maar je hebt geen zeggenschap. Voor vrijwilligers worden contracten gemaakt waar ze zich met handtekening aan moeten houden – compleet met sancties op overtreding. Hoe meer we het hebben over co-creatie en gedeeld eigenaarschap, hoe strikter de regels lijken te worden vastgelegd.

Commons *nemen* niet alleen deel, maar zijn ook *deelhebers*. Dat gaat verder dan alleen gehoord worden of inspraak hebben. Het impliceert het actief meebepalen van beleid. Geen vrijblijvende zeggenschap dus die door een individu of instelling met één gebaar van tafel geveegd kan worden.

ZELFBEWUSTZIJN EN DAADKRACHT

In de tweede plaats ontbreekt het aan zelfbewustzijn en daadkracht

in de wereld van de commons zelf. Zonder zelforganisatie zijn ze een weerloze prooi voor de systeemwereld. Wederkerigheid, vertrouwen en solidariteit zijn mooie waarden, maar als ze niet zijn vastgelegd, dan tellen ze als puntje bij paaltje komt in het maatschappelijk verkeer niet mee. In Biest-Houtakker is de dragende gemeenschap aan flinke erosie onderhevig en voor een deel weggevalen. Geen opstand, geen actievoerders die zich aan de graven vastketenden. Eerder berusting en zelfs een wat laconieke lethargie. Een karaktertrek die nog niet in het rariteitenkabinet van de Brabantse volksaard is opgenomen. In café Ome Toon halen een paar biljarters hun schouders op als naar de kaalslag wordt gevraagd. Voor de voorouders, nog maar enkele generaties geleden, waren de rechten op de common ground van het kerkhof vanzelfsprekend en, nog los van de gewijde aarde, heilig. Dat de eigen nakomelingen die zaak van eer, vertrouwen en solidariteit 'over hun lijk' ooit zouden vergeten, was voor hen vermoedelijk onvoorstelbaar. Grafrechten contractueel regelen was dus ook geen noodzaak.

INVLOEDSSFEREN

Ten derde blijkt hieruit het gemis aan een effectieve *circle of influence*. Het kunnen mobiliseren van invloed op basis van kennis, gezag en macht is heel essentieel. Niet alleen om je zin te krijgen of ongewenste ontwikkelingen tegen te gaan, maar ook om gezien en erkend te worden als maatschappelijk relevant. Om nog even bij het bisdom Den Bosch te blijven: terwijl in Biest-Houtakker het kerkhof zonder pardon wordt kaalgeslagen, vecht een parochie wat verderop in Oisterwijk

succesvol de sluiting van de eigen kerk na een opgelegde fusie aan. De bisschop wordt via invloedrijke elitenetwerken nota bene door het Vaticaan *overruled* in zijn beslissing. Ook hier voelen parochianen zich slachtoffer van groot onrecht, terwijl pastoor en bisschop zich in hun recht voelen staan. Het is heel uitzonderlijk wanneer Rome lokaal ingrijpt – hoe deze kwestie ook zal eindigen. Het illustreert het belang van dragende gemeenschappen in Brabant.

De verontwaardigde families in Biest-Houtakker stonden zeker niet alleen. Achteraf zijn er meer die het jammer vinden dat er historisch interessante grafzerken zijn verdwenen. Dat het hier echter gaat om veel méér dan louter cultureel erfgoed, daarvan ontbreekt het besef.

REGIE DOOR CULTUUR VAN LANGZAAMHEID

Dit brengt mij tot het vierde punt: de factor tijd. Hoe toepasselijk voor een kerkhof, waar een ander regime van tijd heerst dan in de wereld waarin iedereen elke dag weer opstaat. Het gebeurt in Nederland, en dus ook in Brabant, voortdurend dat ingrijpende beslissingen zonder unanieme consensus met onomkeerbare gevolgen in rap tempo worden doorgevoerd. Bij acute zaken van leven en dood kan dat vaak niet anders, maar meestal lijkt urgentie helemaal geen rol te spelen. Zo ook niet in het geval van Biest-Houtakker.

Zoals zon, water en lucht is ook tijd een onvervreemdbaar collectief goed.

Waarom laten we ons de tijd als collectief goed voortdurend uit handen nemen? Wat in Biest-Houtakker generaties lang is gegroeid wordt in een paar dagen weggevaagd. Als daar tijd was genomen, en die is er, hadden

andere mogelijkheden onderzocht kunnen worden. Zonder een cultuur van langzaamheid, die anders is dan traagheid, krijgen we als samenleving de regie niet terug en blijven we achter gedane zaken aanhollen.

CULTUUR EN VERBEELDINGSKRACHT ALS LOKAAL BINDMIDDEL

Het gaat er, als vijfde en laatste observatie, niet om dat relict uit het verleden onveranderd blijven. En eigenlijk gaat het ook niet om het monumentale materiële object an sich. Het gaat om de kernwaarden die het representeert. Zonder herkenbare beelden die inspireren en verbinden geen vitale groeps cultuur. Samenlevingen, groot en klein, hebben behoefte aan *verbeelders*. Die wat niemand ziet of beseft zichtbaar en tastbaar kunnen maken. Zulke mensen bestaan. Goede community art neemt tijd voor het proces, betreft mensen en wordt gedragen door de eigen gemeenschap. In Biest-Houtakker is dat niet gelukt, maar in een ander kerkdorp van de gemeente Hilvarenbeek is de verbeelding aan de macht.

DE KONING EN DE KOE

Het moet een surrealistisch gezicht geweest zijn. De koning van Nederland bestijgt in een afgelegen weiland een enorme koe. Op 6 juni 2018 brengt koning Willem-Alexander een verrassingsbezoek aan de Beekse kerkdorpen Haghorst en Esbeek. Hij bezoekt er enkele succesvolle burgerinitiatieven, zoals een energie- en een zorgcoöperatie. Dat zorgt voor obligate plaatjes van een handenschuddende en zwaaiende vorst bij de dienstauto op straat en de rondleiding door burgemeester en betrokken medewerkers. Orde, protocol en draai-

boek beheersen van begin tot eind het ritueel van de ontmoeting tussen vorst en onderdanen. Een memorabele dag, maar het hoogtepunt is letterlijk en figuurlijk de acht meter hoge koe in dat weiland.

DE KOE VAN ESBEEK

Tijdens het bezoek staat er in het buitengebied namelijk een metalen staketsel van een koe in de steigers, die bekleed wordt met circa 13.000 elkaar overlappende eikenhouten plankjes. Het eindresultaat is heel herkenbaar, ja welhaast aaibaar. Via een trap door de mond, het hoofd en de hals kom je in het binnenste van de koe waar het principe van melkproductie wordt uitgebeeld. Het kunstwerk heet dan ook simpelweg 'De Melkfabriek'. Door openingen in de buik heb je een prachtig uitzicht over landschap en kerkdorp. Het is een werk van de jonge kunstenaar Hannes Verhoeven, geboren en getogen in Esbeek.

Hier blijkt verbeeldingskracht essentieel. Dat dit veel verder kan gaan dan een huisstijl met logo blijkt in Esbeek, waar in de laagdrempelige kunsttroute van het Andreas Schotelpad het vertrouwde in een ander, licht vervreemdend perspectief wordt geplaatst. Soms zorgt de tijd al voor die vervreemding. Hoe vreemd een koe voor stadse stoepenschijters ook is, voor de dorpelingen is het een vertrouwd beeld. Toch kantelt dat ook daar, door bedrijfsbeëindigingen waarbij het traditionele agrarisch gezinsbedrijf verdwijnt. Boerderijen worden *boerderettes*, waar nostalgisch gewoond wordt. Ja, het leven is goed in het Brabantse land – zo lijkt het tenminste op het eerste gezicht. Onderliggende problemen worden lang gemaskeerd. Er wordt actief

weggekeken bij activiteiten die het daglicht niet verdragen. Lege boerenschuren worden verhuurd voor caravans, ecstasy en wiet, in lokale samenlevingen die op zichzelf zijn aangewezen en waarbij de overheid op afstand staat.

De bewoners zullen het dus zelf moeten doen - anders gebeurt er niks, zoals op de meeste plaatsen. Maar als je aan de inwoners vraagt wat er precies moet gebeuren, blijft het niet zelden lang stil en worden de oplossingen gezocht in meer van hetzelfde. Mensen willen of missen pas iets als ze het zien en niet omgekeerd.

SOCIAL DESIGN EN EIGENHEID

Design dus, en in het geval van commons heet dat dan doorgaans social design. Veel burgerinitiatieven zijn voor de argeloze kijker nagenoeg onzichtbaar. Niet in Esbeek. Als je daar het dorp nadert kom je die houten koe als een soort totemdier tegen. Waarvoor je onwillekeurig beseft dat je het onvervreembare territorium van een groep binnengaat. Juist doordat de wereld van de commons zo ongrijpbaar is, blijkt het goed te werken als kunstenaars er representeerbare vormen aan geven. Zoals die megakoe in Esbeek.

Iedere inwoner, jong en oud, heeft er eigenhandig een plankje tegenaan geschroefd. Ook de koning bij zijn bezoek. Kunst wordt dan community art. Maar als je de dorpsbewoners een paar pallets met eikenhouten plankjes had gegeven was het hoogstwaarschijnlijk in de open haard terechtgekomen. Niemand had daar een koe als landmark met een verbindend verhaal in gezien. Je hebt dus bezielende verbeelders en voorgangers nodig met een visie en concreet ontwerp. Dat

geldt niet alleen in Esbeek, maar net zo goed voor het Zundertse bloemen-corso of de parade van de Brabantse-dag in Heeze. De gemeenschappen (buurtschappen, herdgangen, vriendenclubs) dragen de verbeeldingskracht van de zieners. Bij voorkeur lokaal talent. De uitvoerbaarheid, veiligheid en nog honderd-en-een andere zaken, zetten de verbeelder weer op zijn plaats in de community. Hieruit blijkt hoe belangrijk kunst is voor goede commoning-projecten. En: hoe cultuur een gemeenschappelijke hulpbron is die niet geclaimd wordt maar vrij toegankelijk is. Een open-access goed.

EEN OUDE MUIS ACHTER HET BEHANG

Het begrip commons is een buzzwoord dat een containerbegrip dreigt te worden, waardoor het zijn waarde snel verliest. Commoning kan dan worden bijgeschreven in het rijtje van gedevalueerde termen zoals co-creatie, participatie en diversiteit. Als Engels begrip lijkt het een interessante nieuwe muis die achter het cultuurpolitieke behang ritselt.

Dat commons alles behalve nieuw zijn werd in Biest-Houtakker al wel duidelijk. Moderne broodfondsen, waarin zzp'ers zich kleinschalig collectief indekken tegen individuele risico's, hebben hun eeuwenoude voorgangers in de wereld van de ambachtsgilden. Alleen klungelaars werken met hot gereedschap. Vandaar dat we aan de hand van een aantal Brabantse voorbeelden het instrumentarium verder aanscherpen. Op het scherpst van de snede dus.

COMMONS VERSUS SYSTEEMWERELD De wereld van de commons wordt

vaak tegenover de zogeheten systeemwereld geplaatst. De term is ontleend aan de Duitse filosoof Jürgen Habermas en verwijst naar het gebied dat gedomineerd wordt door markt en overheid. De commons bewegen zich in het gebied dat deze partijen laten liggen, of aan de burger overlaten zo u wilt. Overheden, marktpartijen en commons bewegen zich allemaal in het speelveld van het publieke domein.

Een koe is een dier, maar een dier is geen koe. Ook in Esbeek niet. Zo is het ook gesteld met de verhouding tussen commons en dragende gemeenschappen. Commons zijn per definitie dragende gemeenschappen. Maar het begrip van de dragende gemeenschap kan veel ruimer opgevat worden. Van een relatief passieve achterban ('de vrienden van...') tot actieve deelnemers aan het verenigingsleven. De vrijwilligers kwamen hier al voorbij, net als parochianen. Maar denk ook aan Wikipedia, een schoolvoorbeeld van commoning in het digitale domein. Een common-access-goed als internet wordt geclaimd en vermarkt door on-grijpbare transnationale techgiganten - een systeemwereld waar zelfs staten niet op zijn berekend. Wikipedia doet als common aan crowdfunding: bedelen in het digitale publieke domein. Ook lokale crowdfundingprojecten met een algemeen belang kun je beschouwen als een commoning burgerinitiatief.

Het gaat altijd om mensen die elkaar opzoeken buiten het besloten privé-domein. Essentieel is dat ze dit doen uit vrije wil, ten behoeve van een algemeen belang. Maar onderschat bij deze mooie woorden mechanismen als sociale dwang in kleine gemeenschappen en vormen van eigenbelang zoals macht en status niet.

CRIMINELE DRAGENDE GEMEENSCHAPPEN

Als het gaat om het vrijwillig aangaan van verbanden buiten overheids sfeer, kunnen we in Brabant niet om criminele organisaties heen. Van generatie op generatie ingebed in hechte familiestructuren, zijn het succesvolle dragende gemeenschappen met eigen verdienmodellen, overlevingsstrategieën en culturele codes. De afstand tot de systeemwereld kan niet groter zijn. De potentieel enorme kracht van dragende gemeenschappen, zonder een cent subsidie, kan niet beter geïllustreerd worden. Maar het absolute verschil is het ontbreken van een algemeen belang. Het publiek domein, inclusief open-access-goederen als milieu en veiligheid, wordt niet beheerd en gedeeld, maar uit eigenbelang verkwanseld en gebruikt bij de illegale dump van drugsafval. En toch zijn de gerechtelijke middelen van de systeemwereld ontoereikend. Criminelen kunnen in ruil voor geld en sponsoring rekenen op de solidariteit en omerta van dragende gemeenschappen in Brabantse volksbuurten en buitengebieden. Zij staan immers zonder bereikbare alternatieven zelf óók op afstand van de systeemwereld. Naast het uitdelen van een harde overheidsklap is ook een culturele strategie voor deze gemeenschappen noodzakelijk. De afstand tot de systeemwereld is een kenmerk voor criminelen en commons. Maar bij de meeste dragende gemeenschappen is die afstand in de praktijk aanzienlijk kleiner.

TIJD OM PROCEDURELE BAKENS TE VERZETTEN

In de wereld van de commons worden open-access-goederen als cultuur,

lucht en water gedeeld en beheerd door collectieven. Individueel gebruik is ondergeschikt aan vrij gebruik door de groep. Dat is essentieel anders in de systeemwereld. Daarin zijn bezit en eigenaarschap van het individu het sterkst in het systeem verankerd. Het gaat linksom of rechtsom eigenlijk altijd om rechten. Maar ook de wereld van de commons heeft behoefte aan afspraken, voorwaarden en regelgeving. Alleen worden ze niet opgelegd door externe directievoerders en instellingen, maar door relatief informeel zelfbestuur.

Dat dit, ondanks alle goede bedoelingen, niet zelden tot misverstanden leidt, blijkt ook uit de actuele Brabantse praktijk. De Kleine Aarde in Boxtel was vanaf 1972 met de Club van Rome internationaal een van de koplopers op het gebied van milieu en duurzaamheid. De onlangs overleden pionier Sietz Leeftang werd er met zijn geitenwollen sokken door de Meierijse boeren meewarig maar niet onsympathiek nagekeken. Een prominent gezelschap van commoners heeft onder de naam Podium Circulair dit legaat als uitgangspunt genomen om gestalte te geven aan het belang van cultuur in een circulaire economie. Een iconisch erfgoed om in Brabant en Nederland heel fier op te zijn. Na jaren van bouwen en netwerken is het de bedoeling een publieksprogrammering van de grond te krijgen. Hiervoor wordt aangeklopt bij Brabant C, het cultuurfonds dat het voor de culturele hoofdstad gereserveerde budget beheert. Dit fonds is niet echt berekend op de wereld van de commons. Juryleden kregen, ondanks positieve pogingen, zonder verdienmodellen en harde resultaatafspraken nauwelijks greep op de aanvraag. Het kwam gelukkig

goed. Maar als we de commoning-burgerinitiatieven in Brabant werkelijk willen stimuleren en ondersteunen, zullen we als systeemwereld echt de procedurele bakens moeten verzetten.

KANT EN WAL RAKEN

Voor buitenstaanders en juryleden klinken zulke burgerinitiatieven al gauw zweverig anarchistisch in de oren. Maar in de wereld van de commons gaat het vooral om solidariteit, vertrouwen en beheersing van risico's door toereikendheid. Dat betekent niet dat experiment en innovatie niet belangrijk zijn. In de systeemwereld moet innovatie al op voorhand worden gegarandeerd. Commoning-projecten zijn meer experimenteel, met niet zelden een open einde. Lastig beheersbaar dus. Het lijkt een kunstje dat makkelijk te implementeren is, bijvoorbeeld door met bewoners in gesprek te gaan. Maar deelnemen is heel iets anders dan deelhebben, laat staan om onzekerheidsvaardig te worden.

Hoe commoners werken is per definitie politiek van aard. Ze interveniëren in het samenleven, op een manier die standpuntgebonden en activistisch is. Het met elkaar van mening mogen verschillen is daarbij geen taboe. Integendeel. De systeemwereld is daarentegen gebrand op consensus, het 'polderen'. Net zo lang praten en onderhandelen totdat iedereen met een werkbaar compromis akkoord gaat. Maar in plaats van verschillen op te heffen door *bonding*, kunnen we leren van de commoners die doorgaans niet bang zijn voor confrontaties en juist verschillen respecteren door ze te overbruggen: *bridging*. In dit proces blijven beide oevers (kant en overkant, zou Drs. P zeggen) hun eigenheid en autonomie

behouden, maar de onderlinge relatie wordt anders.

ELITE EN VOLK, HOGE EN LAGE CULTUUR

Als het gaat om dragende gemeenschappen in Noord-Brabant gaan de gedachten snel uit naar evenementen als de Brabantsedag (sinds 1958, laatste zondag in augustus) in Heeze en het Bloemencorso (sinds 1936, eerste zondag van september) in Zundert. Fenomenen die het leven het hele jaar door raken. In Heeze zijn het buurtschappen en vriendenclubs die gethematiseerde wagens met straattheater dragen. In Zundert gaat het om een twintigtal welomschreven buurtschappen met allerlei stichtingen en een eigen tijdschrift. Vergelijken met Heeze is de organisatiegraad hoog, sterk gereguleerd, met verdienmodellen in de teelt van dahlia's. De analogie met de systeemwereld gaat zover dat men er spreekt van een parlement (Raad van Buurtschappen), een kabinet (Stichting Bloemencorso) en departementen (commissies). In Heeze kunnen we veeleer spreken van informele, niet-hiërarchisch georganiseerde commoners, terwijl het in Zundert dragende gemeenschappen betreft. Maar dan op een voor Brabant ongekende schaal.

Ze zijn met recht trots. In november 2018 werd de Zundertse circle of influence uitgebreid naar de Tweede Kamer, waar het uit Breda afkomstige VVD-lid Thierry Aartsen een pleidooi hield voor meer geld ten behoeve van volkscultuur. Als er miljoenen naar de elitecultuur van het Concertgebouw gaan, dan mag een bloemencorso - dat nota bene op één dag meer bezoekers trekt - ook door het Rijk worden ondersteund. In het Kamerdebat trok

Aartsen de impliciete suggestie van herverdeling van bestaande budgetten schielijk in door te pleiten voor extra geld. Dat had de cultuurwereld van de VVD nog niet eerder gehoord, zeker niet voor organisaties die zelf hun broek kunnen ophouden. Het publieke debat ging daarna meteen over hoge en lage cultuur. We hebben ze echter allebei nodig en het blijkt in praktijk en politiek improductief om ze tegen elkaar uit te spelen.

VERKWANSELING VAN KROONJUWELEN

Maar hoog en laag speelt in Zundert zelf wel degelijk een rol. Een van de internationale iconen van hoge cultuur is er in 1853 als predikantenzoon geboren. De oude pastorie is in 1903 afgebroken en vervangen. Maar het Vincent van Gogh-huis staat op de oorspronkelijke plek. Via de ongerepte tuin en de paden achter het huis naar de Aa of Weerijds kom je heel dicht bij de wereld die Vincent in zijn brieven beschrijft. Daarin lezen we ook over de buurvrouwen, dochters van de vorige dominee, die bekend stonden als 'de tantes'. Dat huis staat er nog prominent monumentaal, zij het verwaarloosd. Het vormt de verbindende schakel, in het hart van het dorp, met de protestantse kerk, het kerkhof (met het kindergraf van de eerste Vincent) en de kosterswoning. Een zeldzaam gaaf ensemble, en geen losse erfgoed-postzegels in een doosje.

Hoe is het mogelijk dat nu juist het echt waardevolle authentieke element van Vincent in Zundert, namelijk de open doorgang via de tuinen en erven én het vrije uitzicht in de loop van 2019 worden vernietigd? De gemeente Zundert heeft toegestaan dat deze open-access-goederen eigendom zijn

geworden van een marktpartij. In ruil voor het onherstelbaar restaureren van 'de tantes' kan de projectontwikkelaar appartementen op het achteraf bouwen, compleet met parkeergarage. De provinciale stichting Van Gogh Brabant heeft het tandenknaarsend aan moeten zien. Lokaal was er weinig verzet. Kom in de lokale machtsverhoudingen niet aan het corso, maar Van Gogh moet niet klagen - zo lijkt het. De in het katholieke Brabant van oudsher kleine protestantse gemeenschap heeft evenwel tot aan de Raad van State evergeefs bezwaar aangetekend. Met valide argumenten, maar in de systeemwereld weegt het eigendomsrecht van het individu zwaarder dan dat van commons. En zo komt het dat we in de provincie Noord Brabant de mond vol hebben van Vincent als boegbeeld, en ondertussen als samenleving niet in staat blijken om publieke goederen veilig te stellen. De hele wereld kan in Zundert zien hoe wij een communaal kroonjuweel in de vorm van lucht en open ruimte laten vernietigen.

In dat opzicht is Vincent nog steeds een outsider in Zundert. Ach ja, het is het verhaal van zijn leven. Maar ook naar de dragende Protestantse Kerk Zundert (PKZ) wordt kennelijk niet geluisterd, of beter gezegd: die heeft onvoldoende deel. En er zijn in Zundert veel meer buitenstaanders die prominent aanwezig zijn maar als het erop aankomt niet meedoen. Niet gezien zijn. Ik bedoel de Oost-Europese, voornamelijk Poolse, arbeidsmigranten. Op veel Brabantse campings goed vertegenwoordigd. Als je door de hoofdstraat van Zundert loopt is hun aanwezigheid in straatbeeld en winkelaanbod evident. Hun werk is essentieel voor de lokale economie

van kwekers en telers en dus ook voor het bloemencorso. Maar ze zijn maatschappelijk gezien in het publieke domein eigenlijk niets. Niet eens illegaal. Alleen voor de katholieke parochiekerk zijn ze min of meer een dragende gemeenschap. De ironie van Brabant pijnlijk ten voeten uit.

VOOR WAT, HOORT WAT EN DE LANGE ADEM

Tussen de wereld van de commons en de systeemwereld bestaat een wederkerigheid in de zin van 'ik geef opdat jij geeft'. In de systeemwereld is *balanced reciprocity* de norm: ik krijg precies dezelfde waarde retour en wel per direct. Gelijk oversteken dus. In de wereld van de commons is juist sprake van *generalized reciprocity*: net zo wederkerig maar niet afgewogen, en bovendien voorzien van een lange adem. Een uitgesteld eigenbelang van het individu dus, waarbij een beroep wordt gedaan op eigenschappen als generositeit en altruïsme. Dit nu is de zuurstof die commoners en kunstenaars in het delen en beheren van publieke goederen blazen.

Beide werelden zijn realiteit en hebben elkaar nodig. Wordt de systeemwereld te hiërarchisch gejuridiseerd tot een claimcultuur, dan kunnen generositeit en vertrouwen uit de wereld van de commons lucht geven. En andersom hebben commoners behoefte aan veilige kaders die de competenties van de eigen groep overstijgen. Een soort contrastharmonie dus, waarbij – eerlijk is eerlijk – de commoners voor dynamiek en spanning zorgen. Overigens ook als het gaat om minder fraaie aspecten, zoals vriendjespolitiek, ongewenste patronage en uitsluiting. Dat geldt ook voor de wereld van de commoners.

Wat dacht u van bejaarden in de 'huiskamer' van Zorgcoöperatie Schaijk, die het nationaal voorbeeldproject met de idyllische naam Onder de Linde te kakken zetten door amok te maken en buitenstaanders aan hun stamtafel te weigeren? Schaal is een gevoelig criterium. Uitsluiting ook. Zonder generositeit geen commons.

GEEN TOP ZONDER DRAGENDE BERG

Het favoriete museumstuk van wetenschapper Robbert Dijkgraaf is het topje van de Mont Blanc dat bewaard wordt in Teylers Museum in Haarlem. Het is een klein, piramidevormig stukje steen, precies wat iemand zich bij een topje voorstelt. Het werd in 1787 als een trofee meegenomen bij de eerste beklimming. Het topje is het toppunt van musealisering: 'een eenzaam rotsblokje in een vitrinekast in plaats van op een glorieus Alpenmassief'. Dijkgraaf gebruikt dit voorbeeld om te illustreren dat de top niet zonder de berg kan bestaan. De top illustreert echter ook de groeiende macht van de één procent in het wetenschappelijke en culturele ecosysteem. Het Rijksmuseum in Amsterdam draait op volle toeren, maar de meeste musea verkeren in wankel evenwicht. Den Bosch scoort als enige Brabantse stad relatief hoog op de landelijke culturele index, de rest van de provincie doet onvoldoende mee.

Het topje van de Mont Blanc heb ook ikzelf altijd een van de letterlijke topstukken gevonden. Maar mij fascineert juist het gegeven dat als je een topje verwijdert, er telkens weer een nieuwe top van de berg is. De top is relatief. Je moet je niet blindstaren op een onhaalbare top. Stel je cultuurodoelen realistisch, anders creëer je een top los van je eigen berg.

Wat dat betreft is de gang van zaken rond de toekenning van het predikaat Culturele Hoofdstad van Europa 2018 veelzeggend. In de Euregio Maastricht en Brabantstad (bestaande uit de B5: Eindhoven, Helmond, Den Bosch, Tilburg en Breda) werden plannen ambitieus opgetuigd door topinstellingen en professionals met indrukwekkende bidbooks. In Leeuwarden/Friesland won men de strijd met een op het eerste gezicht verbluffend eenvoudig concept van 'mienskip' oftewel gemeenschap. De Friezen gingen niet uit van instellingen aan de top, maar van de dragende gemeenschappen aan de voet van de berg. En ze hebben daar in de loop van 2018 overtuigend een top bovenop gezet. In Limburg werd nog op de avond van de teleurstellende uitslag het gereserveerde cultuurbudget herverdeeld. Noord-Brabant verdient het compliment dat het budget behouden bleef ter versterking van de culturele infrastructuur. En zoals uit dit essay moge blijken pleit ik daarbij graag voor een stelsel dat verder kijkt dan de kleine top.

HET ARME ROOMSCHE LEVEN

Het belang van een dragende gemeenschap is een les die niet alleen van de competitie rond de Culturele Hoofdstad geleerd kan worden. Maar we zijn in Brabant hardleers. Tijdens de presentatie van het rapport 'De waarde van cultuur' in juni 2018 stelde ik in Tilburg aan een volle zaal de vraag of er een pastoor of kapelaan aanwezig was. Er zat niet eens een gesjeesde seminarist. Een situatie die twee generaties geleden volstrekt ondenkbaar zou zijn geweest. Onder de Brabantse cultuurdragers bevonden zich immers altijd wel geestelijken. Deze dragende gemeenschap is geheel weggefallen.

Sociaal kapitaal dat is verdampt krijg je niet snel meer terug. De top is dan de rest van de berg kwijtgeraakt.

De Raad voor Cultuur heeft voorgesteld om de metafoor van het ecosysteem te gebruiken voor de culturele infrastructuur: een systeem dat verbindingen legt tussen sectoren en gebaat is bij diversiteit. Een landelijk beleidsdoel dat ook in Brabant meer met de mond wordt beleden dan in de praktijk gebracht. Want de kwaliteit van een ecosysteem wordt sterk bepaald door de mate van biodiversiteit. Een samenleving die geen of onvoldoende verschillen van inzicht verdraagt, ontnemt zichzelf de vitaliteit van diversiteit.

HET TUINPAD VAN MIJN VADER

Hoeveel monumentenbeleid we ook voeren, zonder dragende gemeenschappen is dit op termijn zinloze arbeid. In culturele ecosystemen zijn niet instellingen maar zij juist het fundament. Bij gebrek aan beschikbare informatie over deze dragende collectieven (een blinde vlek in onze cultuurstatistiek) heeft de Raad voor Cultuur een proeve van cultuurkaart getekend voor de toekomst op basis van bestaande plannen uit de systeemwereld. Opvallend is dat een paar regio's in Nederland daardoor niet gedekt zijn, waaronder de Peel. Alsof daar geen cultuur is, en we het gebied maar het beste kunnen teruggeven aan de natuur. En als je op de cultuurkaart kijkt naar de positie van de stedelijke brandpunten binnen de cirkels, zie je dat een stad als Helmond wel zijn voortuin richting Brainport aanharkt, maar het tuinpad van ons vader doodgemoedereerd laat verwilderen.

Dat tuinpad leidt ons naar Deurne, waar Friso als dokterszoon het dorp

en doktershuis van vader Wiegersma in een klassieke liedtekst vereeuwigde voor zijn partner Wim Sonneveld, met verandering als centraal motief. Al is continuïteit een romantisch verlangen, verandering is in de geschiedenis van de mensheid de norm. Óók in Deurne. Je zou dus verwachten dat Deurne dit kroonjuweel zou omhelzen als een eigen lokale waterdruppel waarin met verbeeldingskracht de universele tragiek van de mensheid wordt weerspiegeld. Hoe mooi is dat: het dorp van het lied 'Het dorp'. Een dragende gemeenschap van initiatiefrijke ondernemers, leden van dorpsraden en verenigingen vormen samen de Denktank Deurne Palet van de Peel onder het motto 'samen trots', onder verwijzing naar kunstenaars als Antoon Coolen, Toon Kortooms en Wiegersma. Dit tuinpad kun je nog steeds bewonderen!, jubelt de folder – daarmee de essentie van het lied onbedoeld ontkrachtend. Dat palet is een platte, want te letterlijke metafoor voor artistieke veelkleurigheid, waarbij de verf sterk is ingedroogd. Want de grote namen zijn vergane glorie. En je ziet en voelt aan alles dat die artistieke cultuur hier onvoldoende gedragen wordt door levende gemeenschappen. Museum De Wieger is een zorgenkind. Je wenst Deurne bij wijze van spreken een Esbeekse koe toe. Want ze hebben daar ver voorbij de anekdotiek een groot verhaal te vertellen.

Maar dan moet je wel de werkelijkheid onder ogen willen zien. En die is interessant voor heel Nederland. Wie door de Peel Deurne nadert ziet en ruikt twee dingen: beschermd natuurgebieden en industrieel-agrarische complexen met voedersilo's en mestcontainers. In de citymarketing

wordt Deurne evenwel een idyllisch creatief palet. Goedbedoeld, maar identiteit en imago sporen niet. Het CDA in Deurne verbijsterde in 2005 de landelijke cultuurwereld met het niet eerder vertoonde voornemen de status (sinds 1999) van het unieke Helenaveen als beschermd dorpsgezicht – een ongewenste belemmering – te laten vervallen. Zover kwam het uiteindelijk gelukkig niet, maar de agrarische lobby kon rekenen op een invloedrijke dragende gemeenschap.

Een activistische stichting als de Werkgroep Behoud de Peel, die na het beëindigen van de roofofbouw door turfwinning in 1978 (!) opkwam voor natuurwaarden, kende hier op zijn zachtst gezegd een tamelijk vijandige biotoop. Het nationale landschap kwam er niettemin. Wilde men aanvankelijk de rafelranden van het natuurgebied ten behoeve van de landbouw eraf snijden, vandaag de dag zijn de landbouwgronden als rafels aan de natuur toegevoegd. Zo kan het gaan met burgerinitiatieven met een lange adem. Het landschap als spiegel van wisselende machtsbalansen.

BRABANT HEEFT TIJD

In het Beierse Bamberg vroeg ik vorig jaar naar waar men daar trots op is. Ik verwachtte de prachtige dom met de beroemde Reiter, of het unieke barokke stadhuis. 'Saub're Luft' was het antwoord. Verrek, dat heb ik een Brabander nou nog nooit horen zeggen. Schone lucht is een common access goed dat voor ons kennelijk geen culturele waarde heeft, met alle gevolgen van dien van Zundert tot Deurne.

In de kern gaat het niet om transitie maar om paradigmawisselingen: de herordening van categorieën in een nieuwe samenhang. Net zoals bij

die Esbeekse pallets vol eikenhouten plankjes zien mensen niet meteen de nieuwe structuur, waarin wat voorheen gescheiden was nu als vanzelfsprekend samenvalt. Als pleitbezorger van een cultuur van de langzaamheid weet ik dat die paradigmawisselingen snel gaan, als het ware omklappen en vaak pas achteraf herkend worden. De transitie zelf vergen daarentegen lange adem. De grote vraag is niet of Brabant klaar is voor de transitie die op ons afkomen, maar is de provincie Noord-Brabant als systeemwereld klaar voor de paradigmawisselingen die we ondergaan? Vrijwel zeker niet. Dat nieuwe vormen van commoning in dat alles een belangrijke rol zullen spelen staat voor mij vast. Herneem als samenleving de regie over vrij toegankelijke publieke goederen. Brabant heeft tijd.

Dit essay is een verkorte versie van het oorspronkelijke essay dat te lezen is op www.brabantkennis.nl.

Over de auteur

/ Gerard Rooijackers (Eindhoven, 1962) is cultuurhistoricus en etnoloog. Hij promoveerde op een onderzoek naar historische volkscultuur in Brabant en is als adviseur en oud-kroonlid verbonden aan de Raad voor Cultuur in Den Haag. In 2019 schreef hij over ditzelfde onderwerp een epiloog voor Boekman 31 over 'culture commons' onder de titel 'Generositeit als zuurstof in een wereld van commons'. Hij spreekt regelmatig voor radio en tv en verbindt op een laagdrempelige manier wetenschappelijke inzichten rond volkscultuur met de actualiteit.

Wie de Brabander in zijn culturele eigenheid wil begrijpen, moet diens religieuze erfenis serieus nemen.

/

Frank G. Bosman

Ik zag haar voor het eerst in een stofwinkler in Den Bosch. Ze was mooi, adembenemend zelfs. Ik herkende haar direct en vroeg mij af waarom nooit iemand eerder op dit geweldige idee was gekomen. We kwamen vanaf het station van Oeteldonk, waar wij net prins Amadeiro XXVI feestelijk hadden onthaald voor de jaarlijkse inspectie van zijn 'pronkjuweel'. Daarvoor hadden we anderhalf uur doorgebracht in de Sint-Janskathedraal aan de Parade voor de jaarlijkse carnavalsmis. Hollandse journalisten vragen mij altijd of zo'n viering 'een beetje netjes gaat' of dat alles één grote chaos is. Duidelijk een kwestie van noordelijke onwetendheid: nooit zit een Brabantse kerk voller dan bij de carnavalsmis. De volledige kerk is tot de nok gevuld met in boerenkielen of zwarte herenjasjes gestoken volk dat met een opmerkelijke zelfdiscipline en eerbied de eredienst bijwoont.

Enfin, we liepen naar de Markt in het midden van de met rood-wit-geel versierde binnenstad, al waar binnen enkele uren Boer Knillis, de incarnatie van de Bossche moeraspachter, uit zijn houten sokkel zou opstijgen om het 'feest der feesten' officieel te laten losbarsten. En in deze gezellige drukte gingen mijn lief en ik nog snel even een stoffenzaak in, die voor de gelegenheid was omgebouwd tot een Oeteldonks walhalla van kikkerprullaria. En daar zag ik haar voor de eerste keer en het was liefde op het eerste gezicht. Daar stond zij, vastgenaaid aan de mouw van een boerenkiel, zonder enige vorm van schaamte: de Zoete Lieve Vrouw van Oeteldonk.

DE ZOETE LIEVE VROUW VAN OETELDONK

*Ik vraag oe Lieven Heer,
doe nou us gek 'ne keer.
(De Henkies)*

Elke Bosschenaar herkent de voorstelling onmiddellijk. Het is een carnavaleske variant van het beroemde genadebeeld van de Zoete Lieve Vrouw uit de Sint-Jan. Honderdduizenden kaarsen worden er elk jaar bij haar opgestoken, ontelbare schietgebodjes zijn tot haar gepreveld, niemand die zich niet veilig voelt onder haar grote, door vrijwilligers kunstig geborduurde mantels. En nu trof ik een stoffen variant aan, een embleem, die de Bosschenaren bij de vleet op hun kielien en jassen naaien: elke carnavalsvereniging heeft er eentje, elke jaar een speciaal thema-exemplaar, en menig Bossche familie heeft zelfs een eigen familie-embleem. Het is de zintuiglijkheid die de Brabanders zo kenmerkt: alle zintuigen spreken mee in een koor van een gedeeld leven.

De Zoete Lieve Vrouw met het kind Jezus op de arm en een groot rood hart om haar nek, haar mantel in rood, wit en geel versierd met de op de achtergrond de Oeteldonkse vlag in dezelfde kleuren. Ik wilde haar beminnen en kocht direct een exemplaar, die door mijn lief terplekke liefdevol op mijn mouw werd gespeeld. En tijdens het opspelden werd ik ontroerd door de vanzelfsprekende manier waarop het rooms-katholieke geloof een blijvende rol speelt in de Brabantse samenleving. In gedachten hoorden ik De Henkies met hun hit over de 'Lieven Heer'. Tijdens de intocht van 2013 brulden 10.000 Oeteldonkers en gasten als één man: 'Ik vraag oe Lieven Heer / doe nou us

gek 'ne keer / en gif ze allemaol / ôk daarboven unne rôôd wit gele sjaol.'

De vanzelfsprekende verbondenheid tussen hemel en aarde, tussen hier op aarde en daar in de hemel, is kenmerkend voor de Brabantse volksmentaliteit. Geloof wordt niet doordacht of bediscussieerd, het is er gewoon. Het flapt er als het ware uit. Zoals in 2003, toen het 121e carnavalsfeest in Oeteldonk werd gevierd. Groot feest uiteraard, want 121 is elf maal elf, en iedereen weet dat carnavalisten een grote liefde koesteren voor dit dwaze getal dat alleen door één en zichzelf te delen valt. In dat jaar brachten vader en dochter Siemons het lied 'Ooit' uit en als je ooit een kippenveldmoment hebt tijdens de Drie Dolle Dwaze Dagen dan is 't als dit lied wordt gespeeld. De feestgangers in de kroeg vallen stil, de kinnen zakken eerbiedig naar beneden, het is even muisstil:

Ooit zijn wij allen samen, ooit dan
staan wij hand in hand
Met die niet te tellen namen, boeren,
bouwers, peer of muzikant (...)
Ik droom als een Oeteldonker alle
handen in elkaar
Wordt het licht voor eeuwig donker
dan zijn al die mensen daar

Een indrukwekkende gebeurtenis waarbij hemel en aarde elkaar even lijken te raken, waarin de trotse voorouders hand in hand staan met de harde werkers van de 21e eeuw.

En nee, natuurlijk, niet alle carnavalskrakers zijn stiekeme gebedjes tot de 'Lieven Heer'. Het is ook veel lol en graag bij het schunnige af. Zo zingen Ferry van de Zaande & Veul Gère over 'De Grôzzie van Mèn Buurvrouw', waarbij u moet weten dat een 'grôzzie'

een 'garage' is. En Ferry en Veul zijn in dit lied vooral bezig hun auto 'derin, deruit' te doen, in of uit de garage van de buurvrouw wel te verstaan. Andere zangers zijn minder subtiel, of nog minder subtiel. Zo kon het duo Stefan & Sean zich dit jaar, vooral onder de Brabantse jeugd, in grote belangstelling verheugen met hun hit 'Potentie' met als tekst: 'M'n piem is goed gewassen / het smegma is eraf / en ik weet het al weer zeker / er wordt iemand volgehaft'. Nee, poëtisch is anders, dat geeft ik direct toe. Subtiel is het ook niet.

Daarnaast is de Brabander graag trots en fier op zijn provincie en zijn volkse cultuur. Zeker omdat de Brabander zich, net als de Limburger trouwens, vaak de mindere voelt van de noordelingen - die collectief 'Hollanders' worden genoemd, of ze nu uit Friesland of Utrecht komen. Brabanders en Limburgers trekken zich niets aan van het verschil tussen 'hoge' en 'lage' cultuur: de *Matteüs-passie* op Goede Vrijdag is hen even heilig als de hoogmis op carnaval, en het ambachtelijk gebrouwen bier smaakt hen evengoed als de door vinologen aangeprezen peperdure Franse wijnen. De Brabander voelt zich echter vaak geregeerd vanuit het verre Den Haag, waar de calvinistische zuinigheid vloekt met het gezellige, bourgondische imago van de twee zuidelijke provincies. Soms komt dat kleine minderwaardigheidscomplex bovendien, al is het altijd vol met zelfspot. Dit jaar maakten carnavalsvereniging De Kapotte Kachels furor met het lied 'Terug Over De Maas', waarin de Hollandse carnavalsgast vriendelijk verzocht werd een beter heenkomen te zoeken.

Enne keer per jaar komen ze buiten de ring
 Al die noordelijke kwallen in hun SQUAD-pak uit Beijing
 Het hele jaar doen randstadmannen of we niet bestaan
 Maar met Carnaval, dan pas maar op, dan komen ze d'r aan.
 Doorgaans klinkt een 'zachte g' voor hun als vreemde taal
 Ze degraderen ons dan direct tot provinciaal
 Maar die diknekken die maakt het met de Carnaval niks uit
 't liefst s(t)oppen ze vingertjes in Brabants bier of fluit...

Het refrein vermeldt vervolgens dat de zanger deze arrogante noordelingen persoonlijk 'terug over de Maas' zal schoppen, aangezien ze 'lauwe biertjes tappen en van carnaval niets snappen'. Gelukkig wordt de zuidelijke soep niet zo heet gegeten als ie muzikaal wordt opgediend, en elk jaar verwelkomt het zuiden, tijdens carnaval en daarbuiten, honderdduizenden Nederlandse toeristen die zich tegoed doen aan het prachtige landschap en het ambachtelijk gebrouwen bier.

Toch schetst dat de Brabanders wel goed, vind ik. Warm, vriendelijk, hartelijk, gastvrij, vol met zelfspot, gecombineerd met een vleugje onuitgesproken rooms-katholicisme en een soms opspelend gevoel 'daarboven' niet helemaal serieus genomen te worden. Vaak kijken ze verbaasd naar de concertzaalcultuur van de Amsterdamse grachtengordel, waar schoonheid en waarheid door een kleine zelfbenoemde elite van zelfbevekkers en neusophalers worden gedefinieerd en gereduceerd tot klassieke concerten, hoog-abstracte schilderkunst en onbewoonbare architectuur.

Voor het EO-programma *Van Harte* maakte ik in 2018-2019 een vijftiental korte reportages. Met een cameraploeg ging ik naar grote en kleine feestjes in heel Nederland. Dus ik ging naar het Joodse Loofhuttenfeest in Almere (lekker dansen), een Dabke-avond in Amersfoort (ook dansen) en naar Ouwe Sunderklaas op Texel (geinig cabaret). Maar vooral toch *heul veul* naar Brabant en Limburg. En soms was de protestantse redactie een beetje chagrijnig: waarom ik toch altijd naar dat katholieke zuiden ging voor de feestjes. Het antwoord was simpel: daar valt gewoonweg veel meer te vieren.

Dus ging ik naar Oirschot voor de Hubertusviering, naar Oisterwijk om *Heel Holland Bakt*-jurylid Robert van Beckhoven een kruisje te zien slaan als meneer pastoor de Hubertusbollen kwam zegenen in de bakkerij. Naar Everardus Witte die als 'Heilig Bruurke' in heel Megen en omstreken als heilige wordt vereerd. Naar Kesteren waar de Heilige Antonius wordt gevierd en rondgedragen tussen kapel en kroeg. Ja, en naar Limburg natuurlijk, waar ik op Gekke Maondaag (in Grubbevorst) om zes uur 's ochtends kruidenbittertjes naar binnen stond te werken in gezelschap van een blozend boerenbruidspaar.

Ikzelf ben geboren en getogen Hollander, uit Leidschendam onder de rook van Den Haag. Meer dan twintig jaar geleden kwam ik om priester te worden naar Brabant, maar bleef onderweg plakken vanwege de liefde voor een vrouw, mijn vrouw, en onze twee kinderen. In die tijd heb ik een beetje geleerd wat het is om een Brabander te zijn, maar ik blijf ook vreemd genoeg om die gekkigheid te zien, die subtiliteiten die een

Brabander tot een Brabander maken. En vraag mij af in dit essay: wat is dat toch met die Brabanders en hun religie, die stiekem maar onstuitbaar overal doorheen lijkt te sijpelen, tot aan het carnaval toe? Zijn die Brabanders gewoon ongeneeslijk religieus of is het betekenisloos aanhangsel uit een vergane tijd? Welke betekenis heeft kerk en God nog voor hen? Zijn ze gewoon vanzelfsprekend katholiek zonder er veel woorden aan vuil te maken? En vinden de noordelijke calvinisten dat ingewikkeld: gelovig zijn zonder dat steeds heel erg te benadrukken? We gaan op zoek, op zoek naar God in Brabant.

HOE GOD UIT BRABANT VERDWEEN (MAAR NIET HEUS)

*Zeg je in Nederland:
 ik geloof ook nog in God,
 dan word je weggehond.
 (Beatrice de Graaf)*

Wie de sociologische rapporten van de afgelopen periode een beetje bijhoudt, krijgt niet een al te positief idee over kerk en religie in Nederland. En hoewel de provincie Brabant, net als Limburg trouwens, een beetje achteraan in de statistieken bengelt, is het voor het Rijke Roomse Leven ook in het zuiden van Nederland al decennia echt 'over en sluiten'. Wie de onderzoeken van het Sociaal Cultureel Planbureau, het Centraal Bureau voor de Statistiek, de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, het Kaski en het Nederlands Bijbelgenootschap uit de periode 2006-2018 erop naslaat, ziet alleen maar dalende trends: minder kerkgangers, minder gelovigen, en zelfs minder 'spiritueel ongebonden'. Deze laatste categorie 'dalers' verrasten vriend en vijand

nogal, aangezien veel onderzoekers meenden dat religie zich eenvoudigweg verplaatste vanuit het traditionele kerkgebouw naar de meer individualistische yogamat en Boeddha altaartjes.

Uit cijfers van het SCP bleek in 2018 dat meer dan 50% van de Nederlanders zich niet meer tot een religieuze 'gezindheid' rekenen, een nogal archaïsch klinkend woord voor religieuze zelfidentificatie. Van wie zichzelf wél tot een religieuze stroming rekent, zijn de katholieken de grootste groep met 24%, gevolgd door verschillende protestantse denominaties. 78% geeft aan zelden tot nooit naar een religieuze dienst te gaan. Vrouwen zijn over het algemeen meer religieus *angehaucht* dan mannen, terwijl hogeropgeleiden zich juist minder lijken in te laten met het religieuze domein. Trouwe katholieken en andere gelovigen proberen elkaar na de steeds schaarser bezochte kerkdiensten op te monteren: 'We hebben nu de bodem wel bereikt, het kan nu niet veel erger meer worden.' Maar de realiteit lijkt elk religieus optimisme in te halen. Het blijkt elk jaar nog steeds een stukje erger te kunnen.

Brabant is desondanks, samen met Limburg, nog steeds de meest katholieke provincie van Nederland (respectievelijk 49,6 en 66,6% in 2014), maar niettemin is ook hier de kerkelijkheid afgenomen met 38 en 25%. Intrigerend genoeg gaan in Brabant en Limburg, waar de meeste mensen zich als religieus (rooms-katholiek) identificeren, de mensen het minst vaak naar de kerk. Brabant en Limburg moeten alleen Noord-Holland laten voorgaan, daar gaat maar 11,1 % der gelovigen daadwerkelijk regelmatig naar de kerk, terwijl het zuiden genoe-

gen moet nemen met 11,7 en 14,5%. Wel geloven, maar niet naar de kerk.

Een pessimistische blik vanuit het calvinistische noorden zou zo maar uit deze cijfers kunnen concluderen dat de Brabanders niet echt religieus zijn omdat ze daar nu zo veel waarde aan hechten, maar uit een soort gewoonte, waar niemand ooit serieus over nadenkt. De protestantse traditie, zo wil het cliché, is van oudsher een cognitief geloof waarvoor de individuele gelovige een bewuste keus dient te maken. Het rooms-katholicisme daartegenover zou meer draaien om emoties en een algemeen gevoel van het vanzelfsprekend behoren tot een bepaalde bevolkingsgroep met bijbehorende collectieve, deels religieuze, identiteit. In het kort: protestanten zijn keuzegelovigen, rooms-katholieken gewoontegelovigen. Noordelingen spreken en denken over hun geloof – en menen het vervolgens verloren te hebben – terwijl de zuiderling met al zijn zintuigen zijn geloof leeft – en het daarmee ongemerkt behoudt.

De vraag is echter of deze clichés aan het begin van de 21e eeuw in Nederland nog steek houden. Nederland is in de afgelopen decennia in rap tempo veranderd. De samenleving is definitief ontzuild, op enkele sterk confessioneel geladen organisaties zoals de Evangelische Omroep of de ChristenUnie na. Nederland is seculier geworden en niet weinig intellectuelen, beleids- en opiniemakers en politici voelen zich heel wat meer comfortabel als religie ‘achter de voordeur’ zou kunnen blijven, ver weg van het publieke domein of de maatschappelijke discussie. Dikwijls wordt dan gezwaaid met de gevierde scheiding van kerk en staat die de Nederlandse samenleving kenmerkt, maar die

helaas niet altijd goed begrepen wordt door de seculiere elite. Te vaak wordt deze nuttige scheiding uitgelegd als een totale waterscheiding tussen het politieke en religieuze domein, terwijl de regeling vooral wil voorkomen dat de overheid haar burgers, positief of negatief, gaat discrimineren op basis van zijn of haar geloofsovertuiging, of het ontbreken ervan.

Niettemin is Nederland niet alleen in rap tempo gesecculariseerd, maar onze samenleving is ook sterk geïndividualiseerd en vooral gedeïnstitutionaliseerd. Dat laatste wil zeggen dat postmoderne Nederlanders zich er hoe langer hoe minder koosjer bij voelen om langere tijd bij één en dezelfde organisatie, club of instituut te behoren. Laat staan, zoals vroeger, van de wieg tot het graf. Kerken, politieke partijen, omroepverenigingen, vakbonden, vrijwilligersorganisaties: ze hebben allemaal de grootste moeite om mensen langere tijd aan zich te binden. De postmoderne mens trekt uit die instituten weg naar een individualistisch niemandsland.

Deze sociologische trends van ontzuiling, individualisatie, secularisatie en deïnstitutionalisatie zijn elkaars oorzaak en gevolg, zonder dat ze tot elkaar gereduceerd kunnen worden. Zulke bewegingen vinden overal in West-Europa plaats, zij dat Nederland, samen met de Scandinavische landen, hierin voorop loopt. Toch moeten we niet vergeten dat in de overgrote rest van de wereld religie de normaalste zaak van de wereld is. Hoewel we in Nederland en West-Europa geneigd zijn te denken dat wij het vanzelfsprekende middelpunt van de wereld zijn en dat alles noodzakelijkerwijs gaat verlopen zoals dat bij ons gegaan is, is er in werkelijkheid sprake van een

‘seculier experiment’ in onze contreien, waarvan we de afloop nog niet met zekerheid kunnen voorspellen. Bovendien valt op dat de Verenigde Staten van Amerika wel tot het Westen gerekend worden, maar dat de secularisatie en deïnstitutionalisatie daar veel langzamer lijkt te verlopen dan in het oude Europa.

Een van de redenen hiervoor zou kunnen zijn dat Europa na de Tweede Wereldoorlog veel geïnvesteerd heeft in het optuigen van de seculiere gezondheids- en verzorgingsstaat, een sociaal vangnet dat de Verenigde Staten tot op de dag van vandaag ontberen. De secularisatie van West-Europa lijkt gelijke voet te hebben gehouden met het opbouwen van de verzorgingsstaat. De interessante, maar nu niet te beantwoorden vraag is natuurlijk wat er met de (georganiseerde) religie in onze contreien gaat gebeuren, nu de scheuren in de collectieve verzorgingsstaat zichtbaar worden. Hoewel politici en beleidsmakers deze gaten proberen te verdoezelen onder het mom van lege begrippen als ‘zelfredzaamheid’ en ‘participatiesamenleving’.

**IN HET ZUIDEN VOL ZON:
DE EMANCIPATIE VAN BRABANT**
*En dan denk ik aan Brabant
Want daar brandt nog licht.*
(Guis Meeuwis)

Zoals eerder al aangegeven gedraagt het zuiden van Nederland – Noord-Brabant en Limburg – zich anders dan de rest van Nederland als het gaat om ontkerkelijking en vergelijkbare sociologische processen. Dat heeft te maken met de historische dubbele emancipatie van ‘het Zuiden’, die van de rooms-katholieken ten

opzichte van de protestanten gecombineerd met die van de zuidelijke provincies ten opzichte van de noordelijke, en dan met name Holland. Zoals uit het eerder genoemde lied ‘Terug Over De Maas’ al bleek, heeft de Brabander toch ten minste gemengde gevoelens jegens het noordelijke deel van het Koninkrijk der Nederlanden. En dat is gezien de geschiedenis van de provincie niet onbegrijpelijk.

Die geschiedenis kent een canonicke vorm. Het is het verhaal van Willem van Oranje en de dappere geuzen die tegen de Spaanse tirannie vochten, van de beeldenstorm en de Reformatie, van Hollandse kooplieden die via de schepen van de WIC en VOC over de zeven wereldzeeën handelden in specerijen, katoen en slaven, hoewel dat laatste element in toenemende mate (en terecht) wordt geproblematiseerd in de maatschappelijke discussie. Het is het verhaal van het ‘Plakkaat van Verlatinghe’, dat op 26 juli 1581 door de Staten-Generaal in Den Haag werd getekend: het betekende de opstand tegen de Spaanse Filips II en de geboorte van de republiek. In 2018 werd het plakkaat uitgeroepen tot ‘Het Pronkstuk van Nederland’ en liet daarmee de microscoop van Antoni van Leeuwenhoek en de *Nachtwacht* van Rembrandt achter zich.

Niettemin weten we dat de geschiedenis eigenlijk altijd door de overwinnaars wordt geschreven. In het geval van Nederland zijn dat de protestantse noordelingen. Het Hollands perspectief overheerst. Brabant werd stelselmatig door de Republiek uitgeschud, waardoor de economie grotendeels stil gelegd werd. Het waren nota bene de Fransen van Napoleon die de Brabantse katholie-

ken bevrijdden van hun schuilkerken en als volwaardige burgers van de Bataafse Republiek erkenden. In de ogen van veel Brabantse katholieken was Willem van Oranje niet meer dan een soort terroristenleider die via een staatsgreep de macht naar zich toetrokken had, en waren de geuzen niet meer dan een zootje ongeregeld dat kerken sloopte, nonnen verkrachtte en priesters martelde en ophing. De negentien religieuzen en priesters die in 1572 door de geuzen vermoord werden in Den Briel worden tot op de dag van vandaag als martelaren van de rooms-katholieke kerk vereerd.

De katholieken moesten echter tot 1813 wachten tot hun rechten in de grondwet werden vastgelegd, terwijl alle politieke, economische en maatschappelijke topfuncties in handen van protestantse noorderlingen bleven. Pas in 1853 werd de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland hersteld, wat in die tijd tot grote protesten leidde. Het idee was dat katholieken geen goede burgers van Nederland konden zijn, aangezien hun eerste loyaliteit eerder paus en bisschop zou gelden en daarna pas de koning en zijn regering. Wat weinigen weten is dat de katholieken maar liefst tot 1983 moesten wachten voor het officiële processieverbod werd opgeheven, hoewel 'illegale' processies oogluikend werden toegestaan. Het is vreemd te beseffen dat de Broederschap van Onze Lieve Vrouw van Den Bosch tot begin jaren tachtig feitelijk illegaal haar jaarlijkse ommegang met het genadebeeld maakte. Weinige noorderlingen weten dan ook dat de Stille Omgang, die in de nacht van de zaterdag op zondag na de 15e maart wordt gelopen door de Amsterdamse binnen-

stad, haar naam te danken heeft aan datzelfde verbod.

Vanaf het einde van de 19e eeuw werd de provincie in rap tempo geïndustrialiseerd met Tilburg, Helmond en Eindhoven als belangrijkste voorbeelden. In 1945 werd de Katholieke Volkspartij opgericht, die in 1980 opging in het CDA. Al met al is het al lang en breed klaar met de economische, politieke en religieuze achterstelling van het katholieke zuiden, maar het gevoel lijkt ingesleten te zijn in het culturele DNA van de Brabander. Vandaar het voorbehoud tegenover 'Hollanders' en alles wat zij in de geschiedenis de Brabanders hebben aangedaan.

RELIGIE INCOGNITO: ANDERS DAN ANDERS

*Wij zijn gemaakt om te maken.
(Praxis-reclame)*

Terug naar de vraag: is het nu eigenlijk over en uit met religie in Nederland? En, in het verlengde ervan, is de 'katholiciteit' van de Brabander nog slechts een vage echo van een allang achterhaald verleden? Ik denk het niet, hoewel de sociologische rapporten wel die kant lijken op te wijzen. Volgens mij laten de rapporten vooral zien dat Nederlanders in toenemende mate niet alleen het kerkgebouw links laten liggen, maar ook zich steeds minder willen identificeren met klassieke labels als 'kerkelijk', 'gelovig' en 'religieus'. Zelfs de algemene term 'spiritualiteit' heeft aan populariteit ingeboet. De schandalen rond het seksueel misbruik in pastorale relaties, een crisis die de rooms-katholieke kerk in binnen- en buitenland al meer dan tien jaar teistert, maken een positieve zelfidentificatie als gelovig of

kerkelijk, ook in de Brabantse context, beduidend moeilijker.

Wie echter naar onze samenleving kijkt, ziet religie overal en nergens opduiken. En dan heb ik het niet eens over gereformeerde megakerken in het noorden of moskeeën die overal en nergens opduiken. Nee, op een veel dieper niveau zijn mensen nu eenmaal ongeneeslijk religieus. God is niet verdwenen, noch uit Jorwerd - zoals Geert Mak in 1996 beweerde - noch uit Den Bosch of Helmond, zoals de rekenmeesters van het CBS en het SCP beweren. God heeft zich vermomd, en slechts weinigen herkennen Hem nog in zijn doldwaze kostuums, alsof het voor de hemel alle dagen carnaval is.

Als cultuurtheoloog kijk ik al meer dan 15 jaar naar onze postmoderne, postchristelijke samenleving, naar de boeken die we schrijven, de popsongs die we luisteren via Spotify, de videoclipps die we bekijken via YouTube, de films en series die we streamen via Netflix en Videoland, en de videogames die we via Steam of Uplay op onze computers spelen. En in die boeken, liedjes, clips, series, films en games zie ik de blijvende invloed en relevantie van onze collectieve christelijke cultuur opduiken.

Ik denk aan de Samsung-reclame waarin een jan-met-de-pet op een detox wordt gezet teneinde zijn leven te kunnen *switchen*. Hoewel de reclame vooral bedoeld lijkt om nieuwe mobiele telefoons te verkopen, zijn de gebruikte taal en de beelden onmiskenbaar christelijk van karakter, inclusief een doopscène met volledige onderdompeling. Denk aan de Praxis-reclame die het oude verhaal uit Genesis echoot, waarin God de mens maakt naar Zijn beeld en gelijkenis:

We zijn gemaakt om te creëren. Om wat stuk is, heel te maken. Om wat niet af is, mooi te maken. Om alles wat we bedenken, uit te voeren. Wij zijn immers gemaakt om te maken.

Maar denk ook aan de immens populaire Harry Potter-franchise. Harry's geestelijke moeder, Joanne Rowling, merkte in 2007 op - nota bene in een interview met een Nederlandse krant (*Trouw*) - dat de kern van haar creatie te vinden is in twee grafchriften uit het zevende en laatste deel, *De relieken des doods*. Op het eerste graf, van Harry's ouders James en Lily, staat: "De laatste vijand die teniet gedaan moet worden, is de dood." Het is een rechtstreeks citaat uit de eerste brief aan de Korintiërs (15, 26), waarin Paulus schrijft over de opstanding van Jezus uit de doden.

Op het tweede graf, dat van de moeder en zus van Albertus Perkamentus, staat te lezen: "Waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn." Dit is ook een rechtstreeks citaat, nu uit Jezus' beroemde Bergrede uit het Matteüsevangelie (6, 21). Jezus houdt de menigte voor dat je niet God én de mammon kan dienen, omdat je de een zult haten en de ander liefhebben. Zo is het ook met Harry, hij kan niet én het licht én de duisternis dienen. Hij moet, zoals elke mens, een keuze maken die vergaande consequenties heeft.

De voorbeelden zijn legio. Overal en nergens kom je verwijzingen tegen naar religie, vooral in zijn christelijke vorm. Dat laatste is natuurlijk niet verbazingwekkend, aangezien West-Europa zo'n 1600 jaar onder de culturele invloed van het christendom heeft gestaan, een erfenis die je niet zomaar kan uitschakelen als het eerste het beste schemerlampje. Natuurlijk,

ook de invloed van de Grieken en Romeinen is terug te vinden, naast de invloed van de noordse mythologie en in toenemende mate van meer 'exotische' tradities als boeddhisme en islam.

Mensen zijn ongeneeslijk religieus, zoals verschillende theologen al eerder hebben opgemerkt. Mensen zijn nu eenmaal mensen. Dat wil zeggen dat ze bewust of onbewust op zoek zijn naar antwoorden op de meest universele, existentiële vragen over het menselijk bestaan: wie ben ik? En #wtf kom ik hier doen? Al zolang de mens naar de sterren kijkt, vragen we ons af wat de *rhyne & reason* is van ons leven op deze planeet. En religie is een van de alleroudste antwoorden op die diepste van alle menselijke vragen.

Is er dan helemaal niets aan de hand? Jawel. Door de processen van deinstitutionalisatie, secularisatie en individualisatie ontstaat het verschijnsel dat ik 'religieuze deverbalisatie' noem: het toenemende onvermogen van de moderne, West-Europese mens om – letterlijk in dit geval – woorden te geven aan zijn of haar existentiële zoektocht. We willen wel, maar we zijn het aan het vergeten. We vergeten collectief langzaam maar zeker ons verleden, waardoor onze eigen geschiedenis steeds onbegrijpelijker wordt. Religie is overal om ons heen, maar er zijn steeds minder mensen die haar nog herkennen.

**EEN GEKREGEN WERELD:
DE KATHOLIEKE BRABANDER**
*Ooit zijn wij allen samen,
ooit dan staan wij hand in hand.*
(Ad en Caroline Siemons)

Wie met deze ogen naar de Brabanders kijkt, begint iets te begrijpen van die vanzelfsprekende nabijheid

van het oude rooms-katholieke geloof dat hen zo lijkt te kenmerken. Wie de Brabander in zijn culturele eigenheid wil begrijpen, moet diens religieuze erfenis serieus nemen. Wie echter deze Brabantse affiniteit van het catholicisme afdoet als 'louter cultuur' of een 'relict' van een definitief verloren verleden, maakt zich niet alleen schuldig aan de beroemde noordelijke arrogantie waartegen de Brabanders zich zo spottend en liefdevol verzetten, maar begrijpt ook niet onder welke vormomgeving zijn eigen religieuze gevoeligheid verstoep is geraakt. De Brabander 'denkt' geen geloof, maar 'doet' geloof. Door de specifieke cultureel-historische ontwikkeling en de sociologische (eigen)aardigheden van zijn provincie is de typische Brabander wellicht te kwalificeren als nog relatief gevoelig voor de religieuze dimensie van het menselijk bestaan. Hoewel de religieuze deverbalisatie ook deze provincie niet voorbij is gegaan, is het besef te leven in een groter verband dat het hier en nu overstijgt, nog levend en wel.

De gastvrijheid, de vanzelfsprekende aanwezigheid van eten en drinken, de gezelligheid waar de provincie om bekend staat: het zijn – binnen de rooms-katholieke traditie – stuk voor stuk concrete uitingen van Gods liefde voor de mensen en voor de mensen onderling. Gezelligheid is geen kneuterig koekje-bij-de-koffie, maar een vormomgeving voor het idee van het *sacramentum mundi*, het idee dat de wereld, begrepen als geschapen wereld, een groot vehikel is voor het archaische maar kostbare begrip dat christenen 'genade' noemen. Een bekende Latijnse uitdrukking binnen de theologie helpt het woord te verstaan: *gratia gratis datur*, 'de genade wordt

gratis gegeven'. Het is dat element van gratuiteit, dat we ook kennen onder termen als om niet of *pro Deo*, dat niet alleen kenmerkend is voor de Brabantse religiositeit in directe zin, maar het geeft tevens de diepte ervan weer.

Wie de wereld begrijpt, bewust of onbewust, als een *gegeven* wereld, ervaart het leven in die wereld ook daadwerkelijk als een geschenk. Voor de meer expliciet gelovige betekent dit de erkenning van een transcendente schepper, aan wie iedereen het bestaan te danken heeft. Voor de meer seculier aangelegde medemens betekent dit het diepe besef dat we ons leven van elkaar krijgen, zoals we dat van de ander mogelijk maken. We krijgen elkaar van elkaar, van al die mensen – docenten, familie, vrienden, collega's, levend onder ons of reeds gestorven – die ons gemaakt hebben tot de mens die wij zijn. We geven elkaar, onszelf aan de ander, zoals wij onszelf van de ander ontvangen, elke dag opnieuw. De wereld is goed – 'en God zag dat het goed was', zo klinkt in het eerste hoofdstuk van Genesis – en het besef ervan is kostbaar.

Wie probeert de wereld te zien in termen van 'maakbaarheid' – en daarmee voorbij gaat aan dat gegeven karakter van ons menselijk bestaan – valt in een dubbele kuil. Eerst denkt hij zijn leven te kunnen registreren naar het adagium van het postmoderne autonome individu: zelf alles regelen, zelf de eigen grenzen en ambities bepalen, de wereld boetsierend naar eigen beeld en gelijkenis. Maar als het leven zich halsstarrig weet te verzetten tegen deze intellectuele hoogmoed – en dat doet zij door zonder aanzien des persoons rond te strooien met verdriet, afscheid, scheiding, ziekte,

eenzaamheid, dood – dan lijdt hij daarbovenop met het gevoel te hebben gefaald. Werkeloosheid, eenzaamheid, scheiding – het zijn keuzes. Die je ook niet had kunnen maken, zo luidt dan het (eigen)verwijt. Wie echter het leven 'ontvangt', kijkt met mildheid naar het falen van anderen en zichzelf. en ziet de toevalligheden van het leven als een avontuurlijk geschenk, dat gevierd en vervloekt mag worden, maar nooit teruggegeven kan worden.

Wie met deze 'gelovige' ogen naar de Brabanders en hun culturele (eigen) aardigheden kijkt, met hun liefde voor carnaval en andere feesten, met hun bijna achteloze liefde voor wat andere twijfelend als 'het hogere' definiëren, ziet een vreemd volkje dat op een diep, onuitsproken niveau begrijpt dat gezelligheid en hartelijkheid de enige juiste reactie zijn op het besef dat het leven een geschenk is, genade, of die nu van elkaar of van God komt. En zo is ook de Brabantse cultuur: het totaal van samenlevende mensen die vertrouwend op elkaar en zichzelf, zich tastend, feestend en rouwend door het leven slaan, daarin voortdurend gesteund door de schoonheid en de waarheid van wat uit hun handen komt: soms heilig en soms demonisch, soms hemelbestormend in schoonheid – maar even vaak ook ontvullend met een vrolijke platheid die het leven uiteindelijk dragelijk maakt.

En met de Zoete Lieve Vrouw van Oeteldonk op mijn kiel bid ik met de duizenden Brabanders mee: 'Ik vraag o Lieven Heer / doe nou us gek 'ne keer / en gif ze allemaol / ôk daorbovenne rôôd wit gele sjaol.'

Over de auteur

/

Frank G. Bosman (1978) is een rooms-katholiek cultuurtheoloog, auteur en spreker over kerk, geloof en maatschappij. In 2018 verschenen drie boeken van zijn hand: Spelen met God; Kleine theologie van videogames, Vader, dochter en heilige geest; Geloofsgesprekken tussen een theoloog en zijn dochter én God is er al! Over geloof, cultuur en theologie. Hij onderzoekt aan het Tilburg Cobbenhagen Center (Universiteit van Tilburg) de complexe verschijningsvormen van religiositeit in onze postmoderne samenleving. Zie: www.frankgbosman.nl.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

- Bosman, F. G. (2012), God houdt wel van een geintje
- Bosman F.G. (2018), God is er al! Over geloof, cultuur en theologie
- CBS (2009), Religie aan het begin van de 21ste eeuw
- CBS (2015), Religieuze betrokkenheid van bevolkingsgroepen, 2010-2014
- CBS (2016), De religieuze kaart van Nederland, 2010-2015
- Dam P. van, Kennedy J. en Wielenga F. (red.) (2014), Achter de zuilen. Op zoek naar religie in naoorlogs Nederland
- Dam P. Van (2011), Staat van verzuiling. Over een Nederlandse mythe
- Engen H. en Robijn V. (2008), Op zoek naar het religieus erfgoed
- Erwich R. en Praamsma J.M. (red.) (2016), Grensgangers. Pendelen tussen geloof en cultuur
- Felling A., Peters J. en Scheepers P. (red.) (2000), Individualisering in Nederland aan het eind van de twintigste eeuw. Empirisch onderzoek naar omstrede hypothesen
- Franssen T. en Mattheijssen S., Hét carnavalsboek. Van lentefeest tot festival (Venlo, 2014)
- Halman L. (1987), Traditie, secularisatie en individualisering: een studie naar de waarden van de Nederlanders in een Europese context
- Kaski (2016), God in Nederland 1966-2015
- Mooy C. (1992), Vastenavond – Carnaval. Feesten van de omgekeerde wereld
- NBG (2017), Bijbelgebruik Nederland
- Pennings P. (1991), Verzuiling en ontzuiling: de lokale verschillen. Opbouw, instandhouding en neergang van plaatselijke zuilen in verschillende delen van Nederland na 1880
- SCP (2006), Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie
- SCP (2014), Geloven binnen en buiten verband. Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland
- SCP (2018), Wie is religieus, en wie niet?
- WRR (2006), Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie
- Zeijden A. Van der (2002), Katholieke identiteit en historisch bewustzijn
- Kroesen J. (2010), Religie en cultuur in hedendaags Nederland. Observaties en interpretaties

de maker van nu

met hart en ziel
visie en noodzaak
maakt de maker van nu
zijn kunsten waar

met angst en beven
bloed zweet tranen
maakt de maker van nu
de marketing klaar

het hart voor de kunsten
maakt zich hard
voor de gunsten

om gezien te worden
te mogen bestaan

Cultuur wordt vaak geschreven met een grote C. Sjik en klassiek. Maar cultuur is breder dan je denkt. Ook de 'kleine' c doet volop mee. Wie de sectorale oogkleppen afdoet, en zich verdiept in hoe Brabanders het leven vieren en versieren, ziet een rijkdom aan culturele vormen opdoemen. Een cabaretvoorstelling, een platenbeurs, twee dansvoorstellingen, drie workshops, honderdnegen filmvertoningen, twee fotografie-exposities, dertien tentoonstellingen met beeldende kunst, tweeënveertig muziekoptredens, twee urban-sports-bijeenkomsten en drie museale tentoonstellingen. Zo maar een willekeurig weekend in maart in Tilburg. Duik je mee in de wereld van de veelkleurige C/c?

Dagboek

Club Smederij, 16-3-2019, middag

Het is net voorbij de middag als ik Club Smederij binnen kom lopen, voor de Tilburgse Platenbeurs. Het is druk, maar aan het volume is dat niet te merken. Overal om me heen scharrelen platenverzamelaars zonder al te veel te zeggen door de platenbakken. Misschien zijn het er vijftig, misschien zijn het er honderd. Allemaal tikken ze zwiingend

met hun vingers door de plastic platenkratten heen. Soms houdt een van de mannen - het publiek bestaat bijna unaniem uit mannen van respectabele leeftijd - een plaat omhoog en laat hem aan zijn buurman zien. Die knikt dan goedkeurend en gaat weer door met zijn eigen zoektocht.

Ik slof langs de tafels van de verkopers. Dan valt mijn blik op een van de tafels, met daarachter een Tilburgse dame van een jaar of zestig. Voor haar staan jarentachtigplaten met op de hoes vergeelde meisjes met blote borsten. Ik kijk de verkoopster eventjes aan, maar ze is te druk bezig met haar telefoon om me op te merken.

Wat dacht u? Sex sells?
De verkopsters kijkt op en glimlacht. "Jeh, jeh, die hèt den onze ammel nirgelegd, mar die staot bèute te rôoke," mompelt ze, met een beetje een hese stem. Ze pakt een paar platen van de tafel en kijkt een keer naar de blote meisjes van weleer.

"Nou, jeh, de zie-t-ur toch próoper óöt?"

Ik knik. Zo is het natuurlijk ook wel weer. Dan draait ze zich weer terug naar haar telefoon. Ik slenter verder langs de bakken en de voorttikkende mannen. Bij een paar vierkante meter singleties raak ik aan de praat met Leo.

Nog ergens naar op zoek?

"Klassieke rock, maar ik heb eigenlijk alles al. Ik zoek een specifiek singletie."

Ge dat maar eens vinden, hier, tussen alle rest.

"Ach, eigenlijk mag ik van mijn vrouw niks meer meemenen. Ons hele huis staat al vol."

Oh?

"Ja, kijk, ik ben op mijn veer-

tiende begonnen met singleties sparen. Nou ja, je kunt je voorstellen hoe dat er vijftig jaar later uitziet, in mijn platenkast. Maar goed, het bloed kruipt waar het niet gaan kan. En het gaat om het zoeken hè, niet om het vinden."

Lachend draait Leo zich weer om naar de singleties. Dan pakt hij er eenje uit de bak.

Dat is hem?

"Nee, maar ja. Ik neem hem toch maar mee."

Ik draai me om en loop nog een rondje langs de bakken. Om me heen wordt driftig verder gezocht. De man en zijn verzameling - de eeuwige zoektocht. Een eindeloos tikken langs platen die hij niet zoekt, maar toch meeneemt.

Santé - Kunst op Haar Gezondheid NS16, 16-3-2019, middag

Als ik in de namiddag NS16 binnen kom lopen, op de benefietexpositie voor kunstenaars Anja Dierx, is het nog niet zo druk. Dierx heeft de chronische variant van de ziekte van Lyme en haar Tilburgse collega-kunstenaars schieten te hulp vandaag. Heel de inkomsthal en expositiezaal hangt vol met werken van, bijvoorbeeld, Ivo van Leeuwen, Walter Kerkhofs, Janine Hendriks en Jeroen de Leijer. Over de dag verspreid zijn er optredens, workshops en filmvertoningen. Je zou zeggen: een goed recept voor een vol huis. Toch is het rustig. In de hoek, naast een tafel met verkoopbare werken, zit singer-songwriter Simon Keats op een kruk en toktelt een liedje.

Een man met een lange grijze sik sjokt langs de werken. Dan weer kijkt hij peinzend, dan weer kijkt hij knikkend, terwijl hij aan zijn kin plukt.

Een paar werken verder wandelt een mevrouw in een extraverte blouse, met een gele jas over haar armen geslagen, en een artistiek kapsel. Ze glimlacht naar de werken terwijl ze voortgaat. Ik loop langs de werken in de richting van de bar, waar een paar van de organisatoren staan.

Het is best rustig, niet?

"Ach," haalt de vrouw achter de bar haar schouders op. "Ik maak me nog geen zorgen. Het is nog vroeg. Op zaterdag willen mensen tussen één en drie toch

hoofd. Het is toch even hopen dat die vandaag van eigenaar wisselt. Dan wordt het nog wat."

Ik knik. Dan komt de mevrouw met de extraverte blouse naar de bar toe lopen, met een exemplaar van de *Wobbbly Club* in haar handen. Ondanks de drukte blijft de benefieteller voor Dierx lopen. Op de achtergrond zingt Simon Keats nog altijd door.

Een paar minuten later slaan de klapdeuren open. Een man en een vrouw stappen de ruimte binnen in matchende jassen. Weer een paar minuten later klappen de deuren opnieuw open. En nog eens. Na de supermarkt lijkt nu toch ook echt de benefietmiddag vol te stromen.

Telefoonstraat 38, 16-3-2019, vroege avond

Eigenlijk zijn alle culturele openingen altijd identiek. Of je nu naar een boekpresentatie gaat, naar een cd-release of naar een nieuwe expositie, overal zie je hetzelfde tafereel: de kunstenaar zelf staat een klein beetje zenuwachtig bij de deur, herhaaldelijk tellend hoeveel mensen er zijn gekomen, een paar vrienden aan een statafel in de hoek met weinig oog voor de rest van het programma, en de ouders, een beetje ongemakkelijk starend naar een van de werken - eigenlijk begrijpen ze al jaren niet meer precies wat hun kind maakt.

Ik vraag me af wat ik kan verwachten als ik naar de openingsavond van deze culture store in de Telefoonstraat wandel. De winkel is een nieuw baken van *urban culture* in de stad en verkoopt mode,

tattoos en hier en daar een petje. De ingang is vrolijk en uitnodigend versierd. Er ligt een uitgerolde rode loper die me naar binnen leidt en bij de voordeur staat een grote haag van feestelijke ballonnen. De winkel zelf is licht, strak en industrieel ingericht. In de hoek staat een dj. Als ik binnenstap komt Mark-Joost, een van de twee broers die de zaak runnen, meteen naar me toe.

“Het, eh, ja, het is pas net begonnen, dus het is nog niet zo druk.”

Een klein beetje zenuwachtig kijkt hij naar de deur, terwijl hij probeert het concept van de winkel aan me uit te leggen. In de hoek hangen wat vrienden met een biertje aan een statafel.

Achter in de winkel staat een mevrouw van halverwege de zestig.

Ze kijkt fronsend naar een uitge-stalde trui met daarop een tekening van een opgestoken middelvinger. Ze staart er een minuutje naar en kijkt dan vertwijfeld om zich heen. Er komt een man met een lange grijze baard naar haar toe. Ze wijst de middelvinger aan. Hij knikt en neemt een slok van zijn bier.

Mark-Joost kijkt nog eens naar de deur. Weer komen er wat vrienden doorheen, die hij opgelucht begroet. Ze hebben een feestelijke fles champagne voor hem meegenomen. Dan wendt hij zich weer tot mij.

“We zijn al een paar dagen open. Er is al flink wat getatoeerd en we hebben al best wat kleding verkocht.”

Top! Mooi hoor.

Even valt ons gesprek stil.

Dan voegt Mark-Joost er voor de zekerheid nog maar aan toe dat het waarschijnlijk over een halfuurje wel drukker zal zijn. Hij kijkt nog eens de ruimte rond, alsof hij eventjes lijkt te tellen hoeveel mensen er meer binnen zijn dan een paar minuten geleden. Gelukkig zijn er nog dingen zeker in het leven.

Als ik een halfuurje later voor de zekerheid tòch nog eens voorbij de winkel loop, staat er een flinke rij bij de ingang. Mark-Joost en zijn broer kunnen opgelucht ademhalen.

Gé Reinders & Koninklijke Harmonie Orpheus ‘Oetbloaze’ Concertgebouw Theaters Tilburg, 16-3-2019, avond

Het is bijna pauze als ik de concertzaal van Theaters Tilburg binnenstap, tijdens een applausmomentje. Voor in de zaal zitten ongeveer tweehonderd mensen aan het podium van Gé Reinders. Ze zijn de Limburgse liedjeszanger goed gezind: Gé praat traag en zegt de dingen vaak twee, drie keer, volledig volgens het tempo van wijlen Toon Hermans, maar bij elke grap lacht en klapt het publiek enthousiast. Over de hoofden van het publiek ligt een grijze gloed. Links in het gangpad staat een rollator. Gé spreekt de zaal toe. Hij legt nog één keer uit wat de mensen straks moeten doen bij de meezinger. Aan de gretigheid van het publiek te horen lijkt het niet de

in bulderend gelach uit.

Na een stemmig lied over de oorlog, een gezellig praatje en een uitbundige hoempapa is het pauze. De lampen gaan aan, het publiek stieft langzaam naar buiten.

Aan het raam zit een echtpaar met een glas wijn. Zwijgend staren ze voor zich uit. Hij wrijft met zijn wijsvinger en zijn duim over zijn haar goed. Na twee, drie slokken, schraapt hij zijn keel.

“Maar goed, wel echt grappig, niet?” Zijn vrouw knikt en neemt een slok wijn.

“Ja, zeker.”

Ik loop in de richting van de bar, waar ik aan de praat raak met Peter, die met een biertje in de

hand om zich heen staat te kijken op zoek naar een gesprekspartner tijdens de pauze.

En, vind je het wat?

“Ja, zeker, zeker. Ik vind het wel mooi. Vooral ook omdat Gé uit hetzelfde dorp komt als ik. En uit dezelfde stad.”

Ja, natuurlijk. Een klein beetje Limburg in Brabant.

“Ach, kijk, daar staat Marius, die komt ook uit Limburg.”

Voor ik kan vragen naar Marius is Peter alweer gevlogen. Limburgers in den vreemde, verenigt u, lijkt vandaag het credo. Ik draai me om en bots tegen een man van een jaar of zeventig aan, die aan twee dames een grapje van Gé navertelt.

Paradox, 16-3-2019, avond

Het is rustig in jazzclub Paradox. Of eigenlijk: nee, het is precies zo rustig als je het verwacht in een Nederlandse jazzclub. Aan het podium zitten de tafels vol met vijftig- en zestigjarigen, nippend aan een kopje koffie of een biertje.

In alle kalnte wachten ze het optreden van de Amerikaanse jazzzangeres Shayna Steele af, die over een halfuurtje het podium zal betreden. Aan de bar vraagt een man in een paarse pullover om een *espresso doppio*, waarbij hij de klemtonen zo Italiaans mogelijk legt. Terwijl hij wacht glimlacht hij naar me. Hij lijkt te twifelen of hij een gesprek met me aan zal knopen, maar haalt dan toch zijn smartphone uit

zijn broekzak. Hij zet zijn bril op de punt van zijn neus en kijkt over zijn montuur heen naar het apparaatje in zijn hand. Een klein beetje onhandig swipet hij een paar keer op en neer met zijn wijsvinger.

Ik ga in de hoek achter in de zaal zitten, in afwachting van het programma. Op de achtergrond klinkt heel zachtjes een saxofoon. Dan komt er een jonge knul in een shirt van Linkin Park de zaal binnenlopen. Hij schuift aan bij mij aan het tafeltje en stelt zich voor als Lars.

Je brengt de gemiddelde leeftijd hier aanzienlijk naar beneden, Lars.

Hij glimlacht, en neemt voor-

zichtig een slok van zijn witbier. “Ja, hè? Ja, nou ja, ik ben hier eigenlijk voor een opdracht van de universiteit, maar ik hou op zich wel van jazz. En soul en zo.”

Een tafeltje verderop praten twee mannen met elkaar over onderdelen van gitaarversterkers. Een vrouw rechts van ons voelt aan de stof van het truitje van de dame naast haar. Ik kijk nog eens rond en wend me dan weer tot Lars.

Dus de enige toeschouwer hier die onder de dertig is, zit hier voor een schoolopdracht.

“Ik vrees van wel. Al heb ik wel echt een uiteenlopende smaak hoor. Ik was hier zonder opdracht misschien ook wel heen gegaan.”

Alleen je vrienden durfden er niet echt aan?

“Nee joh, dat heb ik niet eens geprobeerd. Ik heb heel even overwogen mijn moeder te vragen, dat wel.” Lars begint al te lachen voor hij zijn zin af heeft.

Die had hier goed tussen gepast.

“Ja, dus ik ben toch maar in mijn eenzige gegaan. Maar ik vind het prima. Ik hou van alle muziek, dus ook van jazz. En soul en zo.”

Earring Session

Little Devil, 16-3-2019, nacht

Het is druk in de Little Devil als *Earring Session*, de nieuwe band van Tilburgs bekendste fietsenmaker Elvano, zijn eerste akkoorden aanslaat. Of nou ja druk, zeg maar gerust stampvol. Ik sta achteraan, naast de geluidstechnicus, tussen een paar mannen met baarden en zwarte shirts. Iemand aan de bar roept om een nummer van Slayer, rechts voor me wordt dusdanig hard geproost dat er bier uit het glas op de grond kwakt. Ik tik een man met een zwarte sik op zijn schouder, die tussen mij en de bar in staat.

Wat voor muziek wordt het eigenlijk, vanaavond?

“Hè?” roept hij hees terug.

Wat het wordt, Earring Session?

heen geschreeuwd, maar het kan de muzikanten niets schelen. Het bier en de deebellen vloeien royaal.

Net een half meter-tje achter de mengtafel kijkt een kleine man met een snor stilletjes mee met de geluidstechnicus. Hij lijkt bijna geen oog te hebben voor de band, alleen maar voor de knoppen en schuiven van de technicus. Soms neemt hij een slok bier, maar zijn blik blijft stijf op het mengpaneel.

Wat denk jij? Ik hou het effe in de gaten, voor het allemaal misgaat?

“Ja,” mompelt de man.

Kom, je speciaal voor de band? Hij kijkt me geïrriteerd aan.

Hij antwoordt niet. Ik besluit hem

niet meer verder af te leiden en draai me weer om naar het podium. Het is zo mogelijk nog drukker geworden in de achterzaal. Er wordt weer geproost. En nog een keer. De jongen die eerder nog om Slayer riep, is inmiddels helemaal mee met Golden Earring en staat nu met twee handen in de lucht te zingen. Ik zweet, maar het geeft niet: waarschijnlijk zweet iedereen.

Ik draai me nog eens om naar de man met de sik, maar die heeft net zijn arm om een vrouw heen geslagen. Het leven is goed in de Little Devil.

Huiskamer Ad en Cecile , 17-3-2019, ochtend

Het is nog vroeg als ik op de fiets stap in de richting van het huiskamerconcert van Jan-Willem Rozenboom, bij Ad en Cecile in de Poststraat. Jan-Willem is normaal gezien pianist bij Guus Meeuwis, maar daarnaast geeft hij ook klasieke concerten. Ik ben benieuwd of er nog een klein beetje over is van de Philipsstadionvibe tijdens het concert. Als ik over de Heuvel fiets, veegt een schoonmaker het terras van de Clohard schoon. Op het Piusplein staat een korzelige man al shag rokend zijn hond uit te laten. Verder is er nog niet zo veel aan de hand. In de huiskamer van Ad en Cecile is het wél al behoorlijk druk. Blijkbaar zijn toeschouwers van een klassiek pianoconcert,

in tegenstelling tot die van singer-songwriters en bandjes, gewoon netjes op tijd aanwezig. De huiskamer, een lege, industriële witte ruimte met perfecte lichtinval, wordt gevuld door mensen van statuur. Een man in een overhemd en een pullover, met een opvallend brilmontuur op zijn neus, praat met een bijna identieke man over vastgoedinvesteringen. Een dame met een grote ketting om haar nek vertelt een weetje over Schubert aan haar buurvrouw. Er is geen achtergrondmuziek tijdens de inloop, maar overall wordt op beschaafde toon en met ingestogen enthousiasme gebabbeld. Iedereen glimlacht beschaafd naar iedereen. Een mevrouw met een ar-

tistische kapsel en een opvallend brilmontuur bekijkt met een ernstig gezicht het A4'tje met het programma van de te spelen stukken. Ze tuit haar lippen een klein beetje, terwijl ze leest. *En? Teureden met het programma?* Ze kijkt me een beetje vragend aan. Dan knikt ze voorzichtig, glimlacht en draait zich weer om naar de grote vleugel, die pontificaal in het midden van de woonkamer staat en waar alle stoeltes omheen geposteerd zijn. Dan ineens meldt Cecile zich in het midden van de kring. "Ehm, ja, nou ja," moempelt ze een beetje, maar ze komt bijna niet over het gebabbel heen. De

toeschouwers die al klaar zijn gaan zitten en beginnen de mensen om zich heen tot stilte te manen.

"Er zijn nog twee mensen niet, daar moeten we nog heel even vijf minuutjes op wachten voordat we kunnen beginnen."

Het publiek knikt goedkeurend. Een nette man met een kaal hoofd en een opvallend brilmontuur trekt zijn pullover uit. Dan stapt Jan-Willem de woonkamer binnen en gaat achter in de ruimte staan, tot hij wordt aangekondigd. Voorzichtig kijken er twee dames om. Ze kijken verguld naar hoe Jan-Willem al die tijd een gewone jongen is gebleven. Hij heeft niet eens een opvallend brilmontuur.

Korendag

Wijkcentrum Koningshaven, 17-3-2019, middag

Het is dringen, in het wijkcentrum aan de Koningshaven. De binnenkomsthal is afgeladen vol met muzikliefhebbers en hun familie. Zojuist heeft Cunene, het Tilburgse Afrokoor, gezongen, over een paar minuten begint het Iers mannenkoor Maydoon. Ik wurm me door de menigte heen in de richting van het podium, maar kom niet verder dan halverwege. Daar raak ik aan de praat met Jos, een man van een jaar of zeventig, met een cowboystrop om zijn nek en een cowboyhoed op zijn hoofd. *U bent koorliefhebber, of u was toevaltig in de buurt?* Jos schudt zijn hoofd een beetje beteuterd en knikt in de richting van het podium.

"Ik wilde eigenlijk bij dit koor." *Maar?* "Ik mocht niet." *Niet?* "Nee, er is een wachtlijst. Blijkbaar willen er meer mensen bij het Tilburgse Ierse koor." Het gesprek valt stil. Jos en ik kijken naar de mensen op het podium die, onder begeleiding van een liveorkest, een Ierse inhaaker inzetten. Jos zucht een keer. Ik probeer hem te troosten. *Maar Jos, een gezellige bariton als jij kan overal wel aan de bak, toch?* Jos knikt, maar ik heb niet het idee dat hij er echt van opbeurt. Zwijgend kijken we samen nog eventjes naar het lied. Met zijn

voet tikt Jos het ritme mee. Iets verderop in de zaal staat een mevrouw van een jaar of zestig met haar armen in de lucht mee te zingen met de Tilburgse Ieren. Ze wiegt met haar heupen en zingt hard – alle teksten uit het hoofd. *Kijk! Dit is nog eens een liefhebber van Ierse muziek!* De mevrouw kijkt me aan en glimlacht. "Jazeker! Ik vind het heerlijk. Echt heerlijk." Ik hoorde alleen net dat er een wachtlijst is om bij dit koor te mogen. Het deert de dame niet. Trots vertelt ze dat ze bij het Tilburgse Afrokoor zit. Ze wijst naar haar Afrikaans aandoende outfit.

"Zie je?" vraagt ze nog eens, voor de zekerheid. *Ja, nu je het zegt.* "Ik hou gewoon van zingen. Ik hou van muziek. Muziek is het leven, snap je?" *Ik begrijp het.* Dan draait ze zich weer naar het podium toe en zwiert haar armen weer de lucht in. Het volgende lied is ingezet, een lied dat ze óók uit haar hoofd kent. Luidkeels, afwisselend met open en gesloten ogen, zingt ze mee. Ik kijk of ik Jos nog ergens zie, maar die is alweer opgegaan in de massa.

Grote Gitaar- en Fluitdag Factorium, 17-3-2019, middag

Het is druk in de binnenkomst-hal van het Factorium. Er is een masterclass van de bekende Nederlandse musicalregisseur Paul Eenens, voor de studenten van de MusicAllFactory. In de grote zaal staan een hoop stoelen klaar, en wordt op een enorm scherm de tekst *Musicals In Concert* geprojecteerd. Meer nog dan musicalstudenten is de hal gevuld

Buiten de zaal slenteren een paar musicalstudenten door de hal en hangen wat rond in de banken, in afwachting van de masterclass. Paul Eenens wordt door medewerkers van de MusicAllFactory gekust en omhelst. Iedereen is blij dat hij er is.

Ik loop alvast naar de grote zaal waar ook Mark, een man van een jaar of veertig, staat te wachten.

Even staan we zwijgend naast elkaar te kijken naar de ingang. Ik twijfel of hij bij de masterclass hoort.

U bent ook een musicalstudent?
“Nee, nee, mijn zoon doet vandaag mee.”

Oh, uw zoon is een musicalartiest?

“Een musicalartiest? Nee, je bent bij de grote Gitaar- en Fluitdag.”

Oh?

“De grote Gitaar- en Fluitdag?” probeert hij me nog een keer uit te leggen. “Dat iedereen gitaar en fluit gaat spelen? Mijn zoon is al weken aan het oefenen. Vandaag gaat hij echt stuk van de zenuwen, zelfs eten ging een beetje moeilijk, vanochtend.”

Maar komt u niet voor Paul

Eenens, dan?

“Voor wie?” Dan zwaait Mark naar een bekende en verexcuseert hij zich. Vertwijfeld loop ik de musicalzaal in, die inmiddels vol begint te stromen met allerlei Factoriumleerlingen met gitaren en dwarsfluiten.

Vooraan het podium staat Odette, een mevrouw die iedereen zijn of haar plaats aanwijst.

Eben voor mijn begrip, ben ik hier bij de masterclass van Paul Eenens, of bij de grote Gitaar- en Fluitdag?

Odette begint te lachen. Ze plikt een keer aan haar haar. “Oh, zeg maar gewoon Gitaar- en Fluitdag hoor, we doen dit ieder jaar. Dat we met al onze fluitisten en gitaristen een concert geven. Dit jaar hebben we musicalmuziek.”

Ach ja, natuurlijk.

Ik kijk naar de muzikanten. Op de tweede rij zit een heel klein meisje met een minidwarsfluit. Naast haar zit een zestig, zeventig jaar oude man met een herman- vanveenkapsel een klein beetje nerveus aan zijn fluit te plukken.

Ik denk aan het zomertje van Mark, dat al de hele dag van de zenuwen niet kan eten, en besef: dit hier, deze man en het meisje naast hem, die allebei weken hebben geoefend op dezelfde fluitpartijen. Dit is het Factorium. Ik kijk naar Odette,

naast me. Ze glimlacht als ze naar de twee leerlingen kijkt. Als ik de zaal uitstap, zie ik vanuit mijn ooghoek nog net het groepje musicalstudenten achter Paul Eenens aanslenteren, in de richting van het masterclasslokaal.

Benefietmiddag Café Bet Kolen, 17-3-2019, avond

De middag begint op zijn eind te lopen wanneer ik café Bet Kolen nader. Al ver voordat het café in zicht is, is het feestgedruis te horen. Een tijdje geleden heeft Team Smits, de sportschool van Tilburger Joey Smits, te horen gekregen van de gemeente dat het op de huidige sportlocatie niet meer door mag gaan. Dus organiseert het vrolijkste café van Broekhoven een benefietmiddag om Team Smits een hart onder de riem te steken en te kijken of ze samen een oplossing kunnen vinden.

Een nobel streven, en het is dan ook ongelofelijk druk. Overal in het zaaltje van Bet Kolen lopen mensen in shirts van Team Smits,

Ik hoop dat er vandaag veel opgehaald wordt.

“Ik hoop dat het genoeg is,” verzucht hij. Dan draait hij zich om en gaat een biertje halen. Ik loop wat verder, de menigte in. Een mevrouw met lange gelakte nagels danst en zingt enthousiast met een hese stem mee.

Is het vooraf voor de muziek, of vooral voor de sportschool?

“Jeh,” antwoordt ze lachend, “eerlijk is eerlijk: vooral voor de muziek, natuurlijk. Maar óók voor de sportschool.”

Zal wel goed komen, toch, met die benefiet? Het is superdruk!

“Ja, ik hoop het. Ja, weet je wat het is? Ik denk dan ook hè: zo’n Team Smits, als de gemeente dáár

nou eens geld aan uit zou geven, in plaats van allemaal dure kunst in de stad en zo.”

Hoe bedoel je?

“Ja, nou, dat vind ik gewoon. Hier hebben we tenminste wat aan.”

Ja, nee, ja, zo is het natuurlijk ook wel weer.

Zonder verdere aankondiging gooit ze haar handen weer in de lucht en zingt verder. Het serieuze onderdeel van de dag is weer besproken: tijd voor muziek – want uiteindelijk draait het daar natuurlijk toch ook wel een beetje om.

We spraken met 200 mensen over wat cultuur voor hen betekent. Hieronder een korte impressie.

Van de mensen die we gesproken hebben woont bijna **60%** in **TILBURG**. Iets meer dan **30%** kwam uit de **DIRECTE OMGEVING** (tot max 40 km). En bijna **10%** had er een reis van meer dan **75 KM** op zitten.

KUNST EN CULTUUR zijn sterk verankerd in het leven van de mensen die we gesproken hebben. Zo'n **30%** geeft aan **DAGELIJKS** met **CULTUUR** bezig te zijn.

**ZONDER
CULTUUR IS MIJN LEVEN***

- Saai
 - Kleinloos
 - Zinloos
 - Grijsler
 - Leeg
 - Stil
 - Eenzamer
- Minder interessant
 - Moeilijker
 - Minder sociaal
 - Minder gezellig
 - Minder belangrijk
 - Niet compleet
 - Anders

* ANTWOORDEN ZIJN MEERDERE KEREN GEGEVEN.

EEN DERDE van onze **CULTUURBEZOEKERS** geeft per maand **€ 25** tot **€ 75** uit aan cultuur. Bijna **DE HELFT** van hen geeft maximaal **€ 25** uit en **EEN VIJFDE** geeft aan maandelijks meer dan **€ 75** te besteden.

Voor **96%** - bijna **DE HELFT** - van de **200 ONDERVRAAGDEN** is cultuur met name bedoeld als **VERMAAK** en om **PLEZIER** te kunnen hebben. **25%** van de respondenten geeft aan dat cultuur voor hen ook dient voor **INSPIRATIE** en **ZELFONTPLOOIING**.

“Beeldende kunst is bedoeld om lang naar te kijken. Pas dan kan ik ervaren of het mooi is of niet.”

JOEP, 82 JAAR, UIT BERKEL-ENSCHOT
EXPOSITIE 'VAN HIERUIT' IN PARK

“Muziek raakt me. Ik ben er meer dan tien keer per maand intensief mee bezig. Zonder zou mijn leven maar eentonig zijn.”

GUY, 22 JAAR, UIT EINDHOVEN
CONCERT TOMMY EMMANUELIN
PODPODIUM 013

“Toneel geeft me een andere kijk op de wereld. Maar het belangrijkste is de ontspanning die het me brengt.”

BERNADETTE, 45 JAAR, UIT GOIRLE
‘BAMBI’ VAN TONEELGROEP OOSTPOOL IN
THEATERS TILBURG

“Muziek is het bindmiddel voor mijn sociale leven. Als ik dat niet had zou ik vervallen in slechte gewoontes zoals gamen.”

LAURA, 23 JAAR, UIT DEN BOSCH
KWEEKTUIN IN BANK15

“Zonder cultuur leid ik een armzalig leven zonder warmte en geloof. Het geeft me voeding, beantwoordt zielsvragen en prikkelt mijn fantasie.”

OLJA, 46 JAAR, UIT TILBURG
CD-PRESENTATIE RENATE ENGELEN IN
THEATER DE BOEMEL

“Ik ben kok. Beeldende kunst is een bron van inspiratie voor de presentatie van mijn gerechten.”

LUIS, 30 JAAR, UIT BARCELONA
EXPOSITIE 'APPRENTICE MASTER EXPO #5:
KUNSTPODIUM T ONTLEED' IN KUNSTPODIUM T

“Cultuur is voor mij hetzelfde als ademen. Geen cultuur, geen leven.”

HEIN, 57 JAAR, UIT TILBURG
CONCERT PETE YOUNG IN KAFFEE LAMBIEK

“Als ik geen muziek in mijn leven had, zou het een stuk saaier zijn. En met minder katers.”

JOS, 34 JAAR, UIT TILBURG
ST. PATRICK'S DAY IN CAFE LITTLE DEVIL

“Als kunstenaar ben ik 24 uur dag met cultuur bezig.”

GÉRARD, 39 JAAR, UIT TILBURG
EXPOSITIE 'CAWAGAG' IN DE VREDESKERK

“Ik kan prima zonder beeldende kunst in mijn leven. Het is een luxe product.”

PATRICIA, 43 JAAR, UIT VALKENSWAARD
TEKENLES IN VINCENTS TEKENLOKAAL

met een grote k
het beestje bij de naam
de schoenmaker bij zijn leest
het is 2018
de tijd en zijn geest
kunst schrijf je nu
met de a van art
met de i van innovatie
met de c van cross-over
en de # van twitter

Iets in cultuur brengen: daar gaan generaties overheen. Het vergt geduld. Maar als het lukt, ontstaat een humusrijke voedingsbodem waaruit telkens weer nieuwe culturele initiatieven ontkiemen. De samenstelling van de bodem verschilt van plek tot plek. Wat in Tilburg groeit en opbloeit, zou in Bergen op Zoom of Eindhoven misschien niet aanslaan (en omgekeerd). In deze drie steden deden we een cultureel ‘groeiplaatsenonderzoek’ om na te gaan hoe toen en toekomst met elkaar verbonden zijn. Van het absurdisme in Tilburg, de stoetcultuur in Bergen op Zoom tot design in Eindhoven: wat zijn memorabele momenten in de culturele genealogie en waarom? Wat valt op, wat herhaalt zich, wat verandert er? Hoe rijmt de culturele afkomst met onze toekomst?

Historie

In Bergen op Zoom zijn belangrijke evenementen als Vastenavond en de Maria Ommegang nog springlevend.
/
Berny van de Donk

VOOR 1900

1895: -EERSTE
GEORGANISEERDE TOCHT

Op 16 september 2018 trok een kilometers lange 'Brabant Stoet' door Bergen op Zoom. Een staalkaart van lopende en rijdende cultuur uit Noord-Brabant en Vlaams- en Waals Brabant. Gilden, fanfares, steltlopers, reuzen, carnaval, ommevangens, muziek in veel verschillende toonaarden, historische loopgroepen, pralwagens en historische re-enactment. Deze vooraansnog eenmalige optocht toonde samengebond de cultuur rondom stoet en spel zoals die in dorpen en steden van Brabant nog altijd leeft. Zoals die zeker in Bergen op Zoom al eeuwenlang bestaat. In deze ondevestingstad zijn stoet en spel allesbehalve eenmalige gebeurtenissen. Belangrijke evenementen als Vastenavond en de Maria Ommevang zijn springlevend. Secularisatie en ontzuiling krijgen zichtbaar weinig grip op de behoefte om samen de straat op te

FRANSE BEZETTING:

BALAVONDEN, TEERCLUBJES
EN DWEILEN

PROTESTANTSE PERIODE

EERSTE VERMELDING
BERGSE VASTENAVOND

DE KRUIS OMMEVANG

gaan. Hoever en hoe diep reiken de wortels van tradities en welke uitdagingen zijn er om de keten in stand te houden?

EEN KRUISBEELD OP DE GOLVEN

De Bergse bronnen die de vaak gebezigde slogan 'stad van stoet en spel' geschiedkundig onderbouwen, reiken terug tot in de Middeleeuwen. Zo beschrijft een legende hoe er vermoedelijk rond 1360 een eikenhouten koningscrucifix aanspoelde op de schoren van het Scheldestrand, zwart van het zeewater, getooid met een gouden kroon. In optocht werd het beeld de stad binnengedragen, het begin van een jaarlijkse ommevang op de zondag na Beloken Pasen. Deze ommevang groeide in die tijd uit tot een waar volksfeest met een folkloristisch gedeelte en met wagenspelen over het

Oude en Nieuwe Testament, een

belangrijke vorm van communicatie in een samenleving vol ongetletterden. Het Lievevrouwegilde voegde zich rond 1470 met een rijkelijk aangekleed Mariabeeld in de processie.

Vastenavond kreeg ook rond die 15e eeuw een eigen gezicht in de stad. Bewaard gebleven rekeningen van feesten in die tijd leveren het bewijs. De overlevering meldt dat er een 'Blauwe Schuit' door de stad reed. Jongelui van het bijbehorende gilde staken op dit schip de draak met alles wat on-gepast was, lieten dit zogenaamd uit de stad verdwijnen. Verder is terug te vinden hoe rederijkers (gildes van amateurdichters en voordrachtskunstenaars) feesten organiseerden.

1920-1929

FERD QUIK: 'VROEGER WERD ER IN DEZE GARNIZOENSTAD OOK VEEL GEORGANISEERD DOOR MILITAIREN. DIE SPEELDEN DAN BIJVOORBEELD SINTERKLAAS.'

1940-1949

OPRICHTING STICHTING
'VASTENAVOND'

BELOFTE AAN MARIA

carnavalscomité op, toch was er veel weerstand, grotendeels veroorzaakt door bezwaren vanuit de katholieke kerk. Belangrijk moment in deze discussie is de publicatie van het boek 'Verdediging van Carnaval'. Hierin houdt de jonge Bergse schrijver Anton van Duinkerken (pseudoniem van Willem Asselbergs), net gestopt met zijn priesteropleiding, een vurig pleidooi voor dit feest. De middenstand mengde zich in de discussie met een oproep dit - voor de stad en voor hen - lucratieve feest kwalitatief te versterken door extra investeringen. Na de Tweede Wereldoorlog gingen besturen van bestaande vastenavondenverenigingen en teerclubjes samenwerken. Men ging in overleg met overheid en kerk, waarna vervolgens 40 Bergenaars van naam en faam opdracht kregen om een manifest te schrijven hoe het feest in Krabbegat gevierd

VAN KRUIS NAAR CULTURELE CROSSOVERS

Begin 20ste eeuw raakte de vastenavondviering in het slop. Weliswaar richtte toneelvereniging Tot Ons Genoegen het eerste

1980-1989

KLANK- EN LICHTSPEL
700 JAAR HEERLIJKHEID
BERGEN OP ZOOM

1990-1999

START HISTORISCHE
OPENLICHTSPEKTAKELS

Het is niet uitzonderlijk dat meerdere generaties uit één familie een actieve rol hebben. Ook rondom deze traditie worden discussies gevoerd. Zo maakt het gemeentebestuur begin jaren 60 bezwaar tegen het 'te katholieke' karakter van de processie. De organisatie kiest ervoor om voortaan het christologische aspect meer nadruk te geven en krijgt daarbij steun van strengereformeerden uit het nabijgelegen Tholen. Later krijgt ook de historie van de stad een plek in de ommeegang, met de Blauwe Schuit en de stadstreuzen als opvallende onderdelen. Het verhaal gaat dat zelfs ooit is overwogen om wienner Gerrie Knetemann te vragen mee te doen als publiekstrekker 'mits deze dat uit eigen overtuiging zou doen'. Ad Rooms, auteur van een boek over 75 jaar naoorlogse Maria Ommeegang, ziet de populariteit niet afnemen, maar bespeurt wel

andere motieven. "In Nederland lijkt zo'n ommeegang misschien exotisch, net over de grens in België kent bijna iedere stad zo'n processie. Je kunt wél stellen dat de ommeegang door die veranderingen en aanpassingen langzaam maar zeker vooral een stuk cultuureel erfgoed is geworden, al zal de pastoor dat niet zo noemen. Voor Bergse families is het vaak de ideale dag voor een familiereunie." In de loop der jaren ontstaan er in Bergen op Zoom allerlei cross-overs en nieuwe initiatieven. Als de stad in 1987 het 700-jarig bestaan van hun 'Heerlijkheid' viert, zorgen vrijwilligers van diverse pluimage sámen voor alle decors. Dat bevat hen en de stad uitstekend. Deze bundeling van krachten groeit in 2000 uit tot de stichting Decorbouw Groot Arsenaal. Ferd Quik, een doener pur sang, stopt veel energie in

2000-2009

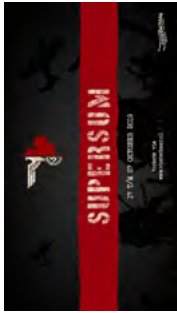
AD ROOMS: "DE PASTOOR KAN IN DE STOET MEELOPEN ALS BESTUURSLID, MAAR HIJ IS VAN JONGS AF AAN DRAGER VAN HET MARIABEELD EN WIL DAT BLIJVEN DOEN; DAT ZIT HEEL DIEP. DAT ZEGT IETS OVER HOE SERIEUS HIJ DIE BELOFTE NEEMT."

gen. Als een mogelijkheid met die vragen te leven juist door er samen omtrekkende bewegingen op te maken." Het ritueel van de optocht overleefde ontzuiling, secularisatie en individualisering: ook vandaag de dag is er op veel plekken in Brabant blijkbaar nog behoefte om af en toe samen zo'n omtrekkende beweging te maken. Toch blijft zo'n traditie niet vanzelf in leven. De vrijwilligers zijn door de tijd heen volop bezig met innovatie, op technisch en inhoudelijk vlak.

In Bergen op Zoom is het de jongere generatie die het debat over die vernieuwing voedt. Ward Warmoeskerken liep als klein jongetje mee in de Maria Ommeegang, zat later een tijd in het bestuur en ontwerpt nu jaarlijks een hedendaags themakostuum voor de Mariafiguur in de tocht. "Dat heb ik zelf voorgesteld, als

zelfstandig ontwerper maak ik veel theaterkleding. Dit jaar speelt de bevrijding een rol, ik maak een kunstzinnige vertaling en verwerk de nationale vlaggen van de geallieerden in dat gewaad. Wat mij betreft mag de ommeegang wel iets gedurfder aan de slag met vernieuwing. Het thema is dit jaar 'Een belofte die doorgaat'. Ik geloof absoluut dat de ommeegang en het religieuze karakter daarvan niet zomaar verdwijnt, maar zonder serieuze vernieuwing is dat zeker geen vanzelfsprekendheid."

Binnen de bouwclubs en de stichting Decorbouw richt de roep om vernieuwing zich op een ander thema: zo wil de jonge garde niet meer werken met polyester, dringt aan op verduurzaming van het materiaalgebruik. Ferd Quik wijst dat zeker niet af.

“Voorop staat alleen dat we er wel mee moeten kunnen werken, de wagens moeten van hoge kwaliteit zijn. Sommige bouwclubs nemen het voortouw en gaan experimenteren met *biobased* materiaal. Het toeval wil dat de gemeente Bergen op Zoom die industrie, na het vertrek van Philip Morris, meer ruimte biedt. Er zitten hier al veel van die bedrijfjes, daar gaan we dan op werkbezoek met de jeugd. We wisselen ook kennis uit met wagenbouwers uit Heeze en Zundert, de onderlinge contacten zijn uitstekend. Wie weet gaan we over een tijdje 3D-prints maken. Zo betrek je de jeugd op een vanzelfsprekende manier bij die, eenlijk is eenlijk, vergrijzende clubs. Laat ze hun ding maar doen, misschien is onze aanpak inderdaad onbollig aan het worden.” Bijzonder is dat dit denken ook voet aan de grond krijgt bij de stichting Vastenavond. Zij

BRABANT STOET

stimuleert de verduurzaming van de traditie door de introductie van de BioBest Trofee.

Voldoende vrijwilligers houden is een andere bron van zorg. “Het zit hier echt wel in het bloed,” vertelt Ward, “van jongs af aan weet ik niet beter dan dat mensen ’s avonds gaan repeteren of bouwen. Toch lijkt mijn generatie meer te voelen voor kortere projecten. Die willen niet meer maandenlang in een bouwhal staan. Ik geloof alleen dat we daar wel een mouw aan zullen weten te passen. Er zijn hier zo veel mensen bezig met muziek of toneel, dat is niet ineens weg.” Ferd vindt die vrijwilligheid een essentieel onderdeel van de hele stoet- en bouwcultuur.

“Die bouwclubs bijvoorbeeld, dat zijn echt kleine, sterke sociale eenheden. Als je bij clubje A past dan pas je niet bij clubje C. Binnen die hechte structuur hoeft niks per se, maar je gaat wel samen een verplichting aan om op tijd iets af te hebben. Zodra er commercie binnendringt gaat het vaak mis, ik heb dat te vaak meegemaakt. Vrijwilligers voelen zich dan al snel misbruikt.” Die gevoeligheid ligt er ook in de relatie met overheden. “Begrrijp me goed,” zegt Ferd, “we hebben niet te klagen over aandacht voor ons werk. Alleen hebben we vaak last van onwetendheid aan de andere kant van de tafel. Toen we de Brabant Stoet gingen organiseren, geloofden provincieambtenaren in het begin werkelijk niet dat wij in staat zouden zijn zoiets van de grond te tillen. En dat we dat voor niks deden, daar snaptten ze nog veel minder van. Ze hadden trouwens nog nooit een Bergse carnavalswagen gezien en toch werkten ze bij de afdeling Cultuur! Meer in het algemeen valt me op dat

volkskultuur een ondergeschooven kindje is. Terwijl we hier in Bergen ook veel hogeropgeleiden bedienen - dat weet ik zeker.”

De tijd zal ons leren of de belofte, de keten van stoet en spel, doorgaat. Of hij voldoende krachtig is om ook in de toekomst de spanning van maatschappelijke ontwikkelingen te doorstaan. Ferd blijft een optimistisch man. “Ach, het is altijd een golfbeweging geweest. Soms gaat het even wat minder maar ik loop lang genoeg mee om te weten dat het tij weer zal keren.”

/ P. Van Gennip (sam.): 'Optocht in Brabant', en documentatie van het Meertens Instituut. Ter aanvulling werd gesproken met Ferd Quik (o.a. wagenbouwer, Brabantse Hoeder en mede-organisator van de Brabant Stoet), Ward Warmoeskerken (classicus en kleding- en kostuumontwoper), Ad Rooms (journalist en auteur, o.a. van het jubileumboek 75-jaar Maria Ommegang).

/ Tekst en tijdlijn zijn tot stand gekomen op basis van beknopt bronnenonderzoek (waaronder Verpalen, M.; 'De Betoverde Stad: carnaval en feestarchitectuur in Bergen op Zoom', A. Van Oirschot

De meest effectieve rol van de 'Design' tussen de 'Techniek' en de
'Kennis' is misschien die van schurend zand.

/

Berny van de Donk

1890-1899

PHILIPS NAAR EINDHOVEN

Week als internationaal geprezen exponenten. Maar hoe ver reiken de wortels van dit succesvolle duo eigenlijk? Is die oorsprong van design in Eindhoven verbonden met Philips? En wat valt er vanuit dat historisch perspectief te zeggen over de toekomst van design tussen die T en die K?

GEKALFFT

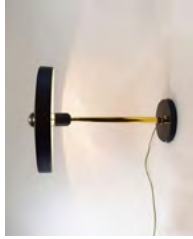
Op een openbare veiling koopt Gerard Philips in april 1891 een klein fabrieksgebouw in Eindhoven. Broer Anton sluit zich in 1893 aan en er begint een periode van experimenteren, markten veroveren en vooral van snelle groei. Tien jaar later heeft het bedrijf 400 mensen in dienst die drie miljoen kooldraadlampen maken voor klanten in 28 landen. In 1930 gaan 7 op de 10 werknemers in Eindhoven iedere ochtend door de poorten van Philips. De onderneming drukt een groot

stempel op het maatschappelijk leven in de stad door het oprichten van verenigingsleven en vakscholen. Om te kunnen blijven innoveren en eigen octrooien te verwerven, wordt in 1914 het Natuurkundig Laboratorium, beter bekend als NatLab, opgericht. Het werd een walhalla voor creatieve onderzoekers: een 'anarchistische broederschap' en de latere kraamkamer van de compact disc en chipfabrikant ASML.

dat in klank- en lichtbeelden de ontwikkeling van de mensheid liet zien. Varèse verbleef meer dan een half jaar in Eindhoven om dit Gesamtwerk met ingenieurs van NatLab in elkaar te zetten. In 1966 ontwierp Kalf met architect Leo de Bever het Evoluon, ter gelegenheid van 75-jarig bestaan van Philips.

1920-1929

LOUIS KALFF

De Lichtstad. Zo staat de stad in het zuidoosten van Brabant bij velen bekend. Succesvolle evenementen als GLOW en de Lichtjesroute verwijzen naar een rijke historie waarin Philips een grote rol speelt. Ook tijdens carnaval weten de Lampegatters hun geschiedenis creatief in te zetten, zo getuigt ook het motto in 2019: 'Watt Ledje'.

Inmiddels is de uitstraling van Eindhoven en omgeving op meer gebaseerd dan de gloeilamp. De stad heeft een sterk ontwikkelde kenniseconomie en staat hoog in linkerrijke van slimste regio's ter wereld. Voor de profilering van hun stad kiezen Eindhovense citymarketeers sinds enkele jaren voor de drieslag 'T D K': Techniek, Design en Kennis. Van die drie lijkt design de jongste loot aan de stam, met de Design Academy Eindhoven en de Dutch Design

1950-1959

SCHOOL VOOR INDUSTRIËLE VORMGEVING

wees hij op het achterblijven van de kwaliteit van reclame-uitingen bij de statuur en importantie van het bedrijf. Dat leverde de 28-jarige Kalf een benoeming op tot artistiek directeur van de reclameafdeling. Al snel werd Kalf verantwoordelijk voor het esthetisch ontwerp van nieuwe producten zoals radio's en luidsprekers. Hij hechtte grote waarde aan functionaliteit en herkenbaarheid. Decennialang werd ieder product 'gekalf't' voordat het op de markt kwam.

van Marzano was. "Hij was feitelijk een soort rechterhand van Jan Timmer, kon met zijn ontwerpersblik de juiste thema's en de juiste vragen selecteren. Die eigenzinnigheid van hem, van de afdeling Design, paste goed bij het DNA van Philips. Vakmensen kregen er altijd al de ruimte."

AKADEMIE WORDT ACADEMY

In het onderwijs reiken de wortels van design tot in 1955. In dat jaar ziet de School voor Industriële Vormgeving het licht, niet veel later omgedoopt tot Akademie (voor) Industriële Vormgeving Eindhoven (AIVE). Deze opleiding is de voorloper van de Design Academy Eindhoven, beeldbepaler en smaakmaker voor het designmago van de stad. Pas in 2001 start aan de TU/e een faculteit Industrial Design, die zich vandaag de dag heeft ontwikkeld kennispartner van het

Voor de wereldtentoonstelling in Brussel (1958) wilde Kalf op artistieke wijze laten zien wat Philips had bereikt op technologisch vlak. Hij gaf het architectenbureau van Le Corbusier de opdracht voor het bouwen van het Philipspaviljoen. Samen met componist Varèse werd gewerkt aan een Poème Electronique

1960-1969

EVOLUON

De afdeling van Kalf werd eind jaren 90 omgedoopt tot Philips Design. Onder leiding van Stefano Marzano – van 1991 tot 2011 CEO van deze afdeling – verschoof de visie op het ontwerpvak. Hij introduceerde de term *high design*, een filosofie die de mens centraal zet bij innovaties. Concreet resulteerde zijn visie in ontwerpers die zich als kritisch bevragende partners gingen gedragen in multidisciplinaire teams. Jan Post was destijds directeur bij Philips en zag hoe belangrijk de invloed

1980-1989

CEES DONKERS: "EINDHOVEN BEVOND ZICH DIE TIJD IN EEN CRISIS, PHILIPS VERKEERDE IN ZWAAR WEER. HET WAREN GEEN PRETTIGE JAREN, DE STAD LEEK WEG TE ZAKKEN IN EEN DEPRESSIE."

bedrijfsleven in de regio waarmee intensief wordt samengewerkt. De grote toestroom heeft zelfs geleid tot een numerus fixus.

Mathieu Meijers was vanaf 1974 docent aan de Akademie (vakken Kunstgeschiedenis en Kleur) en

beschrijft enkele grote wijzigingen. "Toen ik binnenkwam, kwamen veel docenten uit de regio, een deel daarvan werkte

bij Philips. Er bestonden drie richtingen. Productontwikkelings, Grafisch en Textiel. De Akademie heeft zich lang onderscheiden door de focus op het eindproduct en het accent op ambachtelijke vakken. In de jaren 60 kwam ook in Eindhoven de verbeelding aan de macht. Jan Lucassen, directeur vanaf 1983, was in die woelige jaren leerling van de academie. De invloed van die periode zie je terug in de transformatie die hij de opleiding door liet maken. Hij

ontwierp een onderwijsstelsel waarin de mens meer centraal stond, de 'academy' werd intermatieeler: docenten en studenten kwamen vaker uit het buitenland. Jan legde zo nadrukkelijk de verbinding naar buiten, nam het initiatief voor Graduation Shows in de Beurs van Berlage. Hij liet in Amsterdam zien waar Eindhoven zelf pas later trots op werd."

WITTE DAME ALS SCHARNIER

Cees Donkers herinnert zich die tijd goed. "Eindhoven bevond zich die tijd in een crisis, Philips verkeerde in zwaar weer, hun hoofdkantoor vertrok naar Amsterdam. Het waren geen prettige jaren, de stad leek weg te zakken in een depressie." Cees was begin jaren 90 net aangesteld als stedenbouwkundige bij de gemeente. Daarvoor was hij jarenlang betrokken bij het architectuurklimaat in de stad. Cees organiseerde 7 jaar

op rij het Q-Café ("drukbezochte debatavonden waar het echt kon vonken!") en stond aan de wieg van het Architectuurcentrum Eindhoven. "Ik gedroeg me, eenmaal binnen op het stadhuis, als het prototype stoupe ambtenaar, daarbij volledig uit de wind gehouden door managers en wethouders. De protestgeneratie was aan de macht, dat merkte je echt. De jarenlange top-downsloop-cultuur kwam in die jaren tot een eind. Het behoud van De Witte Dame is wat mij betreft een belangrijk scharniermoment geweest voor de stad. Philips wilde dit gebouw afbreken maar kreeg door toedoen van protesten uit de stad geen vergunning. Ze nodigden toen partijen uit om met plannen te komen. Een groep onder leiding van de tot in de vezens gedreven kunstenaar Bert Hermens slaagde erin gebruikers bij elkaar te krijgen die alle-

1990-1999

DAG VAN HET ONTWERP

maal iets van doen hadden met design, informatic, technologie of cultuur. Zo kwam de Design Academy Eindhoven onder één dak met Philips Corporate Design, de Openbare Bibliotheek Eindhoven en Mu Art Foundation. Een ideale uitvalsbasis voor directeur Jan Lucassen - en later Lidewij Edelkoort - om hun ambities voor verdere vermaatschappelijking van de Design Academy vorm te geven."

EINDHOVEN IN DE PLUS

De stad richtte zich onder leiding van burgemeester Rein Welschen langzaam weer op. Samen met topmensen uit onderwijs en bedrijfsleven (de 'triple helix') werd gewerkt aan een nieuw economisch elan onder de naam Brainport. Exponent van dit succes is de High Tech Campus op het oude terrein van Philips. Deze campus groeide uit tot een gebied

met meer dan 135 bedrijven en instituten die werken aan nieuwe technologieën op het gebied van hightech systemen, nanotechnologie en life science.

Cees Donkers vond het belangrijk om ook de stad te laten delen in deze vaart der volkeren. "Het succes van Brainport inspireerde ons. We zochten naar manieren om die 'triple helix' ook binnen de stad een slinger te geven, om nieuwe vormen van inventief opdrachtgeverschap te ontwikkelen. Met veel partners, waaronder de Design Academy, werd vervolgens het programma Eindhoven 2000+ uitgevoerd. De stad werd ons laboratorium, wijken en buurten onze vindplaats. Oorspronkelijk had het programma nog wat traditionele ontwerpkanities, maakten we imponerende maquettes. Later werd bij dat ontwerpen de maatschappelijke context belang-

rijker. Begin deze eeuw kwam er zo van alles op gang, en ik merkte dat jonge ontwerpers er weer bewust voor kozen om in de stad te blijven."

Ook Isis Boot deed in die tijd haar opleiding aan de Design Academy. "De structuur van de opleiding sprak me erg aan. De maatschappij stond centraal, niet het product. Je leerde er kritisch nadenken over wat eigenlijk het probleem is. Ik koos in 2006 voor Man & Public Space, later aangevuld met een master Urban & Cultural Geography in Nijmegen. Ik ben met mijn bedrijf hier op Strijp-S nog steeds actief in dat domein. Op de academie was het spanningsveld tussen oriëntatie op product of op maatschappij wel voelbaar, herinner ik me. Veel studenten voelden zich voor de keuze staan tussen 'mooie producten maken' of de maat-

DE WITTE DAME

PHILIPS DESIGN

2000-2009

DUTCH DESIGN WEEK

FACULTEIT INDUSTRIAL
DESIGN

schappelijke invalshoek. De productmakers vonden hun weg in de werkplaatsen voor textiel, kunststof, hout enzovoorts. Mijn materiaal was 'de maatschappij', daar was op de academie geen werkplaats voor. Zelf hebben we toen de stichting VERS opgericht. Vanuit een oude Turkse supermarkt in Woensel-West werkten we samen met bewoners aan sociaal inclusieve wijkontwikkeling. Ik leerde dat je als ontwerper aan zo'n proces het zintuiglijke toevoegt, creatieve stappen waarin je die mensen meeneemt. Zo komt er op een natuurlijke manier ruimte voor contact. Goede ontwerpers durven terug te gaan naar het hulpunt, hebben geleerd zich comfortabel te voelen buiten hun comfortzone."

DESIGN IN EEN UITDIJENDE ETALAGE

Design krijgt vanaf eind jaren

90 steviger voet aan de grond in Eindhoven. De Design Academy groeit uit tot een internationaal erkende topopleiding. Het curriculum trekt over de hele wereld studenten en docenten. In dit kielzog kon ook de Dutch Design Week ontstaan en zich ontwikkelen tot een succesvolle manifestatie met ruim 300.000 bezoekers uit binnen- en buitenland. In 1998 stond een groep ontwerpers aan de oorsprong van deze etalage voor design. Eduard Sweep en Miriam van der Lubbe maakten deel uit van die pioniers. Zij waren na hun opleiding in Eindhoven gebleven en misten de samenwerking tussen de creatieve sector en het bedrijfsleven. Bij de wens om die krachten te bundelen troffen ze directeur Jan Lucassen aan hun zijde als bevlogen ambassadeur. Het Vormgevers Overleg Eindhoven dat zo ontstond, organiseerde in 1998 de Dag van het Ontwerp.

Een geslaagd idee, want een paar jaar later werd het evenement uitgebreid tot De Week van het Ontwerp. In die beginjaren was de thuisbasis daarvan telkens De Witte Dame. Afstudeerders van de Design Academy toonden dáár hun werk, en niet meer in Amsterdam. De Graduation Shows hadden hun heilzame werk gedaan: Eindhoven stond op de kaart.

De Dutch Design Week anno 2018 is een grootschalig negendaags ontwerpevent met lokale, nationale en internationale partners. Allerlei facetten van design komen aan bod, ook de meer maatschappelijke thema's veroverden hun plek. Zo zijn er 'ambassades' voor onderwerpen waar nieuwe generaties studenten zich om bekommeren, zoals mobiliteit, water, circulariteit en gezondheid. Samen organiseren meer dan 2500 ontwerpers ruim

2010-2019

TECHNIEK, DESIGN, KENNIS

400 evenementen. Dat doen ze op locaties soms ver verwijderd van De Witte Dame, zelfs ver van Strijp-S: in oktober is design door de hele stad te vinden.

SCHUURMIDDEL TUSSEN T EN K

Het lijkt een wijs besluit van de slimste regio om Design onderdeel uit te laten maken van het stedelijk imago. Sterker nog, de drieslag van Techniek, Design en Kennis kwam niet uit de lucht vallen maar kwam *bottom up* tot stand: er werd uitgebreid onderzoek gedaan onder de inwoners. Conclusie was dat zij juist deze gebieden als fundamenten van hun stad herkennen. Design is een geworteld thema, een vakgebied dat meebewoog op de tijdlijn van Eindhoven. Het biedt perspectief voor de verdere ontwikkeling van een stad die haar zelfvertrouwen hervond. Toch is de weg naar de toekomst niet zonder hobbels.

Design kent verschillende vertakkingen naar die toekomst. Natuurlijk, nog steeds is er de *glamorouse* kant van die medaille. Met ambachtelijk gemaakte en betoverende producten waarvoor veel bezoekers naar de Dutch Design Week afreizen. De keuze voor het ambacht gaat echter steeds vaker gepaard met aandacht voor de maatschappelijke context waarin de ontwerper moet en wil functioneren. Deze andere kant van de medaille lijkt minder direct van waarde voor citymarketeers. Het gaat dan niet altijd om tastbare producten. Zo zijn er bevlogen social designers die in opdracht van woningcorporaties processen ontwerpen om buurten beter te maken. Zo is er het succesvolle Eindhovens collectief envisions waarin 20 ontwerpers vooral de grote industrie uitdagen hun huidige productieprocessen ter discussie te stellen.

Jan Post trekt het nog breder en is optimistisch: "Ik zou ontwerpers eigenlijk *all over the place* willen zien. Bij ziekenhuizen, scholen, het midden- en kleinbedrijf, de dienstverlening. En dan niet alleen als rechterhand van de directeur, maar in alle netwerken waarin wordt geïnoveerd, gefabriceerd, gecommuniceerd. Daarin moet Eindhoven voorop gaan lopen. Uiteindelijk levert dat slimme samenwerken ook banen op, gaat het ons helpen bij de praktische uitvoering van alledag. Die competentie hebben we hier op de arme zandgronden trouwens al aardig ontwikkeld: dit kan het volgende hoofdstuk worden in ons succesverhaal."

De wens om voorop te blijven lopen is om nog een andere reden geen sinecure. Het merendeel van de studenten heeft tegenwoordig de wortels buiten Nederland en

MATHIEU MEIJERS: "DE MOOIE MIX VAN INTERNATIONALE, ONGEBONDEN STUDENTEN DIE ECHT ANDERS NADENKT OVER HET LEVEN EN DE ROL VAN DESIGN DAARIN IS EEN WISPELTURIG MAAR WAARDEVOL BEZIT. JE ZULT ER ALS STAD MOEITE VOOR MOETEN DOEN."

ding zich *footloose* gedraagt. "De Design Academy zou heel goed als vreemd lichaam kunnen functioneren. Het kan voor de regio misschien zelfs positiever zijn als ze zich nóg eigenzinniger opstellen, als de politiek het in eerste instantie niet zou begrijpen." Hij heeft wat dat betreft vertrouwen in de nieuwe generatie. "De mooie mix van internationale, ongebonden studenten die echt anders nadenkt over het leven en de rol van design daarin is een wispelturig maar waardevol bezit. Je zult er als stad moeite voor moeten doen."

De meest effectieve rol van de 'D' tussen de 'T' en de 'K' is misschien die van schurend zand. Een vakgebied dat niet alleen onderdeel is van een slogan, maar een professie die steeds de stad zelf uitdaagt buiten haar comfortzone te treden.

nauwelijks binding met de stad. Bovendien vliegen ze na het afstuderen direct weer uit. Tot ver buiten de stadsgrenzen. "Zo'n Design Academy is echt een internationaal georiënteerd topinstuut. Het docententeam komt van over de hele wereld. De opleiding heeft misschien wel meer contact met buitenlandse steden dan met Eindhoven; ze zijn de stad ver vooruit, opereren nu in principe *footloose*. Ze zouden als academie in veel steden terecht kunnen als ze willen," stelt Jan Post. Ook hier vertrouwt hij op de slagkracht van Eindhoven. "Gelukkig maakt de stad op dit moment een geweldige inhaalslag op vele terreinen. Ook de verrassende plannen voor een Rijksmuseum voor Design - misschien wordt het niet eens een gebouwtje! - geven aan dat deze stad het thema serieus neemt." Volgens Mathieu Meijers is het niet eens zo slecht zijn als een designoplei-

/ *Tekst en tijdtlijn zijn tot stand gekomen op basis van beknopte bronnenonderzoek. Ter aanvulling werd gesproken met Isis Boot (oud-student Design Academy Eindhoven) / Man & Public Space, nu eigenaar van bureau www.isisshoot.nl in Eindhoven), Cees Donkers (oud-stedenbouwkundige gemeente Eindhoven, voormalig aanjager Eindhoven 2000+), Mathieu Meijers (beeldend kunstenaar, oud-docent Akademie voor Industriële Vormgeving / Design Academy) en Jan Post (oud-voorzitter hoofddirectie Philips, inmiddels actief in vele bestuursfuncties, waaronder het Prins Bernhard Cultuurfonds Noord-Brabant).*

Het palet van absurdistische makers in Tilburg is breed, en toch zijn de uitingen voelbaar onderdeel van een geheel.
/
Berny van de Donk

1910-1919

SOIRÉES INTIMES

ZAALAFDRIJVING

Een tekening van Gumbah, een klankdicht van Antony Kok of een film van Leonard en Jeroen. Het palet van absurdistische makers in Tilburg is breed, en toch zijn de uitingen voelbaar onderdeel van een geheel. Hoe ontwikkelt het absurdisme zich in een stad 'waar iedere toerist een attractie is' zoals maker Jeroen de Leijer het eind jaren 90 uitdrukt?

ABSRDISME

Vooradat we deze stad onder loop nemen kijken, doen we eerst een beknoppte poging het begrip te duiden. Want wat verstaat de kunstwereld eigenlijk onder dat geheel, wat is absurdisme? Het essay 'Tilburg Absurdistan' van kunsthistoricus Ingrid Luyckx leert ons dat er sowieso eerst een hardnekkig misverstand de wereld uit moet: absurdisme is niet altijd of nooit alleen lollig bedoeld. "Voor alles is het goed

1920-1929

DADAVELD TOCHT

zich te realiseren dat het absurdisme betrekking heeft op een mentaliteit, een manier van in het leven staan, passend in een tijd waarin zekerheden, waarden en waarheden zijn weggeslagen. Bij kunstenaars, de seismografen van het leven, kan dit tot uitdrukking komen in een absurdistisch idioom, in kunstvormen waarin door uitvergoting of omkering, verdichting of het negeren van de regels der logica, het ongerijmde, het groteske en de zinloosheid van de menselijke conditie in het huidige tijdsgewricht gestalte krijgen."

Luyckx leidt ons langs stormachtige ontwikkelingen in het begin van de 20ste eeuw die de voedingsbodem vormden voor het absurdisme. Het christelijk erfgoed had al langere tijd forse concurrentie van het verlichtingsideaal, van een optimistisch

geloof in de maakbaarheid van de samenleving. Urbanisatie en industrialisatie versterkten de secularisatie. De Eerste Wereldoorlog liet het vooruitgangdenken echter heftig wankelen. Een stroeming als het dadaïsme, feitelijk de eerste absurdistische beweging in de kunst, ontstond niet voor niets in 1916. Ook een verwante beweging als De Stijl ontkiemt in die donkere periode.

De absurdistische mentaliteit is geen oproep tot zwartgalligheid, de uitdaging achter de boodschap is vaak allesbehalve wanhopig. Luyckx citeert treffend uit een recensie die toneelcriticus Martin Esslin schreef over het Parijse Theater van het Absurde: "Het is een uitdaging om de menselijke toestand zoals die is te accepteren (.). Het verwerpen van gemakkelijke oplossingen (.), kan dan wel pijnlijk zijn, maar geeft tegelij-

1960-1969

BEZETTING KATHOLIEKE HOGESCHOOL TILBURG

kertijd een gevoel van vrijheid en opluchting."

VAN KOK TOT KAAPSTAD

Het prille begin van het Tilburgs absurdisme ontwaren we met terugwerkende kracht in de jaren 10 van de vorige eeuw. In augustus 1914 wordt beeldend kunstenaar Theo van Doesburg opgeroepen en vervolgens als sergeant-facteur ingekwartierd op de Regte Heide, onder de rook van Tilburg. Het is in deze periode dat hij kennismaaakt met Antony Kok. Kok woont al sinds 1908 in Tilburg, waar hij werkzaam is bij de Spoorwegen als chef-commies. Kok speelt zeer verdienstelijk piano, leest veel, schrijft gedichten en aforismen. Van Doesburg bespreekt met Kok zijn plannen voor de verwezenlijking van een vernieuwde samenleving via de moderne kunst. Later mondt dit uit in het manifest De Stijl.

gemoederen te bedaren, maakt het gemeentebestuur geld vrij voor een Cultureel Centrum op het Koningsplein. Directeur Leo Pot zorgt van meet af aan voor een avontuurlijke programmering met veel experimenteel theater. In 1977 bouwt programmeur Ton Crone verder aan dit cultureel epicentrum met een filmhuis, een kindertheater en een nieuw podium. Dit leidt tot absurdistisch getinte voorstellingen. Acteurs lopen in pyjama rond op het station, in bejaardenhuizen worden anarchistische films vertoond. Legendarisch zijn de voorstellingen van De Grootste Luxe na de KleurenTeevee, in 1976 opgericht door onder anderen Pietjan Dusee en Ellen Rijk. Hofleverancier van dit gezelschap zijn studenten van de Tilburgse kunstacademie. Men houdt zich bezig met muziek, poëzie, expressie, beeldende kunst en muziektheater.

VERDWIJNEN
TEXTIELINDUSTRIE

1970-1979

KULTUREEL SENTRUM

Tot eind jaren 60 gebeurt er niet zo heel veel absurdistisch in het oer-katholieke Tilburg. Na die tijd barst het los, de bezetting van de hogeschool ('Karl Marx Universiteit') luidt een nieuw tijdperk in. De jeugd komt in opstand, tegelijkertijd vallen er veel ontslagen in de textielindustrie. De sfeer is broeierig. Als tegenwicht voor de fabriekssluitingen en vooral ook om de revolutionaire

1980-1989

BIG BAMBOOZLE

1990-1999

KUNST, KITSCH, CAMP & KERMIS

DE BEDENKELIJK KIKKENDE GRONDEEKHOORN

schrijft Ivo hun habitat. Samen geven zij het stripperiodiek De Bedenkkelijk Kijkende Grondeekhoorn (DBKG) uit, waarin de consumptiemaatschappij en vooral de dodelijk duffe burgerlijkheid het moeten ontgelden. Later ontstaat uit deze groep 'Po-wrestreelclub Goirke-Zuid' die mensen omarmt in een dubbel-parodie op vechtsport en knuffeltherapie. Ze leggen daarmee de vinger op een verhardende samenleving waar de liefde met kracht moet worden ingewreven. Thuishaven voor de 'Eekhoorns' is de experimentele vrijplaats RUIJTE X, vanaf eind jaren 90 dé basis voor experimentele kunst in Tilburg. Artistiek leider Ernest Potters organiseert vele culturele evenementen zoals Kunst, Kitsch, Camp & Kermis. De DBKG'ers en tal van andere absurdisten werken hieraan mee.

In de laatste decennia van de vorige eeuw staat een nieuwe generatie absurdisten op. Jeroen de Leijer, Gertjan van Leeuwen (Gumbab), Stephan de Weert (S. Lloyd Trumpstein) en Ivo van Leeuwen wonen in de wijk 't Goirke, een volkswijk in Oud-Noord. "Typisch Tilburgs, leuker kan bijna niet," zo be-

TILBURG MODERNE INDUSTRIESTAD

Begin deze eeuw is deze vrijplaats de kraamkamer van het duo Leonard en Jeroen. Hun installatie WaWazDa groeit uit tot een gewilde attractie op De Parade en Lowlands. In een interview roemen ze de stad Tilburg vanwege de nuchterheid van de bewoners en vanwege het uiterlijk: 'alsof het ooit is gebombardeerd'. Later maken ze het bij dit thema passend absurdistisch filmpje 'Tilburg, zand erover'. De Tilburg Cowboys (Sander van Bussel, Chris Gribling en Hans d'Olivat) maken ook in deze tijd furor.

Zij organiseren in RUIJTE X de 'interactieve cursus zelfdenkzaamheid' *In de ban van de King*. Later ontwerpt Van Bussel een 'hobby- en obsessieshow', een uitstalling van gefingeerde hobby's waarvan een deel te zien is in de kamer van burgemeester Vreeman. Van Bussel verzet zich overigens tegen het predicaat 'absurdisme', maar

2000-2009

GRUBLIT, FESTIVAL VAN HET ABSURDE

KUNSTENPLAN OPENBARE RUIMTE TILBURG (KORT) 2002-

2010

2010-2019

OPENINGSEXPOSITIE WOBBAANLAND IN LOCHAL RARITEITENKABINET DE JAOZEETIE

Vorst en elders in de stad. Festival 'Kaaipstad' voert een weekend lang cityhacks & art take-overs uit in de stad, met steun van gemeente, ondernemers en binnenstad-

management. Begin 2019 werkt Jeroen de Leijer mee aan 'Wobbaanland' dé openingstentoonstelling van Kunstloc in de Lochal.

Absurdisme krijgt zo letterlijk de ruimte in de huiskamer, de salón van de stad. In mei 2019 starten 3 ondernemers 'Doloris': een 400 m2 groot surrealistisch doolhof in het voormalige postgebouw aan de Spoorlaan. De gemeente kent eenmalig 2,5 ton euro toe aan dit culturele labyrint. Opvallend

zijn ook het rariteitenkabinet De Jaozeetie en het Instagram-account @keeptilburgugly. De initiatiefnemers zijn geen kunstenaars, maar betrokken burgers die er lol in hebben om met enige zelfspot naar de stad te kijken. Met succes, hun bereik is groot.

Maar die omarming door politiek, bestuur en citymarketing schuurt ook. Verblokkering en inflatie liggen op de loer. De nieuwe initiatieven passen op het eerste gezicht prima in de Tilburgse traditie van zelfspot met licht opwekkende onder-ton. De makers zijn echter nauwelijks te bestempelen als 'underground' en vinden dat zelf ook geen punt. Is dat erg? Wel als je absurdisme ziet als anti-kunst, als een stroming die zich juist af wil zetten tegen de gevestigde orde en zich wil zich onttrekken aan een verstikkend knuffel-klimaat. 'De enige vraag aan de systeemwereld is het borgen van voldoende betaalbare werk- en ontmoetingsplekken,' stelt Ingrid Luyckx, 'we moeten zorgen voor rommelruimtes waar een nieuwe generatie makers radicaal vrij kan zijn en experimenten mogen mislukken.'

LICHTOBJECT ANTONY KOK
LANGS SPOORLIJN

FESTIVAL KAAPSTAD

KOERSDOCUMENT
SPOORZONE (2019)

GEMEENTELIJKE
CULTUURNOTA (2017-2020)

De ontmoeting tussen Antony Kok en Theo van Doesburg is inmiddels ruim een eeuw geleden. Het gedachtegoed van deze heren is in ieder geval nooit eerder zo actief in beeld geweest bij de systeemwereld. Kunsthistoricus Ingrid Luyckx en beeldend kunstenaar Tine van de Weyer grijpen het eeuwfeest aan om het stof van deze geschiedenisles weg te blazen. Met 'Projectteam De Stijl@Tilburg' organiseerden zij diverse *soirées*, onder andere in museum De Pont. Momenteel richten zij zich op projecten die een blijvend karakter hebben en een permanente verbinding waarborgen tussen Tilburg, De Stijl-beweging en het dadaïsme. Een stadswandeling in de sporen van De Stijl en de voorgenomen plaatsing van een aforisme op het dak van de Spoorzone zijn de eerste resultaten.

/ Tekst en tijdtlijn zijn tot stand gekomen op basis van beknopte bronnenonderzoek, met speciale vermelding voor het essay 'Tilburg Absurdistan?' uit 2009. Ter aanvulling werd gesproken met Ingrid Luyckx (kunsthistoricus en auteur van onder andere het essay 'Tilburg Absurdistan?'), Jeroen de Leijer (kunstenaar), Ton Crone (programmeur Cultureel Sentrum, later directeur NIAF), Hans Krosse (wethouder gemeente Tilburg 1982-1992, waarvan de eerste 8 jaar met portefeuille Cultuur).

zonder grenzen
verbind je de ene wereld
grenzeloos aan de andere
maak je een nieuwe beschikbaar

van nu
tot ooit
van ver
tot thuis

Veel mensen in Brabant ademen kunst en cultuur. Sommigen verdienen hun geld ermee, anderen niet. Voor de meesten is het een manier van leven. Ze kunnen niet zonder, of ze er nu voor betaald krijgen of niet. Wij zochten achttien eigenwijze 'makers' op en gingen met hen in gesprek over wat ze doen, waarom ze dat doen, en wat ze vinden van het (en hun) culturele leven in Brabant. Zes interviews zijn te lezen in deze publicatie. De andere interviews zijn te vinden op www.cultureeigenwijs.nl.

Interviews

“Uiteindelijk vond ik een oude Inuit-techniek. De Eskimo’s gebruikten hun eigen urine om het leer te looien. Ik begon ontielig veel te drinken, zodat ik een cementkuip vol bij elkaar kon plassen. In de schuur van mijn ouderlijk huis had ik alle ruimte om een amateur-looierij na te bouwen. Het lukte. Na wat experimenteren, wist ik leer te maken van een maag.”

/

Mandy den Elzen

In 2012 studeerde ze af aan de kunstacademie. Mandy den Elzen [36] is een pionier met haar werk dat internationaal zeer hoog aangeschreven staat. Onder glazen stolpen laat ze zien wat normaal gesproken onzichtbaar blijft: de wonderlijke structuren van dierlijke ingewanden. Grote merken, musea, galeries en universiteiten vechten om haar werk.

Soms heeft Mandy den Elzen geluk. Dan belt een vishandelaar haar met het goede nieuws dat hij een grote vissenkop heeft liggen en hem best even in zijn vriezertje wil bewaren. Het is voldoende om Mandy een hele fijne dag te bezorgen. Of die keer dat ze een enorme zwaardvis wist te kopen. Een citroen als stootkussen op de punt van zijn zwaard, achterbank en bijrijdersstoel plat en zielsgelukkig terugrijden naar Breda. Vriendelijk glimlachen naar de bovenbuurvrouw die haar wekelijks ziet sjouwen met dierlijke resten en dan aan de slag. Ontleden, een pincet erbij pakken, doorspoelen en met fascinatie kijken naar dat wat wij als afval beschouwen. Van de maag van een klipdas tot de blindedarm van een capibara: Mandy weegt ze liefkozend in haar handen. De daaropvolgende uren kan ze niet meer eten. Want de stank is afschuwelijk en het schoonmaken misselijkmakend. Dat vindt ze zelf ook.

Al tijdens haar eerste jaar op de kunstacademie werkt Mandy met plantaardige materialen. Ze ontdekt de schoonheid van zeewier en weet een vaas te maken van algen. Ze stuurt het op naar de Material ConneXion Library in New York. Die stellen de vaas tentoon, Forbes schrijft er een artikel over en het werk van Mandy wordt internationaal opgepikt.

Vlak daarna raakt ze gefascineerd door het leerlooien. Ze speurt het internet af naar manieren om dat looien zelf te kunnen doen. En dan niet met het gebruikelijke basismateriaal, de runderhuid, maar met dat waar de koe er vier van heeft: de maag. “Ik begon te onderzoeken waarom we eigenlijk alleen de huid gebruiken voor esthetische doeleinden. Het leek mij mogelijk om juist ook iets met de ingewanden te doen. Uiteindelijk vond ik een oude Inuit-techniek. De Eskimo’s gebruikten hun eigen urine om het leer te looien. Ik

begon ontiegelijk veel te drinken, zodat ik een cementkuip vol bij elkaar kon plassen. In de schuur van mijn ouderlijk huis had ik alle ruimte om een amateur-looierij na te bouwen. Het lukte. Na wat experimenteren, wist ik leer te maken van een maag.”

Grote bedrijven als autogigant Chrysler hangen al snel aan de telefoon. Of ze niet samen wil werken. Maar Mandy twijfelt. Ze heeft ontdekt dat de natuur zo veel schoonheid in zich heeft, dat het eigenlijk niet nodig is er een nieuw product van te maken. Waarom zou je rechte leren lapjes maken van zo’n mooi natuurlijk product? Die ontdekking zal leidend worden in haar werk.

TE EXCENTRIEK

“Het was fantastisch dat ik als student direct zo veel aandacht kreeg. Maar uiteindelijk besloot ik dat het waanzin was om de natuur te dwingen zich te vormen naar een product dat ik bedacht had. Ik wisselde van de richting productdesign naar beeldende kunst en besloot dat ik de schoonheid van het basismateriaal wilde laten zien, zonder dat ik materiaalleverancier wilde worden.”

Mandy woont op dat moment nog thuis in Andel. Ze wordt omringd door boerderijen en is als kind al zo veel mogelijk buiten. In het strengchristelijke dorpje valt de familie Den Elzen op. Ze gaan niet naar de kerk en de kinderen dragen kleding die moeder gemaakt heeft. Mandy moet er nu om lachen. “We zagen er een beetje te excentriek uit. Tegelijkertijd vond ik het er prettig hoor. We konden onze gang daar gaan, werden met rust gelaten. Ik amuseerde me met het sorteren van slakkenhuisjes op kleur en werd volledig vrijgelaten door mijn ouders. In mijn jeugd is de kiem gelegd voor het werk dat ik nu doe. De agrarische omgeving is mijn thuis. Als kunstenaar was het voor mij dan ook logisch daar iets mee te doen.”

KOEIENMAGEN

In 2013, één jaar na het afstuderen aan de academie ontvangt Mandy van het brabantse kenniscentrum kunst en cultuur (bkcc, nu KunstLoc) een talentenbeurs, waardoor ze op een meer professionele manier het leerlooien verder kan ontwikkelen. De magen koopt

ze eerst bij de slager in de buurt, maar al snel voelt dat hypocriet. “Ik ben een dag aanwezig geweest in het slachthuis. Voorheen was het materiaal, gewoon materiaal. Daarna bleef ik me realiseren dat het onderdeel was van een levend wezen en kreeg ik er nog meer respect voor.”

Brabant staat van oudsher bekend om zijn leerlooierijen. Lange tijd was de provincie de belangrijkste leerproducent van het land. Nu hebben we er nog maar een paar. “De praktijk van het looien verdwijnt uit Brabant, maar er is nog een hoop kennis aanwezig over het proces. Dankzij de beurs kon ik een jaar lang samenwerken met een lokale looierij waardoor ik het proces wist te perfectioneren. Ik raakte enorm geboeid door de verschillende structuren in de magen. Zo is er een prachtige honingraatstructuur te zien. Ik wilde dat meer mensen die schoonheid zagen.”

Het is uniek wat Mandy binnen korte tijd weet te bereiken. Na haar eerste jaar heeft ze nooit meer hoeven te acquireren. Toch was er lange tijd juist niet zoveel interesse uit de provincie waar haar werk zo veel wortels heeft. En dat terwijl ze zich als maker hier zo thuis voelt. “Ik ben eigenlijk in het buitenland begonnen, daar werd mijn werk opgepikt. Grote merken als Dior, Fendi en Apple hebben interesse in wat ik doe, en hebben samples besteld ter inspiratie voor hun designteam.”

En ook haar autonome werk krijgt vooral veel aandacht van óver de grenzen. In haar indrukwekkende lijst met exposities staan vooral veel grote Europese en Amerikaanse steden. Slechts een enkele keer komt Bergen op Zoom of Den Bosch er in voor. “Dat is pas sinds kort aan het veranderen. Mijn werk is nu twee keer te zien geweest in het Stedelijk Museum Breda. Op de meest recente expositie, *We, the artists of Breda! (part I)*, ben ik erg trots. Ik word hier gepresenteerd als een van de kunstenaars van de stad. Het levert me een verbinding op met de plek waar ik woon. Bezoekers komen naar me toe, gaan het gesprek met me aan, zeggen dat hun vader jager is en dat ik best eens kan bellen. Die directe verbinding tussen de kunstenaar, de stad en de inwoners is absoluut niet vanzelfsprekend in onze pro-

vincie. Het contact tussen een kunstenaar en een lokale kunstliefhebber is minimaal. Dat zou echt veel meer gestimuleerd moeten worden. Sterker nog: regelmatig krijg ik mails van Brabanders in het Engels. Zij denken er niet eens aan dat ik wel eens om de hoek zou kunnen wonen en zijn dan ook altijd erg verbaasd als ik gewoon in het Nederlands terugschrijf.”

/

*Auteur**Mijke Pol*

“Toch denk ik dat Brabantse makers een stempel achterlaten. Vaak is hun kunst net een beetje *off*, net op het randje van wat kan, lekker indirect tegen de boel aanschoppen en dan wel met een glimlach. Het blijft toegankelijk en tegelijkertijd worden via een omweg toch dingen geforceerd. Ze zoeken de spanning op tussen direct en indirect.”

/ Mike Weerts

“Als kunstenaar moet je boven je eigen ego uitstijgen. Als ik met een project begin, dan betrek ik anderen erbij. Met Fanfari Bombari breidt het netwerk van betrokkenen zich steeds verder uit. De energie die loskomt door samenwerking vind ik enorm verrijkend.”

/

Bart van Dongen

“We hebben geen atelier nodig, geen galerie. Wij doen het allemaal zelf. De kunst die we maken is gerelateerd aan het vak dat we doen. Ik ben overigens wel benieuwd wat er zou gebeuren als je een goede tattoo-artist wél een keer een platform zou bieden of een keer een plek in een galerie. Ik denk dat je nog zou staan te kijken hoe populair die stijl van vormgeven is.”

/

Darko Groenhagen

In Nederland heb je eigenlijk maar twee steden die sinds de jaren tachtig leidend zijn in de tattooereld: Amsterdam en Eindhoven. En als het aan tattoo-artist Darko Groenhagen ligt, heeft Eindhoven n t dat beetje meer. Hij leerde het namelijk daar, van de grootheid Greg Orie. Nog steeds is de Brabantse stad een broedplaats voor talent. En de rest van de provincie profiteert daar inmiddels van.

Darko was zes maanden oud toen hij van Veldhoven naar Eindhoven verhuisde. Dat maakt hem dus eigenlijk import, maar het fijne aan Eindhoven is dat je daar geen last van hebt. “Ik heb ook een tijd in Helmond gewoond en gewerkt. Daar blijf je het altijd voelen, dat je niet van daar komt. Een Eindhovenaar kun je gewoon worden.” Die open houding is misschien wel de reden waarom er in Eindhoven zo veel ontwikkelingen zijn op het gebied van de tattooage. De internationale wereld profiteert van kennisuitwisseling.

EINDHOVEN ALS BROEDPLAATS

In Noord-Brabant gebeurt veel op het gebied van de tattooage. De bereidheid om je te laten tatoeëren is hier volgens Darko veel groter dan in andere provincies. Dat komt misschien omdat Greg Orie een vooruitziende blik had en een transparante tattoooshop neerzette. Het maakte de drempel wat lager voor mensen om gewoon eens binnen te lopen.

Darko tatoe ert dit jaar al een kwart eeuw. Hij begon er mee toen hij op de kunstacademie zat. Hij had altijd al interesse in subculturele stromingen zoals de tekeningen uit strips, skateboarding, graffiti en platenhoezen. “Dat telde niet echt als kunst op de academie in Den Bosch. En toch, begin jaren negentig, toen ik uiteindelijk stopte met de academie, waren er meer mensen zoals ik. Kunstenaars die zich niet gehoord voelden op de traditionele opleiding, maar wel een bak met kennis meenamen. En een drive om de tattooage naar een hoger plan te tillen.”

Darko mag als leerling aan de slag in de shop van Greg Orie. Orie wordt al snel een fenomeen. Vanuit heel Nederland gaan mensen naar Eindhoven om zich door hem en zijn leerlingen te laten tatoe-

eren. En nog steeds, inmiddels runt zoon Jim de zaak, is de zaak internationaal bekend. “Greg schroefde het niveau echt een paar levels op. Hij heeft een hele generatie opgeleid die zich over de provincie verspreid heeft en op haar beurt doorgaat met de professionalisering van de kunst. Eindhoven heeft nog steeds de rol van broedplaats op allerlei gebieden. Dat is ook de reden waarom ik zo graag in deze stad woon.”

KUNST?

Neemt niet weg dat Darko zijn studio elders heeft gevestigd. Je kunt niet met te veel *artists* op dezelfde plek zitten. Dan zit je elkaar in de weg. In zijn Tilburgse studio, waar hij inmiddels met vier anderen werkt, is het altijd druk. Darko noemt zichzelf een beeldend kunstenaar. Naast zijn werk als tatoeëerder, schildert hij ook en maakt hij graffiti. “Ik druk mezelf uit via beeld, dat is mijn eerste natuur.”

Het is niet vanzelfsprekend dat zijn tatoeages als kunst gezien worden. En misschien komt dat wel omdat - anders dan bij andere beeldende kunstvormen- de tattooage *altijd* een toegepaste kunstvorm is. “Dat is een belangrijk verschil met bijvoorbeeld de schilderkunst. Wat ik maak is niet los te zien van het lijf waar ik op werk. Het liefst teken en ontwikkel ik het beeld ook samen met de klant. Dat maakt dat ik mezelf meer als vormgever of vertaler zie. Daarbij vind ik het dan niet belangrijk dat het uiteindelijk beeld voldoet aan wat ik als kunstenaar zelf goed vind. Een tattooage is altijd een uiting van individualiteit. Daarmee wordt de klant feitelijk de kunstenaar.”

EEN APARTE CULTUUR

Desalniettemin kan Darko zich wel druk maken om het feit dat tatoeëren nog steeds niet echt serieus genomen wordt. “Laatst was een vriend van me te gast bij Jeroen Pauw. Ik was blij dat ik niet in de studio zat, want dan had ik ruzie gekregen. Pauw liet tien plaatjes zien van voorbeelden van mislukte tatoeages en dat was het interview. Sorry hoor, dat is gewoon gênant. We maken dat te veel mee. Als er een tattoo-event is, krijgen we vaak media-aanvragen. Maar wat gebeurt er? Dan komen er een journalist en een fotograaf opdagen met nul voorkennis. Vervolgens plaatst de krant dan een foto

van een jongen die onder de piercings zit en zijn gezicht vol getatoeëerd heeft. Helemaal niet representatief voor onze wereld. Er wordt wereldwijd zo ontzettend veel werk van hoog niveau gemaakt, maar dat zie je bijna nergens terug.”

En dat ziet hij ook op gemeentelijk en provinciaal niveau. In beleidsplannen die over cultuur gaan, wordt tatoeëren niet genoemd. Er is veel te weinig kennis over een wereld die toch behoorlijk groot is onze provincie. “We vallen niet eens onder de noemer *urban*, terwijl daar wel veel aandacht voor is. Tilburg houdt ook erg van die term. Wij zijn een aparte discipline, met onderlinge niveauverschillen en lang niet alles is dus als kunst te betitelen. Dat vinden mensen ingewikkeld, maar dat is het niet. Het kleeft aan ons, juist doordat we een toegepaste kunstvorm beoefenen. Wij hebben geen musea of podia nodig. De tattooereld is een aparte cultuur, waarin kunstenaars rondlopen die op zeer hoog niveau bezig zijn met hun vak. Dat wordt helaas niet gezien.”

NUL SUBSIDIEKANSSEN

“Voor tatoeages hoef je geen subsidies te vragen. Het valt nergens onder. Pas als het concept begrijpelijk is, maak je een kans.” Darko doelt op het project *Human Rights Tattoo*, waarvoor het collectief Tilburg CowBoys en Festival Mundial de handen ineen hebben geslagen. De universele rechten van de mens worden op 6773 lijven getatoeëerd. Ieder lichaam krijgt één karakter. Samen vormen ze de volledige tekst. “Een mooi project, maar dat gaat over het concept, niet over tatoeages.”

“Ik denk dat het tatoeëren voor de overheid niet interessant is, terwijl er wel een hoop ‘kansloze’ jonge mensen hun heil gevonden hebben in de tattooereld. Die zijn hier en daar toch aan de bak gekomen en hebben een doel in hun leven gevonden, zonder enige overheidshulp of subsidie. We zijn niet echt goed in het verenigen en werken allemaal onafhankelijk. Zo heb ik bijvoorbeeld bijna geen contact met andere tatoeëerders in Tilburg. Ik heb daar weinig behoefte aan. Maar goed, dat maakt het wel moeilijk om een platform te maken. Pas als we bedreigd worden door regelgeving verenigen

we ons. Toen we bijvoorbeeld per se een vergunning moesten krijgen van de GGD, zochten we elkaar wel even op. Maar verder dus niet. Want in ons dagelijkse werk hebben we elkaar niet nodig.”

“We hebben geen atelier nodig, geen galerie. Wij doen het allemaal zelf. De kunst die we maken is gerelateerd aan het vak dat we doen. Ik ben overigens wel benieuwd wat er zou gebeuren als je een goede tattoo-artist wél een keer een platform zou bieden of een keer een plek in een galerie. Ik denk dat je nog zou staan te kijken hoe populair die stijl van vormgeven is.”

“Wereldwijd zijn er veel ontwikkelingen. Die kunnen we nu online heel gemakkelijk volgen. We werken allemaal aan dezelfde onderwerpen. De kwaliteit van de draken die gemaakt worden is daarvoor bijvoorbeeld enorm. Een paar duizend man ploetert dagelijks aan de perfecte draak en deelt dat via *social media*. Er is niemand die zegt: jij moet iets origineels doen. Door met z'n allen bezig te zijn met dezelfde beelden, wordt het niveau heel erg hoog. Maar alleen mensen die interesse hebben in draken vinden dat interessant. Tatoeëren is interessant voor een beperkte groep.”

/

Auteur

Mijke Pol

“Enerzijds ziet hij zijn werkplek als een autonome locatie, losgeweekt van noorderbreedte of oosterlengte. “Je kunt dit atelier ook in New York neerzetten, of in Turkije op het platteland. Als ik hier ben, ben ik in mijn eigen universum. Dankzij ict blijf ik toch wel met de wereld verbonden, zowel met een galeriehouder in Amerika als met een 3D-printer in Hasselt.” Anderzijds beïnvloeden zijn Limburgse herkomst en Brabantse leefomgeving zijn werk. “Dat zie je aan het kleurgebruik, de compositie, de knipoog naar al te grote ernst – ik vind humor belangrijk. Dat alles maakt me zuidelijk. Ik word regelmatig van kitsch beticht. So what: vind ik een compliment.”

/

Ted Noten

“Het gaat er niet om wát je maakt, maar dát je maakt. Daar zit ‘m de waarde. ‘Maken om het maken’ – daar willen we in Nederland niet al te veel van weten. Alles moet meetbaar zijn en dus is iedereen bezig met meten. Maar we weten stiekem heel goed dat het meeste niet meetbaar is, en dat juist díe dingen het leven de moeite waard maken.”

/

Rogier Telderman

“We wilden tegenkleur aan het Eindhoven van de design en technologie geven. Vlees en bloed brengen. Vanaf dag één doen we dat met gebruikmaking van de omgeving.”

/ Gerrie Fiers

Ze zit in de zon, op cultureel bedrijventerrein Sectie C in Eindhoven. Als ze het bezoek ziet, legt ze haar boek weg. Een dikke pil over veranderingen. Theaterkost? Het blijkt een studieboek voor haar master Toegepaste Psychologie. Maar het komt van pas, zegt Gerrie Fiers [42], mede-oprichtster van theatergezelschap Afslag Eindhoven. “Onze voorstellingen gaan over reacties van mensen op hun veranderende omgeving.”

Gerrie Fiers groeide op in Bladel, dorp aan de Aa. Vader is docent geschiedenis, moeder komt uit een Haperts middenstandsgezin. Haar ouders zijn vliegwielen in het sociale leven. “Ze zoeken de verbinding op. Dat heb ik van ze geleerd, denk ik. Klaarstaan voor de gemeenschap. Die hulpvaardigheid vind ik heel Brabants. Een voorbeeld: de vele bliken van medeleven toen m’n vader ziek was. In Bladel dragen mensen elkaar.” Die sociale verbondenheid lijkt de verhuisdrift flink te matigen, leert de digitale Familienamenbank. Van de 112 Nederlanders die in 1947 Fiers heetten, woonden er 102 in Brabant. Van de huidige 250 dragers van deze achternaam leeft nog altijd zo’n 90 procent in Brabant. Onder hen 75 inwoners van Bladel en 37 uit buurtdorp Reusel-De Mierden.

OVERZICHTELIJK

Ook Gerrie is redelijk honkvast. Na de Theateracademie in Eindhoven werkte ze bij onder meer jeugdtheatergezelschap Stella Den Haag en de Berenkuil/Het Lab in Utrecht, maar reisde steeds op en neer. “Ik kon wel een etage krijgen, maar wilde Brabant niet uit. Sterker nog: ik wilde hier aan de slag.”

Nu woont ze in Lommel, net over de grens met België. Op een oude boerderij met haar vriend. “Daar lukt het me beter om mezelf ‘uit’ te zetten. Het leven is er overzichtelijk. Schapen scheren; de moestuin wieden; een kip gaat dood. In de stad ben je voortdurend met je vak bezig. In de culturele wereld ken ik niemand met een hobby. Is geen tijd voor.” Nog altijd komt ze veel in Bladel, bij haar ouders, vrienden en bekenden. Vaste grond, vertrouwde bodem.

Hoe het balletje rolde? Als kind had ze geen uitgesproken toekomst-dromen. Maar archeologie, journalistiek of researchewerk sprak haar wel aan. “De gemene deler: creatief nadenken over hoe iets in elkaar zit. Ja, de stap naar theater is klein. Ik heb hem gemaakt.” Aanvankelijk met aarzeling, want ze vond de Academie voor Drama in Eindhoven klef en te weinig maatschappelijk verbonden. “Uit protest bestelde ik de krant. Die werd voortaan op school bezorgd.” Na een half jaar liet ze haar verzet varen. Liever vóór dan tegen iets zijn, mits dat theater maatschappelijk relevant is en nazwiept – hole in one.

VAN VLEES EN BLOED

Na boven-de-rivieren-werk koos Gerrie nadrukkelijk voor Brabant. “Dit is m’n plek.” Met collega-theatermaker Yvonne van Beukering richtte ze Afslag Eindhoven op. Handelsmerk: krachtig, poëtisch en beeldend locatietheater dat met twee voeten in de wereld staat. “We wilden tegenkleur aan het Eindhoven van de design en technologie geven. Vlees en bloed brengen. Vanaf dag één doen we dat met gebruikmaking van de omgeving.” De eersteling, ‘FC Bocholt’ [2008], zette de toon. De bejubelde voorstelling speelt zich af op een echt voetbalveld, waar het karaktervolle elftal van Bocholt een ‘de dood of de gladiolen’-duel met de gedoodverfde kampioen aangaat. Tijdens het spektakel kriskrassen strijdkarren over het grasveld, maar ook een lokale fanfare, een klein meisje en twee honden.

Niet minder onorthodox is ‘Groot Wild’, waarin vrachtwagens tot leven komen. De tientonnens denken, kiezen en bewegen autonoom. Deze locatievoorstelling, die de vraag oproept of robotisering de mens overbodig zal maken, is onder meer op de Automotive Campus Helmond en bij truckerscafé Treurenburg in Den Bosch te zien. Openvallende monden veroorzaakt ook de hiervan afgeleide performance ‘Klein Wild’. Tijdens de BedrijfsautoRAI 2015 Amsterdam vergapen bezoekers zich aan een duet van een vrachtwagen en een danseres.

SPELEN MET VUUR

Afslag Eindhoven is nomadisch. Zelden spelen ze in schouwburgen of vlakkevloertheaters. “We willen gastvrouw zijn op een plek die we naar onze hand kunnen zetten. Als we ergens ons kampement opslaan, ‘ploegen’ we het vertrouwde om. Een winkelcentrum, een parkeerplaats, een park. Zo ontstaan nieuwe verhalen op bekende plekken.” Telkens laat Afslag Eindhoven de kleine mens in een groot en onontkoombaar systeem zien. Enerzijds zijn nietigheid en kwetsbaarheid, anderzijds zijn moed en vechtlust. Na een stilte: “Mijn voorstellingen gaan over mensen die uiteindelijk ten onder gaan. Maar wel heldhaftig.”

Want illusies maakt ze zich niet. Theater kan de wereld niet redden of oplossingen bieden, weet Gerrie. Voor zulke messiaanse gedachten is ze te aards – te Brabants misschien wel. “Als bezoekers met een gekantelde blik durven te kijken en iets zien dat uitstijgt boven de vertrouwde realiteit, dan vind ik dat al winst. We gebruiken uitvergroting en vervreemding. Zo maken we nieuwe werkelijkheden die veel bezoekers niet kenden.”

Afslag Eindhoven speelt graag met vuur. Vrijwel altijd kiest het gezelschap voor uitdagende maatschappelijke thema’s. Daar is geen tekort aan: de wereld staat links en rechts in de fik. Zelfs Brabant smeult. Illustratief is de theatersoap ‘Brabants Glorie’ die ze eind 2016 speelden. Plaats van handeling: een klassiek rode-tapijtjes-met-schroei-plekken-café, waar de komst van een Syrische ‘gelukszoeker’ de Brabantse gezelligheid laat rafelen. Zelfs de livemuziek en de loterij met doldwaze prijzen kunnen het ongemak niet versuikeren. Deze voorstelling, over botsende culturen in het land van Brabantia Nostra, werd ook in de Tilburgse noodopvang voor vluchtelingen gespeeld.

Maar oog voor de Brabantse omgeving reikt verder dan thema’s en locaties. Het gaat Afslag Eindhoven vooral om haar bewoners. Enerzijds zijn zij het publiek, anderzijds vormen ze een bron van kennis, ervaring en samenwerking. Afslag Eindhoven put daar volop uit. Zo ging het gezelschap diverse keren in zee met Neos, een regiona-

le organisatie voor maatschappelijke opvang van met name dak- en thuislozen. Neos droeg onder meer bij aan het succes van de tragikomische ‘De helaasheid der dingen’ naar de gelijknamige roman van Dimitri Verhulst. Lessen in overleven toonde Afslag Eindhoven ook in ‘Woonst’, een beeldende performance-op-sstraat, voor een dakloze, een danser en een winkelwagentje. Daarnaast zoekt Afslag Eindhoven andere kunst disciplines op. Dat leidt tot allianties met beeldende kunstenaars, muzikanten, schrijvers en choreografen. “Het ‘wij’ van Brabant zie je terug in onze voorstellingen. We werken graag samen.”

BRABANT EN DE GROTE BOZE WERELD

Even dreigde Afslag Eindhoven het onderspit te delven. Gedoe met subsidies. Maar het kwam goed. Gelukkig, want het gezelschap heeft veel aansprekende plannen. Oog voor de eigen omgeving is de gemeenschappelijkheid. “Die willen we zichtbaar maken.” Zo kijkt Gerrie uit naar 2019, waarin Afslag Eindhoven het platteland onderzoekt. Een gedroomd thema voor Brabant, dat ruim zes miljoen varkens [sic] en 680.000 koeien telt. Fors is ook het areaal cultuurgrond: 230.000 hectare in de niet-muzische betekenis. “Brabantse boeren worstelen met hun bestaan”, stelt Gerrie. “Aantasting van leefbaarheid en milieu, de opmars van drugslaboratoria. Lastige problematiek, maar voor Afslag Eindhoven inspirerend. Op het platteland zijn voor de komende jaren veel onderwerpen te vinden.” Verder staat op het verlanglijstje een theaterbewerking van ‘Naar de overkant van de nacht’, de in alcohol gedrenkte carnavalsroman van Jan Mersbergen.

Yvonne van Beukering zal zich vooral op de grotere producties toeleggen. Gerrie gaat zich op de kleinere voorstellingen en de contextuele programmering richten. “Van een foto-expositie of lezing tot aan een muzikaal diner.” Die omliggende verdieping vindt Afslag Eindhoven belangrijk. Want ook theatermakers hebben oog voor duurzaamheid: “Het is jammer als we ons in een onderwerp vastbijten, van alles verzamelen maar ook veel ongebruikt laten. Die grondstof wil je niet weggooiën.”

Over Brabant en de grote, boze wereld eromheen: “Ik volg vrij intensief wat er in de wereld gebeurt. Altijd al gedaan. Dat is geen

keuze; het is wie ik ben. En ik maak me zeker zorgen. Het loopt op z'n eindje: ik ga ervan uit dat de mens een van de volgende diersoorten is die zal uitsterven. Ik denk niet dat we als mensheid het hoofd kunnen bieden aan de grote problemen. Maar dat is geen reden om te stoppen met theatermaken. Integendeel.”

“We're on a road to nowhere”, zong David Byrne in de jaren tachtig. Hoelang die weg nog is, weet geen hond. Gelukkig delen Gerrie en Talking Heads dezelfde gastvrijheid aan reizigers: ‘Come on inside.’ Voor iedereen die even op adem wil komen of wil nadenken. De route naar die pauzeplek? Afslag Eindhoven. Volg het applaus.

/

Auteur

Eric Alink

“In deze hectische tijd van continue informatielawines is het helemaal niet verkeerd om je tijdens zo’n concert even af te sluiten voor de buitenwereld. Een misverstand is dat het publiek daar een actieve rol bij moet spelen. Je kunt deel worden van een concert door er gewoon te zijn. Ontvangen is ook een kunst.”

/

Antony Hermus

“Welke informatie heb je wanneer nodig om een bepaalde beslissing te kunnen nemen? Die vraag stond steeds centraal bij mijn studie Bestuurlijke Informatiekunde”, vertelt Antony Hermus [1973]. Hij behaalde zijn bul voor dit vakgebied aan de Katholieke Universiteit Brabant (KUB). Vervolgens werkte hij een paar maanden als assistent-projectleider automatisering maar koos uiteindelijk voor de muziek, zijn parallelle studie aan het Brabants Conservatorium in Tilburg. Antony groeide uit tot een veelgevraagd dirigent in binnen- en buitenland. Wel stuurt hij nog altijd graag richting de juiste beslissing, wijst hij het brede publiek met plezier de weg. Zijn informatie: de partituur. Zijn motto: ‘Iedereen houdt van klassieke muziek, alleen wéét niet iedereen dat al.’ De combinatie van studies maakt hem effectief als zendeling in tijden van infobesitas.

PIANO EN AKTEKOFFER

In de Oosterhoutse woning van familie Hermus werd weinig muziek gedraaid, maar des te meer gemaakt. Antony groeide op in die traditie. “Mijn vader was dirigent van het kerkkoor. Hij gaf me thuis mijn eerste pianolessen, met van die nummertjes op de toetsen. Al snel ging ik naar Leon Schenkels, een befaamd pianoleraar in onze stad. Een fijne man, veel van geleerd. Hij had de grootheid om te zien dat hij me op een bepaald moment verder moest sturen. Zo kwam ik vanaf mijn 14e terecht bij Pieter van Moergastel en Ben Martin Weyand in Tilburg. Ook zij lieten me van alles ontdekken. Heel precies herinner ik me het moment waarop ik het blad mocht omslaan bij een pianogenerale van Carmen die Ben Martin speelde. Na 4 blaadjes vergat ik mijn taak en keek met open mond naar het toneel. Daar ontstond mijn liefde voor opera.” Het patroon herhaalde zich: Ben Martin bracht hem in contact met Jacques De Tiège, een pianogeroe uit België.

“Heel belangrijk was mijn tijd bij de Oosterhoutse Nachtegalen, een van de beste Brabantse jeugdkoren. Weer waren het mijn ouders die me op dit spoor zetten. De dirigent kreeg door dat ik piano kon spelen en zo werd ik op mijn 13e vaste begeleider. Bijzonder dat zo’n man je het vertrouwen geeft. Bij de Nachtegalen leerde ik hoe mooi het is om sámen muziek te maken. Het koor ging vaak op reis naar

het buitenland, dat vormt een mens. We kregen veel verantwoordelijkheid. Ik zie me nog als 15-jarige jongen door Londen lopen met vier jongere kinderen onder mijn hoede. Spannend maar ook leuk.”

“En dan komt het onvermijdelijke moment van het eindexamen. Veel mensen vinden dan dat je naar het conservatorium moet ‘want je speelt zo goed piano’. Zelf twijfelde ik, mijn interesses waren veel breder dan muziek alleen. Mijn ouders waren ook niet direct ‘voor’. Ze waren oprecht trots dat ik goed kon spelen, maar lieten me nadenken over de toekomst. Wat als je de top niet haalt? Uiteindelijk koos ik voor Bestuurlijke Informatiekunde, in combinatie met piano. Eerst op de vooropleiding en daarna op de vakopleiding van het conservatorium. Twee studies dus. Dat was zwaar, maar uiteindelijk goed te doen. Pianoles zou ik toch wel houden, en de muziektheorie had ik sowieso al aardig onder de knie. Wel was ik op de KUB de artistiekeling, en op het conservatorium die jongen met het aktekoffertje. Geen probleem, ik was bezeten en zoog alles in me op. Bij de universiteit leerde ik analytisch denken, communiceren, je verhouden tot mensen en situaties. Een goede BIK’er kan ideeën omzetten in actie, weet wat je wanneer moet zeggen in een vergadering. En tegelijkertijd kon ik me dan achter de piano met hart en ziel in de muziek storten. Na een tijdje kwam er een dèrde studie bij: orkestdirectie. Ik had spelenderwijs ontdekt dat die richting goed bij me paste, ik vond het heerlijk om een partituur uit te vlooien en dat over te brengen op een groep muzikanten.”

‘PSST, IN VIEREN!’

“Ik was afgestudeerd op de KUB, had een baan in de automatisering en was daarnaast volop bezig met de muziek. Mijn docent orkestdirectie, Jac van Steen, liet me inzien dat ik meer moest focussen om alles wat ik in mijn mars had tot bloei te laten komen. Hij regelde een stageplek voor me bij het operahuis in Hagen, net voorbij het Roergebied. Ik gaf mijn baan in de automatisering op en begon in 1998 als repetitor in Duitsland. Ik werkte me een slag in de rondte. Als jonge dirigent liet ik me in het diepe gooien en nam de gefluisterde tips uit de orkestbak ter harte: ‘Psst, dit kun je beter in vieren slaan’. Na een jaar werd ik bevorderd tot hoofdrepetitor. Op mijn

28e, nét nadat ik geslaagd was voor het conservatorium, benoemde de wethouder Cultuur van de stad me tot Generalmusikdirecteur. Bijzonder was dat het orkest als een man achter me stond. En vice versa hielp ik hen. Ik wilde een compleet orkest houden, zonder bezuinigingen. Tijdens de onderhandelingen heb ik heel zakelijk geregeld dat er tijdens mijn contractperiode niemand zou hoeven vertrekken. Ik heb dat aktekoffertje in Tilburg niet voor niets gedragen.”

Na Hagen volgde een tweede Duitse stad, Dessau. Ook daar gaf Antony succesvol leiding aan een omvangrijke muzikale organisatie. In 2015 keerde hij terug naar Nederland en is inmiddels een veelgevraagd freelance dirigent bij tientallen gerenommeerde orkesten in binnen- en buitenland. Zijn biografie leest als een verzameling Europese citytrips. “Ik was toe aan meer flexibiliteit, meer vrijheid. Ik denk in fasen van ongeveer 7 jaar, ik zit nu volop in mijn muzikale puberteit. Het is ook fijn om wat dichterbij mijn familie te wonen, al heb ik gekozen voor Amsterdam. Schiphol ligt om de hoek, vandaar.”

ABSEILEN

“Weet je wat ik zo bijzonder vind aan onze oosterburen? Bijna iedere zichzelf respecterende stad heeft een theater- of operahuis met bijbehorend orkest, koor en ballet. Het is vaak de trots van de stad, muzikanten worden op straat herkend. Dat gaat ook daar overigens niet vanzelf in deze tijd, je moet er hard voor werken, bezuinigingen liggen steeds op de loer. De bezoekersaantallen in Dessau zijn in mijn periode met 40% gestegen. Da’s niet alleen omdat we beter zijn gaan spelen. We werden creatiever en moediger in onze programmering en zochten verankering in de lokale samenleving.”

Antony richt zich op. Spreekt fortissimo, versnelt tot allegro. Een spervuur van voorbeelden volgt. “Ik heb musici de klas in gestuurd, ben zelf gaan ontbijten met schoolklassen, stond om half 8 ’s ochtends discussies te voeren over Berlioz en Schönberg. Een scholierenabonnement voor 1 euro. Philharmini, een serie concertinleidingen voor kinderen. Dan liet ik net voor het concert een van

onze huisacteurs als kapper van Haydn een goed verhaal vertellen, hobo erbij en uitproberen. Bij de derde keer hadden we 150 kinderen in de zaal, gewoon in een regulier concert. Rondom The Planets van Holst regelden we een uitstapje naar het planetarium. Saturn vroeg ik een paar beeldschermen te sponsoren, jongeren van een astronomie cursus draaiden een presentatie in elkaar die daarop tijdens het concert te zien was. O ja, en Pluto was nog niet ontdekt toen Holst zijn stuk schreef. Daar knoopte ik dus een compositieopdracht aan vast voor een groot jong talent uit de regio. Dat kost allemaal bijna niks. Mensen werden platgewalst door die geweldige muziek van Holst en hadden de avond van hun leven.

Enige tijd later wilde het gemeentebestuur inderdaad bezuinigen. Mijn investering in verbreding en verbinding legde ons gezelschap geen windeieren: de stad roerde zich. Dat was hartverwarmend. Ons publiek kwam massaal in beweging. Met een groep *abseilers* hebben ze hún gebouw letterlijk vastgeketend aan de stad.”

STRAUSS OP NOORDERSLAG

Een recensent omschreef hem als iemand die met klanken kan toveren. Informatiekundig geformuleerd: Antony is een dirigent die data uit een partituur via het orkest omzet in relevante informatie en dit terecht laat komen waar hij het hebben wil. In de harten van het publiek. “Muziek is stof tot nadenken. Ik wil mensen anders naar buiten laten gaan dan ze naar binnen kwamen. Het moet ráken. En daar moet je ontielig je best voor doen. Alle tralala rondom een concert mag nooit afleiden van de artistieke moed in je programmering. Die moet onveranderd hoog *zijn*, je publiek loopt heus niet weg. Sterker nog, als je het beetje spannend maakt werkt het zelfs groei in de hand. Mooi voorbeeld vind ik wat het Noord Nederlands Orkest deed rondom de tentoonstelling van David Bowie in Groningen. Hun briljante artistiek leider Marcel Mandos bedacht een programma met de titel ‘What’s on David Bowie’s Playlist?’ John Adams naast Philip Glass naast Richard Strauss: normaal zou zo’n affiche nooit verkopen. Het was een doorslaand succes en werd zelfs herhaald op Eurosonic Noorderslag. Dan zit daar toch een heel ander publiek ineens naar hardcore klassiek te luisteren. En ze vonden het prachtig.”

“Als het niveau hoog is, als muziek je echt raakt en de vibraties doordringen tot je binnenste, dan merk je dat de volgende dag nog. Muziek kan je laten reflecteren, het biedt de mogelijkheid bij jezelf te komen. In deze hectische tijd van continue informatielawines is het helemaal niet verkeerd om je tijdens zo'n concert even af te sluiten voor de buitenwereld. Een misverstand is dat het publiek daar een actieve rol bij moet spelen. Je kunt deel worden van een concert door er gewoon te zijn. Ontvangen is ook een kunst. Het is onze taak als muzikant om goed te zenden. Ik voel hoe een zaal zich verhoudt tot wat er op het podium gebeurt. Als het doodstil is weet ik dat we op het goede energielevel zitten.”

OPGETILD

“Over doodstil zijn kan ik meepraten. Ik ben misdienaar geweest in Oosterhout. Die sfeer van bezinning en reflectie herken ik, het opgetilde gevoel als je een kerk verlaat. Ik ben niet meer katholiek, wel gelovig. Mijn moeder benadrukte altijd dat er niks mis mee is om een uurtje per week dankbaar te zijn voor alles wat je hebt ontvangen, of om steun te vragen voor wat moeilijk is. Mijn vader hecht tijdens de liturgie aan verzorgde muziek, aan rituele klanken die je kunnen raken. Tegenwoordig vormen kunst en cultuur een broodnodig rustpunt in harde tijden, een concert kan een spirituele beleving zijn. Het maakt ons leven zachter, geeft kleur aan het bestaan. Ik ben ervan overtuigd dat het bijdraagt aan een samenleving waarin mensen beter met elkaar omgaan. Daar zit trouwens nog een andere associatie met Brabant. Ik vind de mensen in Brabant over het algemeen erg geaard, met veel fundament. Het verklaart misschien ook hun gemoedelijkheid. De hectiek van Amsterdam zul je er niet zo snel vinden. Het voelt een beetje als Beieren. Vaak zitten in het zuidelijk deel van een land de meer geaarde mensen. Ik bedoel daarmee zeker niet ouderwets. Ik voel in Brabant een grote nieuwsgierigheid, in de goede zin van het woord.”

Antony beleeft zijn muzikale puberteit voorlopig vanuit Amsterdam. Toch verwacht hij dat de *seven-year itch* ongetwijfeld weer zal toeslaan. “Prima, ik zie het wel komen. Tegen die tijd zit ik vast en zeker vol ideeën, wellicht verbind ik me weer aan een groot cul-

tuurinstituut. Er komt iets op mijn pad, dat is mijn hele leven al zo geweest. En eventueel maak ik mijn eigen ruimte.”

/

Auteur

Berny van de Donk

“Ik noem mezelf geen maker, geen technaut, geen wetenschapper. Eigenlijk past geen van die termen helemaal bij me, ik snoep overal wat vanaf. Ik zie de scheiding tussen de toegepaste ontwerpkanst en kunst ook vervagen. Net als een kunstenaar doorloopt een ontwerper een proces, probeert met zijn materiaal een volgend level te behalen.”

/ Michel Witter

“Erfgoed is belangrijk. Het is (bijna) de basis van wie je bent, van hoe je bent. Van wat je ouders je hebben geleerd. Van wat zij ooit van hun ouders hebben geleerd. Erfgoed heeft te maken met waar je geboren bent, met de tradities van die plek. Brabant heeft wel tradities, maar de provincie is te groot om daar eenheid van te maken.”

/

Miranda van Bragt

“Zijn er uitgesproken Brabantse geluiden? Zijn gezicht verraaft nadenken op zestig Herz. Dat is zwaar en diep. Dan: “Twee soorten geluid: van fanfares en van mensen die verhalen vertellen. Dit is een provincie met een sterke verhalencultuur.”

/ Michiel van de Weerthof

Volgens zijn huisarts is hij een mens. Maar in luistervaardigheid lijkt Michiel van de Weerthof [37] het meest op de *Galleria mel-lonella*. Dat nachtvindertje is de ongekroonde koning van het oor: het kan geluiden tot 300 kilohertz waarnemen. Hoe klinkt Brabant? Gesprek met een man die zijn oren de kost geeft.

Michiel maakt podcasts, audioverhalen, luisterapps en audiotours. Vaak werkt hij met collega-geluidskunstenaar Joost van Pagée. Soundtreks, heet hun bedrijf. Tot hun opdrachtgevers behoren gemeenten, kunstinstellingen, zorgkoepels en woningcorporaties.

Geen zee van geluid gaat het duo te hoog. Dat leert onder meer het project ‘De Opname – JBZ Luisterroutes’ [2017]. In opdracht van het Jeroen Bosch Ziekenhuis in Den Bosch ontwikkelde Soundtreks een app met zes luisterroutes. Aan de hand daarvan kunnen bedlegerigen en anderen tochten langs kunstwerken in en om het JBZ maken. Onderweg horen ze associatieve beschrijvingen, opmerkelijke ziekenhuisgeluiden, muziek – van orgelspel tot MRI-techno – en flarden van interviews.

LICHTEKOOI

Hij woont in de Schilderstraat, ooit het lichtekooikwartier van Den Bosch. Altijd rumoer, zeker op de avonden dat drinkeboeren joelend een jarige in de richting van zijn al half ontklede cadeau duwden. Ook het huis van Michiel was een bordeel. Nu wenkt een raamaffiche. Het verleidt de voorbijganger om de podcast ‘GEEL’ te beluisteren, een actueel en hilarisch onderzoek van Michiel naar de essentie van de kleur geel: hoe geel is geel? Waarom? En wat kan je ermee?

Zijn wieg stond in Leiden. Het gezin kende welgesteldheid, maar ook armoede. Oorzaak: de bochtige arbeidskeuzes van vader. Met een grijns somt Michiel op: “Judoschool, artsenbezoeker, handel in scootmobiel, haringkar.” Ook importeerde vader fruit uit Colombia dat bedenkelijk exotisch was. “Maar ja, er moest brood op de plank”, vergoelijkt de zoon.

Het kostbaarste dat hij van zijn vader erfde, is onverstoortbaarheid. Die komt Michiel van pas in de vaak gereguleerde omgevingen waarin hij werkt: overbezorgde communicatiemedewerkers en knellende protocollen brengen hem niet snel van de wijs. Zo maakte hij de ‘Tiswattis Show’ [2017], een podcastserie rond woonzorgcentrum De Grevelingen in Den Bosch. Talloze senioren vertellen over leven en sterfelijkheid. Voorjaar 2018 jaar ging ‘Niet van Gisteren’ de lucht in: een interactief kijk- & luisterproject dat Soundtreks en twee illustratoren in het Bredase woonzorgcentrum Park Zuiderhout maakten.

VERSTROOIING

Het dagelijks leven biedt hem vaak inspiratie. Zo kan een blaffende hond in de nacht of een bezoek aan de Lidl het begin van een audioproject vormen. Zelf blijft hij niet buiten schot, bewijst een project in wording. In 2016 overleed zijn moeder onder onopgehelderde omstandigheden. Mogelijk hielp ze de dood zelf een handje. In haar vertrek kiemde ook een begin: een liefdevol audioproject over de asbestemming. Hij belde de DELA voor tips, verkende de kaart van Europa. Afgelopen zomer verdeelde Michiel de as over Tupperware-bakjes en lege potten sinaasappelgemmerjam en Mutti-tomatenspuree. In augustus reisde hij met de as, opname-apparatuur en zijn vriendin Lot naar Duitsland. Serendipiteit en Google Maps waren hun gidsen. Op zes veelzeggende locaties – te zijner tijd zijn ze in een podcast te beluisteren – verstrooide hij de as van zijn moeder. Hij wil het project bij een landelijke omroep onderbrengen.

MYTHE

Rewind, play. Het is 2002: na twee jaar Televisie-, Film- en Theater Studies aan de universiteit in Utrecht doet Michiel vermoeid zijn ogen dicht. Hij heeft het wel gezien: “Ik heb een levenslange minachting voor het academisch systeem gekregen.” Meer geluk verwacht hij op de Kunstacademie, mits hij verf, inkt of klei links kan laten liggen. Zijn grondstof is geluid. Een landelijke zoektocht eindigt op de toenmalige AKV in Den Bosch: “Daar snapten ze niks van audio, maar wel van autonomie. Dat telde voor mij.”

Sinds 2004 is hij Bosschenaar. Welke verschillen tussen Holland en Brabant hem het sterkst opvallen? Op kale en droge toon, zonder mosterd: “De viandellen en sitosticks die ze hier hebben. Maar ook de overvloed aan kleine vrouwen.” Het meest opmerkelijk vindt hij het verschil in communicatiestijlen. De Hollandse directheid versus Brabantse indirectheid of zelfs ontwijking. Zijn hart ligt nadrukkelijk bij de eerste stijl: recht in het gezicht. “Niet via de neef van de vrouw van de slager, die het achter de ellebogen heeft.” Nog een verzuchting: Brabanders bezitten minder gastvrijheid dan ze zichzelf toedichten. “Kom je van boven de rivieren, dan moet je vijf stappen zetten in plaats van één. De gemoedelijkheid van Brabant is een zorgvuldig in stand gehouden mythe. Wil je hier overleven, dan komen goede spiegelneuronen en wat kameleontisme van pas.”

Een andere kanttekening: spreken over ‘de Brabantse identiteit’ vindt hij gewichtigdoenerij. Volgens Michiel is het vooral een slimme poging om eeuwenlange minderwaardigheid om te turnen naar triomfantelijke meerwaardigheid. Bovendien wekken bestuurders en marketeers valselijk de suggestie dat Brabant één gebied is. Hij pakt een atlas uit de kast, slaat hem open en priemt met zijn vinger: “Hier, Rucphen, Willemstad, Dinteloord. Daar liggen interessante *crossroads* met Vlaanderen, Zeeland en de Randstad – maar dat is toch geen Brabant?!”

Van huis uit is hij meer ascetisch dan dionysisch. Op carnaval in Den Bosch na, dat hij vijf dagen viert. Ooit liet hij zelfs tranen bij de begrafenis van Knillis. Voor de nietsvermoedende lezer: dat is de metershoge boer van Oeteldonk, die met rouwbeklag op de laatste dag om 23.55 uur van zijn sokkel wordt gehaald. Met ernst: “In carnaval zit een wijsheid die hout snijdt. Op oerniveau: gezamenlijk leven, liefde, dood, seks en drank vieren. In Brabant kan dat zonder gedoe; in de Randstad wordt zoiets al snel ingewikkeld. Het besef van gemeenschap is in Brabant sterker. Op termijn levert dat gelukige en vrolijke mensen op. Ben ik van overtuigd.”

TYPISCH BRABANTS

Naast de boerenkiel ontdekte Michiel nog een uitgesproken Brabants

kledingstuk: de mantel der liefde. “Dat blijft wennen, want iets toedekken vind ik al snel hypocriet. Tegelijkertijd zie ik ook wel dat het zin kan hebben. Het maakt een samenleving dragelijker.” Wat hem verder opvalt, is het relatieve gemak in Brabant om opdrachten te vergaren. “Je zit niet met honderden anderen in dezelfde vijvers te vissen. Dat geldt zeker voor audiokunstenaars en podcastmakers. Wel moet je enigszins de weg kennen: “Den Bosch is een stad van dynastieën: families die macht en invloed hebben. Dat weefsel is sterk. Nepotisme is hier nooit ver weg. Ik kijk er met verbazing naar, want ik ben een kruiwagenloos mens.” Tegelijkertijd is hij niet heiliger dan Sint-Pieter, de patroon van zijn geboortestad Leiden: “Er valt altijd wel iets te ritselen. De lijnen zijn kort. Wat helpt is de gunningsfactor. Die telt sterk mee in Brabant.”

Over de invloed van Brabant op zijn makerschap: in februari 2015 bleef hij twee nachten op om de geluiden van voorbijtrekkende carnavalsmuziekskes-in-de-verte vast te leggen. Het leverde de onnavolgbare composities ‘Ötel’ en ‘Oetelcore’ op, waarin hij onherkenbaar klassieke carnavalskrakers verwerkte na digitale mangeling van maat en melodie. Op verzoek van de interviewer zet Michiel het onorthodoxe ‘Oetelkooor’ op. Aantal beats per minute: 175. Een polonaise – volgens sceptici de enige vorm van collectieve vooruitgang in Brabant – is uitgesloten.

Zijn er uitgesproken Brabantse geluiden? Zijn gezicht verraadt nadenken op zestig Herz. Dat is zwaar en diep. Dan: “Twee soorten geluid: van fanfares en van mensen die verhalen vertellen. Dit is een provincie met een sterke verhalencultuur. Dat merkten Joost [van Pagée] en ik ook weer bij het maken van de ‘Meandersom’ [2017], onze podcastserie over ongeziene verhalen en plekken langs de Maas tussen Lith en Keent. Als je iemand een microfoon onder z’n neus duwt, begint-ie te vertellen.” Van oor naar neus: zijn er ook herkenbare Brabantse geuren? Absoluut, weet Michiel: “Slachterijen, drugsafval en worstenbroodjes.”

EXODUS

In vijftien jaar zag hij veel talent van het zuiden naar de Randstad vertrekken. Maar de exodus zwakt wat af. In weerwil van zijn groei-

ende sympathie voor Brabant: ook Michiel raadt elke twintigjarige aan om in Amsterdam te gaan wonen. “Daar kun je beter stuiten dan hier. Daar leer je ook zonder vangnetten of mantels der liefde leven. Een flinke bloedneus op z'n tijd. Word je sterk en groot van. Maar als je slim bent, kom je op je vijfendertigste of veertigste terug.”

/
Auteur
Eric Alink

“Op de dansvloer is iedereen gelijk, ik heb daar mensen gesproken die ik anders nooit ontmoet. En echt, dit is geen hype. Het is 25 jaar geleden begonnen met de opkomst van drumcomputers en synthesizers. Nu is het er nog steeds in allerlei vormen en maten. Dat gaat nooit meer weg. Dat kan niet.”

/

Mauro Boer

“Voor mij is het ook hartstikke logisch dat de New Kids uit Maaskantje komen en niet uit Groningen of Zeeland”, zegt Nabil. Maar de allersterkste Brabantse troef blijft zelfspot, oordeelt hij. In hun gewiekste schlemieligheid en gekte mogen Brabantse cabaretiers over sociale, culturele en morele grenzen gaan, omdat ze ook zichzelf niet sparen. “Brabanders lachen graag om zichzelf. Dat vind ik een kracht die je niet overal in Nederland tegenkomt.”

/ Nabil Aoulad Ayad

“Het corso is een optocht, een parade. Brabanders houden ervan de weg op te gaan. Met karren en versierde fietsen. Met carnaval doen we dat en op de Brabantsedag ook. Wij willen iets moois laten zien en het liefste doen we dat samen. Zonder dat iemand er financieel gewin uithaalt.”

/

Frank Maas

1:20. Het is een welhaast heilige schaal. Frank Maas [1957] tekent al zijn ontwerpen in die verhouding. Met viltstift kleurt hij alles in. Liever niet met groen - want je hebt geen groene dahlia's - maar als het écht moet natuurlijk wel. Want in principe kan er een hele hoop. Bijna alles misschien wel. En als iets niet lukt, dan gaat het bij Frank in zijn hoofd draaien en malen. Want uiteindelijk is het toch de kunst iets onmogelijks mogelijk te maken. Hij ziet het in de reactie van de tienduizenden mensen die op de tweede zondag van september in Valkenswaard langs de weg staan. De open monden, de tranen en zoveel glinsterende ogen dat ze hem verblinden. Dan weet hij: het is dit jaar weer gelukt.

GEEN HOBBY

Op de zolder van de Mariakerk zit een grote vlek van een oude lekkage. Een herinnering aan die keer dat er hagelstenen ter grootte van golfballen werden afgevuurd op de leities van het dak. Frank en de bouwers waren aanwezig toen het in de bouwplaats nat begon te worden. Toen het dak gerepareerd was, maalde niemand meer om die paar loshangende plafondplaten. Deze ruimte is vooral functioneel. Hier wordt maanden gebouwd aan de wagen van buurtschap Hazestraat. Aan die wagen mag niets mankeren. Een paar jaar geleden werd met een slijptol nog de deuropening groter gemaakt, omdat de metershoge poppen er anders niet door konden. Voor het bloemencorso moeten stenen en andere aardse bezwaren wijken. Wie zegt dat het corso voor Frank een hobby is, heeft het niet goed begrepen. Frank is het corso.

“Kijk, hier staat het. Dit is nummer 1 van de 100.” Frank klopt op het boek *Corso is emotie*, dat hij in 2009 maakte omdat hij zou stoppen als ontwerper. “Het was mooi geweest. Ik was dag en nacht met het corso bezig. Maanden stond ik in de bouwtent en in het weekend voorafgaand aan de parade sliep ik twee nachten niet. Onafgebroken werkte ik mee aan de realisatie van mijn ontwerp. Honderdduizenden dahlia's had ik geprikt. Ik merkte aan mijn lijf dat ik zo niet door kon gaan. Ik moest gas terugnemen.”

EEN BEVRIJDINGSOPTOCHT

In september 1944 ging de eerste optocht van versierde fietsen door het dorp. Het was een bevrijdingsoptocht, die men in de jaren daarna bleef houden. Af en toe was er eens een fiets versierd met dahlia's en zo groeide langzaam het idee voor een heus corso. In 1953 vond het eerste echte corso plaats. In de decennia die daarop volgden professionaliseerde het corso. De ontwerpen werden ingewikkelder en inmiddels is de optocht te vergelijken met een openluchttheater. De impact van het corso op de gemeenschap is groot. Er zijn talloze families in Valkenswaard die al generaties lang meewerken aan de optocht. Het corso verboedert.

Na de aankondiging van zijn vertrek bij het corso, begon het bij Frank al snel weer te kriebelen. “Een half jaar later begon ik weer. Ik kon geen nee zeggen tegen al die vrijwilligers die me om hulp vroegen. Met veel van hen ben ik vrienden voor het leven. Nou, hou dan maar eens je poot stijf. Maar ik ben het wel anders gaan doen. Niet meer dag en nacht bezig, ik regisseer meer en probeer meer over te laten aan anderen.” Dat meer over laten aan anderen lukt niet altijd even goed, dat geeft hij toe. “Ik prik dat laatste weekend dan wel niet meer alle uren mee, maar in de twee nachten voorafgaand aan de optocht lig ik toch wel vaak wakker. In mijn hoofd ben ik dan in de bouwtent en wil ik weten hoe het gaat. Maar goed, ik blijf dus in bed liggen. Want ik weet dat ik het anders niet volhou.”

IN DE GENEN

Frank was zestien toen hij zijn eerste bloemenwagen ontwierp. Zijn vader had Frank en zijn broer besmet met het virus. Martien Maas begon in 1959 als bouwer. In 1973 leverde Frank zijn eerste ontwerp in bij het Hazestraatbestuur. Een paar maanden later reed zijn wagen door Valkenswaard. Het leverde het buurtschap de eerste prijs op. Vanaf dat moment was Frank de vaste ontwerper van de Hazestraat. En ook de andere buurtschappen wisten hem te vinden. Hij maakte voor héél veel wagens een tekening. Thuis, in zijn studio, pakt Frank uit de kast een grote stapel papier. “Dit is nog niks. Ik heb er nog veel meer.” Hij bladert door de tientallen schetsen. “Kijk, deze is nog nooit gemaakt. En deze ook niet. Die

zitten er ook genoeg tussen: ontwerpen die misschien ooit nog van pas komen.”

Op de ontwerpen die wel uitgevoerd zijn, is te zien hoeveel techniek er inmiddels bij komt kijken. De wijzers van een zes meter hoge klok moeten draaien, een mantel moet dankzij een ingebouwde constructie wapperen en Frank heeft het grootste menselijke kanon ter wereld getekend. Buiten, naast de bouwzolder, staan bovendien twee enorme hydraulische pompen. Klaar voor een volgende ingewikkelde constructie. “Ik wil maken wat eigenlijk niet te maken is. Bewegen, wat eigenlijk niet kan bewegen.”

BRABANT HOUDT VAN OPTOCHTEN

Frank vindt het corso typisch iets Brabants. Natuurlijk, ze doen het buiten de provincie ook, maar dat is toch anders. In Aalsmeer bijvoorbeeld. Dat is een puur commerciële stoet. Vindt Frank stukken minder interessant. “Het corso is een optocht, een parade. Brabanders houden ervan de weg op te gaan. Met karren en versierde fietsen. Met carnaval doen we dat en op de Brabantsedag ook. Wij willen iets moois laten zien en het liefste doen we dat samen. Zonder dat iemand er financieel gewin uithaalt.”

“De kracht van deze optocht, maar dat geldt eigenlijk voor alle parades in Brabant, is de vrijwilliger. In Brabant heerst een kom-maar-achterom-cultuur. Als je iets wil, dan kun je altijd wel bij iemand een bakske koffie krijgen. Je kunt door die open houding heel veel van de grond krijgen. Als iemand hier iets vraagt zitten er geen voorwaarden aan verbonden. Er zijn geen dubbele agenda's. De welwillendheid om mee te werken aan een goed plan is groot. Een platte kar of een tractor is hier zo geregeld. We zijn trots dat wij samen een hoop van de grond krijgen.”

ONBETAALBAAR

De hoeveelheid vrijwilligers die in Valkenswaard op een of andere manier betrokken is bij het corso is groot. Frank schat dat het om zo'n duizend mensen gaat. “Als ze me in Utrecht zouden vragen of ik het daar zou willen organiseren, dan kan dat niet. Ik heb men-

sen die er dag en nacht voor willen gaan. Daar moet je heel veel in investeren. Het kost bakken met tijd. Ik zie het als iemand zich niet zo goed voelt. Dan kan het zo maar zijn dat ik een half uur apart met iemand ga zitten. Ik besteed zo'n veertig uur per week aan het corso. En dat is naast mijn betaalde werk. Doordat we hier met z'n allen al tientallen jaren bezig zijn, krijgen we dit voor elkaar.”

Aan al dat werk is geen prijskaartje te hangen, maar een corso kost natuurlijk wel geld. “Ik wil me daar eigenlijk helemaal niet mee bezighouden, maar het is erg lastig om het ieder jaar weer financieel rond te krijgen. Vorig jaar was hier iemand van de provincie en die heeft met verbazing staan kijken. “Verdorie, dit is toch ongelooflijk. De kwaliteit en de inzet van duizenden mensen.” Hij was er helemaal van ondersteboven.”

Het is iets om aan te werken misschien: veel meer beleidsmakers laten zien wat het niveau is van dit corso. Maar Frank heeft daar zelf eigenlijk geen tijd voor. “Ik ben liever met andere dingen bezig.”

WEG ERMEE

Na het corso wordt er niets bewaard. Er wordt nu eenmaal gewerkt met materiaal dat vergaat. “Ook de skeletten onder de bloemen maken we kapot. Ik heb honderden wagens gemaakt en er ook honderden in containers gegooid. Een beetje gek misschien, maar ik vind dat altijd een opluchting. Dit vergt heel veel van mensen. Naast je gebruikelijke werk, werk je tot laat op de avond. En soms komt het dan niet goed. Dat gebeurt natuurlijk ook. Dat een wagen niet zo wordt zoals ik het bedacht heb. Mensen staan dan te huilen in de tent. Uiteindelijk is dat ook wat ik zie ik als ik zelf naar de optocht kijk. Ik kan ver onder de bloemen en de constructies kijken. Verstopt onder al die lagen zit het lief en leed waar het corso voor mij om draait.”

/

Auteur

Mijke Pol

ONDAG 8 SEPTEMBER 2013
**BLOEMENCORSO
 VALKENSWAARD**

[www.bloemencorso-Valkenswaard.nl](http://www.bloemencorso- Valkenswaard.nl)

ik heb 'r noit
 vur gekozze um
 BRABANDER
 te worre
 ik haj gewon
 gruwelijk
 veul peluki

NL 1044
 EEG

L 1044
 EEG

“Mijn manier van werken, mijn projecten hebben me geleerd dat iedere plek interessant kan zijn. Door aan de slag te gaan met verhalen nét onder de oppervlakte voel je jezelf bijna bijna wortel schieten.”

/

Florian de Visser

“Ik voel me werelds, maar ook Brabants. Brabant is mijn jeugd. Mijn eerste vrienden komen hier vandaan. Brabant is niet bekrompen. Brabant is ook gewoon verder denken dan wat er is: verbindingen maken met andere disciplines om tot iets bijzonders te komen. Boven de rivieren denken ze wel dat we stilstaan, maar hier zijn heel veel ondernemende mensen.”

/

Anne-Marie Dageinckx

“Ik zag in Oisterwijk hoe zo’n heel dorp drager is van grote producties in het openluchttheater. Totale toewijding. Van hoog tot laag. Bij decorbouwers, parkeerwachten, koffieschenkers en de massa’s amateuracteurs. Ik heb er geleerd dat het die mensen gaat om samen iets moois neer te zetten. Om het met elkaar durven opzoeken van emotie. Je deelt iets heel wezenlijks met elkaar, en gaat daarna weer verder op je eigen pad.”

/

Minou Bosua

“Veel mensen voelen een drempel om dans te bezoeken. Ze vinden het sacraal of pretentieus. ‘Oh, dat begrijp ik niet’, hoor je dan. Circus heeft daar geen last van. In oorsprong is het volksvermaak – beeldend, muzikaal en vrolijk. Ik vind circus ook eerder zuidelijk dan noordelijk van karakter. Het inspireert me.”

/

Pia Meuthen

vandaag
heeft je uitgenodigd voor een evenement
2704 mensen zijn geïnteresseerd
23 vrienden gaan

morgen
heeft een festival toegevoegd
970 mensen gaan
1291 mensen zijn geïnteresseerd

mensen die je misschien kent
misschien ook niet

overmorgen
heeft je uitgenodigd voor vandaag

het is hier
het is nu
mis het niet
iedereen gaat

Eric Alink, Berny van de Donk en Mijke Pol interviewden de makers in deze publicatie en destilleerden uit deze interviews een opvallend, overeenkomstig thema: van de gelaagdheid van de Brabantse cultuur tot de kracht van samen en het katholieke in ons. Zie het als de gezamenlijke, Brabantse potgrond, waarin al deze makers – hoe verschillend ook – wortelen, groeien en (op)bloeien.

Reflecties

We zien niet één beeld en dat hoeft ook niet. We kijken naar makers die openhartig worstelen, die ons kwetsbaar de weg proberen wijzen in kaleidoscopische tijden.

/

Berny van de Donk

“Nu zal ik u vertellen over de stad Zenobia die deze verwonderlijke eigenschap heeft: hoewel ze op droog terrein ligt verrijst ze op zeer hoge palen, en de huizen zijn van bamboe en zink, met veel veranda's en balkons, aangebracht op verschillende hoogten, op platformen die over en onder elkaar door lopen, met elkaar verbonden door ladders en hangende trottoirs, met uitzichtpunten erboven onder kegelvormige afdaken, vaten van waterreservoirs, windwijzers, en er steken hijsbalken uit, kabels en kranen.”

Bijna 50 jaar geleden schreef Italo Calvino zijn boek ‘De onzichtbare steden’. Marco Polo brengt verslag uit aan de Mongoolse keizer Kublai Khan van de reizen die hij door diens rijk maakt. De beschrijvingen van tientallen steden lezen als bloemrijke miniaturen. Iedere pagina beschrijft de fabelachtige architectuur of stedenbouw van een stad. Het zet de twee heren aan tot filosoferen over de karaktertrekken van die afzonderlijke plekken. Uiteindelijk leidt hun gesprek tot een zoektocht naar de diepere structuren die de wereld vormen.

BrabantKennis' verkenning naar de culturele eigen(wijs)heid van Brabant laat achttien makers aan het woord. Over het bouwplan van hun leven, de plattegrond van hun werk en de verbindingswegen met Brabant. Hun verhalen zijn niet bestemd voor één keizer maar gericht aan ons allemaal. Bedoeld om tegen het licht te houden en te projecteren op onderhuidse aannames. Zodat we samen in gesprek kunnen raken over wat kunst en cultuur in deze provincie teweeg brengt. En hoe wijs of eigenwijs we daarin opereren.

“Welke behoefte of welk bevel of verlangen de stichters van Zenobia ertoe gebracht heeft deze vorm aan hun stad te geven, weet men niet meer, en daarom is niet te zeggen of eraan voldaan is door de stad zoals wij haar nu zien, met een vorm die misschien gegroeid is uit steeds weer nieuwe aanpassingen aan het eerste en inmiddels niet meer te ontcijferen ontwerp.”

Een lastige opgave, zo'n zoektocht naar eigen(wijs)heid, naar binding met de plek. De wens om het DNA van onze leefomgeving te ontcij-

feren is echter hardnekkig. Verrassend vaak vinden citymarketeers kunst en cultuur terug in die chromosomen, gereproduceerd tot slogans: ‘stad van makers’, ‘stad van design’, ‘stad van stoet en spel’. Op het oog waardevolle hulpmiddelen om te voorkomen dat je stad onzichtbaar wordt, nader beschouwd soms oppervlakkig ingezet. Twee Brabantse steden profileren zich recent als ‘niet het mooiste, maar wel het spannendste meisje van de klas’. *What's on a cities' mind?*

Tegenover glitterende stadsreclames staat de wereld van kunst en cultuur die door de oppervlakte heen dringt en zo dicht bij de oorspronkelijke verlangens van bewoners komt. Dichter bij het basale ontwerp van de samenleving.

“Maar wat zeker is, is dat als je iemand die in Zenobia woont vraagt te beschrijven hoe hij het gelukkige leven ziet, dan is het altijd een stad als Zenobia die hij zich voorstelt, met haar paalwoningen en haar hangende trappen, een Zenobia dat misschien helemaal anders is, met wapperende vaandels en linten, maar steeds afgeleid van een combinatie van elementen van het eerste model.”

De achttien makers ontwaren zeker elementen van het zo vertrouwde, optimistisch stemmend Brabantse model. De zandgronden doen ons samenwerken, vrijwilligers draaien overuren, nog steeds is een platte kar of tractor zo geregeld, we hebben korte lijnen met bestuurders, we pitchen aan de bar, er is minder ik en iets meer wij, bloedneuzen haal je in de Randstad, wij doen vooral lief.

Tegelijkertijd trekken makers de rood-wit geblokte vlag van de lading, zien in hun reageerbuisjes ook de minder fortuinlijke genen. Gastvrij zijn we liefst voor eigen volk, buitenstaanders overleven pas na de ontdekking van het kameleontisme, maatschappelijke veranderingen laten zich niet altijd suikeren door gemoedelijkheid, en indirectheid vreet energie.

De makers ploegen de vertrouwde zandgronden om, stellen de vraag of ons weefsel zich überhaupt iets aantrekt van geografische lijnen in zand of water. Ze zijn allergisch voor clichés, schetsen

duizelingwekkende doorkijkjes naar China of naar het einde der tijden.

“Na dit betoog is het nutteloos om nog vast te stellen of Zenobia gerekend moet worden tot de gelukkige steden of tot de ongelukkige. Het heeft geen zin steden in te delen in deze twee soorten, maar wel in twee andere: steden die door de jaren en de veranderde tijden heen nog steeds vorm blijven geven aan de verlangens, en steden waarin de verlangens erin slagen de stad weg te vagen of er zelf door weggevaagd worden.”

Calvino's verhalen over vijftien onzichtbare steden blijken uiteindelijk te gaan over één stad: Marco Polo vertelde over zijn geboortestad Venetië. Ieder verhaal vergroot één karaktertrek van die stad uit.

Als je de interviews van BrabantKennis achter elkaar leest, zie je dan kunst en cultuur in Brabant? Het is schier onmogelijk om in één blik vijftien karaktertrekken van een Italiaanse stad te vangen. En dus zal zelfs de meest moderne 360-gradencamera er niet in slagen Brabant's culturele eigen(wijs)heid definitief in beeld te krijgen.

Toch is Calvino's boek prachtig. Toch is onze exercitie waardevol. We zien niet één beeld en dat hoeft ook niet. We kijken naar makers die openhartig worstelen, die ons kwetsbaar de weg proberen wijzen in kaleidoscopische tijden. We luisteren naar hun inspirerende oproep om vooral vorm te blijven geven aan onze echte verlangens, hoe moeilijk en oncomfortabel dat op het eerste gezicht ook lijkt.

Kunst en cultuur geven extra dimensie aan het leven. De verhalen van achttien makers tillen ons een beetje op. Goed willen luisteren is echter essentieel. Of zoals Marco Polo het samenvat: een verhaal wordt niet geregeerd door de stem, maar door het oor. Laten we vooral die eigenschap in Brabant – desnoods met genetische modificatie – tot bloei brengen.

Over de auteur

/

Berny van de Donk (1964) is van huis uit wooncoloog. Hij werkte jarenlang als programmamanager en innovatieadviseur in de volkshuisvesting. Sinds 2016 is hij freelance adviseur en projectleider op het gebied van erfgoed en ruimtelijke kwaliteit, onder andere in de Tilburgse Spoorzone. Daarnaast schrijft hij voor diverse opdrachtgevers.

Kunstenaars in Brabant voelen en begrijpen het collectieve wankelen.
Velen komen eraan tegemoet met kunstuitingen die verenigen,
troosten, waarschuwen of bemoedigen.

/

Eric Alink

In den beginne was er nog geen cao voor opperwezens. Zonder onbehagelijkheidstoeslag werkte God zes etmalen stug door. Toch had hij misschien een tandje bij moeten zetten. Want zelfs in zijn thuisland Brabant is hij – zeker bij scheppende kunstenaars – in vergeetheid geraakt. Of niet? Tijd voor mijmering.

Aa, Maas en Dommel zijn Brabantse rivieren. Onze rivieren. Anders gezegd: wijwater. Ze doorsnijden de vijfduizend vierkante kilometer zand- en kleigrond van Brabant, waar cultuur van oudsher rooms is. Het is het land van passiespel, bedevaart en carnaval. Een dorstig land, waar Amer, Dintel en Mark extra wijwater zijn. Om bier van te brouwen, gelovigen mee te besprenkelen en inspiratie in te drenken. De ondergedompelde creativiteit leverde eeuwenlang kunst op waar godsvrees of heiligverklaring in doorklonk. Tientallen straatnaambordjes in Brabant herinneren aan makers die de weg naar een vroom leven wijzen: van Jheronimus Bosch en Alphons Diepenbrock tot Anton van Duinkerken en Dom Hans van der Laan. Zelfs hippies bleken bevattelijk voor het hogere. De dichter Hans Vlek, grootverbruiker van geestverruimende middelen, declameerde bij voorkeur luidkeels oudtestamentische teksten op Bossche terrassen. Ook filosoof, essayist en P.C. Hoofdprijs-winnaar Cornelis Verhoeven keerde zijn roomse herkomst nooit volledig de rug toe. Hij schreef op de tast – vooral ‘Rondom de leegte’ is van grote schoonheid – en eindigde als religieus atheïst.

OOG

Ik ben verwekt in Den Bosch. Dat weet ik vrijwel zeker, omdat mijn ouders zich nooit buiten de stadswallen waagden. Zelfs niet met een rozenkrans op zak. Zij wisten dat zulke nieuwsgierigheid – zeg maar rustig Bossche overmoed – op straffe van beroving, ziekte of erger zou zijn. Mijn jeugd ligt in de jaren zestig en zeventig. Zingen in het koor-tje van kapelaan Kok; stilletjes de plakhostie van je gehemelte pulken; veelvuldig een kaarsje in de Sint-Jan opsteken. Zo ontdekte ik de kunst van het geloven, waar mijn geloof in kunst als vanzelf uit voortvloeide.

Al vroeg in mijn leven zou tegenslag de wederkerigheid van kunst en geloof versterken. Zes jaar was ik. Toen kreeg ik een lui linkeroog.

Het leek mij een begrijpelijke straf voor mijn dromerigheid. Op de vraag waartoe wij op aarde zijn, stond ik met m'n mond vol tanden. Ik *was* daar vrijwel nooit.

De remedie wachtte in de behandelkamer van dokter Hoeksema. Hij plakte m'n vlijtige rechteroog af – dat zou die klaploper links ervan wel leren. Geen gezicht, vonden ook de kinderen op het plein van de Dominicus Savio-school. Maar elk bezoek aan de Sint-Jan bracht troost. Het zonlicht in de gebrandschilderde ramen, het sierlijk houtsnijwerk, het beeld van de pelikaan die haar borst openpikt om de jonkies met haar bloed te voeden. De pracht en praal sterkte me in eenogige overtuiging: waar lijden is, is kunst. De omkeerbaarheid daarvan zou ik pas later ontdekken.

De diepste troost schonk het koepelgewelf van de middentoren. Want hoog boven het altaar leefde mijn lotgenoot. Een eenoog in een driehoek, met gouden stralen omkransd. Zijn naam kende ik niet. Wel zijn lijden. Ook in hem knaagde vermoedelijk schuld over geestelijk afdwalen. Cyclopen waren we, maar aardige cyclopen.

KLAD

Als journalist en schrijver zag ik dat rooms-katholicisme, kunst en cultuur in Brabant een drievuldigheid vormen. Enkele kenmerken van die triniteit: gemeenschapszin, viering in al z'n betekenissen, theatraaliteit, beeld boven woord, moraal zonder de korsetterie van het calvinisme. Een terzijde: de roomse beeldende kunst is bijna altijd figuratief, om de onbegrijpelijke abstracties waarnaar zij verwijst – God, hel, hemel – nog enigszins de schijn van bevattelijkheid te geven. Hard nodig, want laten we ondanks Brainport Eindhoven niet denken dat de Brabander op voorhand slimmer is dan zijn landgenoten.

Wel geloviger? Niet meer. Begin jaren zeventig zag ik de klad in het catholicisme komen. *Mayday Mayday in the Mary Month of May* en de rest van het jaar. Sindsdien trekt in elke analyse dezelfde processie van woorden voorbij: individualisme, vrijheidsdrang, neoliberalisme. Het is ontegenzeggelijk waar: het catholicisme lijkt

uit de Brabantse cultuur – en daarmee uit ons denken en onze taal – weggesijpeld. In een brugklasdictee verandert doop moeiteloos in dope. Bij aanslag op een Mariakapel is het niet vanzelfsprekend om louter aan mos of roet te denken. En een kruis slaan doen nog maar weinigen – het strelen ervan *was* al niet meer zo bon ton. Het Alziend Oog? Dat is flink kippig geworden. Oplettendheid is aan de bewakingscamera overgedragen. Niet langer houdt de Heer een oogje in het zeil. Wij doen dat, zijn pupillen.

FC MAGIE

Zienderogen zijn de Brabantse kerken en kloosters leeggelopen. Ze zijn afgebroken of herbestemd. Zo is de Sint Josephkerk in de Bossche binnenstad in een party- en eventlocatie veranderd, waar een melange van dampende reerug, Chanel 5 en lekbier de geur van wierook heeft verdrongen.

Veelzeggend is ook de herbestemming van de Mariënborg, het grootste kloostergebouw van Den Bosch. In 1899 namen de Zusters van Jezus, Maria en Jozef het in gebruik. Maar waar ruim een eeuw weesgegroetjes hebben geklonken, hoor je nu colleges over algoritmes en digitale doelgroepsegmentatie. De nonnen zijn verdwenen. Sinds 2016 biedt het oude kloostercomplex onderdak aan een internationale masteropleiding voor Data Science. Om in binaire taal te spreken: het is 1-0 voor Ratio United tegen FC Ten Hemel.

Haast vermakelijk is de herbestemming van de San Salvator-kerk in Orthen: de landelijke keten Jump XL wil in het neoromaanse gebouw een trampolinesentrum vestigen. Alle andere manieren om het hogere te bereiken, zijn failliet verklaard.

STREEPJESCODE

Sommigen in Brabant wijzen hoopvol op de opmars van spiritualiteit. Toch verlangt dat twee kanttekeningen. Een: spiritualiteit is vooral een individuele beleving, daar waar het katholicisme – maar ook het afgedankte socialisme en communisme – op gezamenlijkheid stoelde. En twee: spiritualiteit is niet alleen maar transcendentie zuiverheid. Het is omzet, net zoals kerk en economie eeuwenlang

verstrengeld zijn geweest. Voordat de vrijemarkteconomie compleet losging – in de jaren negentig – dacht je bij *verdienmodel* hoogstens aan Brigitte Bardot, Naomi Campbell of andere onbereikbaarheid. Maar in de eenentwintigste eeuw is alles een verdienmodel: angst, gemak, escapisme, ongeduld, leegte en spiritualiteit. Vooral Boeddha brengt brood op de plank, bewijzen Intratuin, Xenos en andere ketens. Oosterse mystiek is er van een streepjescode voorzien: drie onthechtingen halen, twee betalen.

ONVAST

Toch geloof ik niet dat godsbesef uit Brabant en het werk van haar kunstenaars is verdwenen. Dat bevestigen de achttien interviews met makers in deze provincie, die BrabantKennis liet schrijven. Geluidskunstenaars, regisseurs, choreografen of welke scheppende zielen ook: vrijwel allen delen in het collectieve Brabantse geheugen en halen inspiratie uit hun leef- en woonwereld. Die biotoop draagt veel sporen van rooms leven.

Daar komt nog iets bij. Brabant is geen enclave in de wereld, maar maakt er deel van uit. Als de wereld wankelt – en dat doet ze hevig – wiebelen wij mee. Die onvastheid versterkt het verlangen naar de eerdergenoemde karakteristieken van de katholieke cultuur in Brabant: gemeenschapszin, viering in al z'n betekenissen, theatraaliteit en moraal zonder de korsetterij van het calvinisme. Dat beeld boven woord gaat – ook een kenmerk van rooms leven – is wereldwijd al langer zichtbaar.

Kunstenaars in Brabant voelen en begrijpen dat collectieve wankele. Velen komen eraan tegemoet met kunstuitingen die verenigen, troosten, waarschuwen of bemoedigen. Dat zijn vier werkwoorden die de R.K.-kerk altijd heeft omhelsd, maar te verkrampt. Kunstenaars in Brabant doen dat handiger en zonder de ruimte te begrenzen. Tegelijkertijd blijft hun werk aan geloof raken: het onzegbare uitdrukken, grenzen verkennen, vragen stellen zonder antwoord te verwachten. Zo bieden kunstenaars tegenwicht aan de wereld van spreadsheets en terabytes – het domein van de ratio, waar de Brabander zich van nature al wat ongemakkelijk in voelt.

TRANCE

Het publiek? Dat hongert naar kunst waarin geloof-zonder-opperwezen doorschemert. Zeker in Brabant, waar cultuurbeleving opvallend vaak samenvalt met het archetypische verlangen om je tegen anderen aan te schurken. De gezamenlijke overgave aan iets dat groter is dan jezelf bent: in een theaterzaal, op een festival, tussen museumwanden. Maar ook op het muziekconcours, bloemencorso of avond van het levenslied.

Alleen al het *beseft* van samenkomst met vermoedelijke geestverwanten maakt ons gelukkig. Het kan zelfs extase opleveren: nergens rijmt *dance beter* op *trance* dan in een schemerige zaal of hal. Zanger Maxi Jazz, de frontman van Faithless, zou een Brabander kunnen zijn als hij ‘God is a DJ’, ‘Salva Mea’ of ‘We come 1’ inzet. De nachtelijke geruststelling: we’re not alone.

Tegelijkertijd blijven we het rooms erfgoed uit vorige eeuwen koesteren. Liever kerken herbestemmen dan afbreken, is het devies. Vele krijgen een (nieuwe) culturele bestemming. Enkele voorbeelden: de Heilige Maagdkerk in Bergen op Zoom werd stadsschouwburg, de Onze Lieve Vrouwekerk in Helmond een theater. In Vught veranderde de Sint-Petruskerk in een bibliotheek, waar zedenverwilderende romans van Wolkers, Nabokov en D.H. Lawrence in het midden-schip op lezers wachten.

TAARTPUNT

Van God 1.0 zijn we niet meer bang. Dat bewees ook de expositie ‘Verspijkerd en verzaagd’ (2017) in Het Noordbrabants Museum. Deze tentoonstelling, over het hergebruik van heiligenbeelden, trok maar duizenden bezoekers. Ondertitel van de expositie: Recycling Jesus. Tot de werken behoorden Gods Zoon met het hoofd van Koekiemonster, een Christus op een schietschijf en een Mariabeeld met een kleiner Mariabeeld in haar buik en daarin weer – et cetera. Titel: ‘Drostemadonna.’ Gniffelen om het geloof. Met koffie en taartpunt na.

Helderziend ben ik niet. Toch voorspel ik dat God in vermomming blijft opduiken. De kerken in Brabant waar nog erediensten zijn, raken leger. Maar de culturele ontmoetingsplekken voller. Twee verschijningsvormen van hetzelfde fenomeen: onze zoektocht naar zin, koers en hoop. Met pleisters binnen handbereik, dat wel. Want het blijft struikelen.

Over de auteur

/

Eric Alink is geboren in Den Bosch, waar hij ook woont en werkt. Hij studeerde Nederlands MO-A en journalistiek. Als freelancer schreef hij voor met name de Volkskrant. Vanaf eind jaren tachtig was hij als redacteur hoofdzakelijk aan culturele initiatieven verbonden. Als zelfstandig journalist en schrijver werkt hij vanaf 1996 voor media, overheden, non-profitorganisaties en ondernemingen.

In gemeenschappen als Valkenswaard, Bergen op Zoom en Haarsteeg is de scheidslijn tussen makers en publiek er één in potlood.

/

Mijke Pol

De eerste keer dat ik over Haarsteeg hoorde, was op de basisschool. De naam was onderdeel van een schuin mopje, dat ik als kind niet echt snapte. ‘Hoe heet het vieste dorp van Brabant?’ Ik weet nog dat mijn vader hem heel grappig vond.

De tribune kraakt en wanneer iemand gaat verzitten, voel ik de beweging in mijn eigen stoel. Regelmatig zwaait iemand uit het publiek naar iemand anders die net is binnen gekomen. Ik hoor de geluiden die bij de laatste minuten wachten passen: gelach, gekuch, geritsel van snoeppapiertjes. Er wordt gewezen naar het decor. Dit publiek weet precies wie wat gemaakt heeft. Alle voorstellingen zijn dik uitverkocht. Er zijn mensen die meerdere keren gaan. De theateropvoeringen van vereniging Ernst en Luim in dorpscafé De Harmonie zijn beroemd. Heel Haarsteeg loopt er jaarlijks voor uit.

December 2017. Café De Harmonie stopt. Het is de plek waar al decennialang het dorp samenkomt. Iedereen kent het pand dat halverwege de Haarsteegsestraat zit. Het verenigingsleven komt er wekelijks, maar ook alles tussen geboorte en sterven wordt er gevierd. Vaak zit het er ook na een uitvaart vol: in De Harmonie snijdt men vol liefde meters roombotercake.

In de zomer van datzelfde jaar sluit partycentrum De Hut. De feestzalen en cafetaria zijn tot eind september open. In het dorp worden de ontwikkelingen bezorgd gevolgd. De meeste bewoners vrezen dat er geen faciliteit overblijft. Eerder al verdwenen de pinautomaat en ook antiekwinkel De Trog moest sluiten. Wie een kwarteeuw teruggaat, treft een dorp waar nog een Spar, een bakkerij, meerdere cafés, rijwielzaken, een meubelzaak en slaggers waren.

In 2010 kreeg ik verkering met mijn grote liefde. Een week na de eerste zoen kwam ik voor het eerst in Haarsteeg. Het was zijn geboorteplaats. Zijn ouders woonden er nog. Net als veel van zijn familie overigens. Haarsteeg lijkt een beetje op Volendam: de kern lijkt te bestaan uit slechts een paar familienamen die in iedere vereniging en elk dorpsinitiatief terugkomen. Van Oijen, Van Bijnen, Van Bladel, Van Bokhoven. Ik leerde dat mijn schoonouders

vaak alles zo duiden: dat is er één van die en die, naast die en die, die ooit in de Mommersteeg woonde. Want dat is iets anders dat Haarsteeg typeert: het is niet erg groot. Een paar straten en dan heb je het dorp gehad. Dat maakt het lastig om iemand níét te kennen.

Op 6 oktober 2017 hebben zo'n 230 inwoners gehoor gegeven aan de oproep om samen na te denken over de toekomst van Haarsteeg. Directe aanleiding is het verdwijnen van een aantal middenstanders en de sluiting van De Harmonie en De Hut. Hierdoor wordt een aantal verenigingen dakloos en is er geen centrale ontmoetingsplek meer in het dorp. De belangstelling voor de informatieavond is zo groot dat het buurthuis veel te klein is. Er wordt uitgeweken naar de basisschool. Aan twintig ronde tafels spreken Haarstegers hun zorgen uit en delen ze hun ideeën. Rode draad: er moet huisvesting komen voor alle verenigingen en Haarsteeg kan niet zonder café. Daarnaast komen bij alle tafels nog twee andere zaken naar boven: in dit dorp zorgen we voor elkaar en is er een gedeelde verantwoordelijkheid voor de openbare ruimte. Vijftig mensen laten die avond weten graag een bijdrage te leveren, zonder dat er een duidelijk omlijnd plan is. Twee medewerkers van de gemeente Heusden zijn ook in de school. Wethouder Thom Blankers (Werk & Economie) vertelt er met veel plezier over. “De inwoners van Haarsteeg staan niet snel aan de deuren van het stadhuis te rammelen. Die avond maakte duidelijk dat er iets aan de hand was in het dorp. En dat de mensen er zélf iets aan wilden gaan doen.”

Anderhalve week na die eerste bijeenkomst komen de vijftig mensen opnieuw bij elkaar en wordt besloten tot oprichting van de stichting Hart voor Haarsteeg. In de stichting zullen diverse werkgroepen zich buigen over een nieuwe locatie voor een centrale ontmoetingsplek, de communicatie, verkeer en openbare ruimte, zorg en vrijwilligers en activiteiten en evenementen. De groep voelt dat er iets bijzonders staat te gebeuren. En dat het tijdperk van lijdzzaam toezien hoe alles verdwijnt afgelopen is.

Wij trouwden in 2013. Vlak daarna besloten we een huis te kopen. De prijzen waren extreem laag. In Den Bosch vonden we een

hoekhuis. Via mijn schoonouders kwamen we terecht bij een hypotheekadviseur van de Rabobank in Vlijmen, een dorp verderop. De man was een bekende van de familie. Hij had nog met mijn schoonmoeder gewerkt en met de broer van mijn schoonvader. “Jullie zijn van een goede familie”, zei hij tegen mijn man. Het lukte ons een hypotheek te krijgen. Iets dat voor twee beginnende zelfstandig ondernemers schier onmogelijk leek. We namen een Haarsteegse aannemer in de arm, die ons door de vriend van een nicht van mijn man aangeraden werd. De overbuurman van mijn schoonouders kwam meehelpen en de tegelzetter woonde tegenover mijn schoonzusje, die dan weer om de hoek van mijn schoonouders woonde. Écht snappen dat wij in zo'n krap stadshuisje met dito tuin wilden woonden deden de Haarsteegse klussers niet. Maar ach, jonge mensen doen wel vaker gekke dingen.

Hart voor Haarsteeg maakt een plan en vraagt de gemeente mee te denken over de juiste constructie. De bewoners willen voormalig partycentrum De Hut kopen en verbouwen. Inwoners en ondernemers uit Haarsteeg moeten daaraan meebetalen. De gemeente zegt toe de andere helft bij te leggen als het de stichting lukt het geld bij elkaar te krijgen. Binnen een paar weken heeft de stichting bijna vijfhonderdduizend euro opgehaald. Wethouder Blankers noemt het uniek. “Kom daar maar eens om op een andere plek: in een gemeenschap van 2000 mensen binnen no time een half miljoen ophalen. Dat is een unieke prestatie.” Het heeft wat procedurele voeten in de aarde, maar uiteindelijk leent de gemeente Heusden vierhonderdvijftigduizend euro aan de stichting. Een lening die niet in geld terugbetaald hoeft te worden. Blankers: “We hebben in het contract vastgelegd dat de terugbetaling gebeurt door middel van activiteiten in het sociale domein. Je kunt dan denken aan het organiseren van wijkdiners of een repaircafé. Maar ook een culturele activiteit zoals een boetseercursus voor kinderen kan hieronder vallen.”

De stichting is dolblij dat het gelukt is. Margo van Delft, secretaris van Hart voor Haarsteeg, legt uit waarom het vanaf het begin uitdrukkelijk niet de wens was dat de gemeente alles zou bekostigen. “Het is van belang dat de plannen gedragen worden door de

inwoners en dat zij zich medeverantwoordelijk voelen. Wanneer er geen draagvlak is, is er ook geen kans van slagen. Bovendien wist de gemeente nu dat onze plannen serieus zijn.”

Op uitnodiging van de Rabobank Vlijmen, die een van de hoofdsponsors is van de toneelvoorstelling, gaan we in 2013 naar het stuk De Bloedbruiloft. Het is de eerste keer dat ik in De Harmonie kom. Het is er stampvol. Tijdens de opvoering merk ik iets bijzonders. Het publiek doet actief mee met de voorstelling. Er worden dingen geroepen naar de acteurs, er wordt hardop voorspeld hoe een scène af zal lopen en het klappen en toejuichen gaat zo luid dat het lijkt alsof ik in een vol Carré zit. In de jaren daarna merk ik dat dit bij alle opvoeringen zo gaat: bij concerten van het koor Albateso, bij de dansvoorstellingen van dansschool Kix en bij de carnavalsoptocht die door het dorp trekt. Het dorp is trots op wat er gemaakt wordt en iedereen gaat kijken. De scheidslijn tussen makers en publiek is er nauwelijks: in Haarsteeg beleeft iedereen op dezelfde manier cultuur. Die beleving neemt altijd een actieve vorm aan. Er is een groot besef dat de inwoners van het dorp zelf een verantwoordelijkheid dragen om de plek prettig leefbaar te houden. En dat zowel cultuurbeoefening als cultuurbeleving in het eigen dorp moeten kunnen plaatsvinden.

Dat gevoel lijkt op wat we in Valkenswaard zien. Daar is men zich tot in de diepste haarvaten bewust van het belang van het bloemencorso. Het corso blijft niet bestaan omdat het er nu eenmaal altijd geweest is. Nee, het blijft bestaan omdat de bewoners zich realiseren dat de gemeenschap het corso nodig heeft. Het brengt sociale cohesie en trots. Dat zien we overigens ook in Bergen op Zoom bij de Maria Ommegang. In gemeenschappen als Valkenswaard, Bergen op Zoom en Haarsteeg is de scheidslijn tussen makers en publiek er één in potlood. In het kleine Haarsteeg is de lijn zelfs vaak uitgegumd. Hier tekent men met een andere HB-standaard. Die van het Haarsteegse Belang. Het dorp kijkt, klapt en juicht voor elkaar.

De Steeg. Zo gaat De Hut vanaf 1 januari 2018 heten. De Steeg zal bestaan uit twee delen: een ruimte voor onder meer verenigings-

activiteiten, en een meer commercieel dorpscafé. De activiteiten van buurthuis De Haarstek zullen overgebracht worden naar De Steeg. De plannen voor de verbouwing worden in 2018 gemaakt. Het is de eerste plek in Nederland waar horeca (De Steeg BV) en een buurthuis (gesubsidieerd door de gemeente) gebruikmaken van dezelfde onderdelen van het pand. Wethouder Blankers noemt het een primeur, zo'n hybride pand. "In het ontwerp zit geen muurtje tussen de twee delen van het pand. Daardoor moesten we goede afspraken maken. Want De Steeg mag geen valse concurrentie opleveren voor de horeca in Vlijmen. Een voorbeeld: de fles cola die bij het buurthuis gebruikt wordt, mag nooit gebruikt worden in de horeca. Want dan komt subsidiegeld terecht bij een commerciële partij."

Begin 2019 repeteert toneelvereniging Ernst en Luim al in De Steeg. En ook het koor zal binnenkort verhuizen. De eerste fase van de verbouwing om het pand geschikt te maken als onderkomen van buurthuis de Haarstek, die zich in de loop van 2019 zal vestigen in De Steeg, is begonnen. De vijftien verenigingen die nu al onderdak vinden in het oude buurthuis zullen meeverhuizen naar De Steeg.

Wethouder Blankers durft te stellen dat het uniek is wat hier gebeurd is. "Ik denk dat zoiets in een stad als Tilburg veel moeilijker op te lossen is dan in een dorp. In een stad hebben veel minder mensen de gemeenschapszin iets samen op te pakken. Bijzonder aan dit voorbeeld is dat het dorp niet het idee had dat ze dit zelf móésten oplossen. Nee, ze wilden dit zelf oplossen." Margo van Delft beaamt dit en ze voegt toe: "Als we dit niet hadden gedaan, dan hadden verenigingen en inwoners huisvesting buiten het dorp moeten zoeken, waardoor de verbondenheid met het dorp zou vervagen en de saamhorigheid wegvallen."

In 2016 krijgen we een dochter. We noemen haar Anna. Niet veel later leren we dat tante Anna samen met haar man - ome Jan - jarenlang café De Harmonie uitbaatte in de jaren zestig.

Het was toeval. Maar in Haarsteeg geloven ze dat niet.

Over de auteur

/

Mijke Pol (1987) is historicus en werkt als schrijver en freelance journalist voor diverse opdrachtgevers. Mijke is begonnen bij de televisie (NOS Headlines, NOS Jeugdjournaal, Andere Tijden), maar richt zich nu al jaren speciaal op tekst. Zo verscheen in oktober 2013 haar debuutroman Panty (Uitgeverij De Geus) en is ze samen met redacteur Jasper Henderson samensteller en initiatiefnemer van Het Groot Kerstverhalenboek (Uitgeverij Marmer) waarvan de opbrengst naar de voedselbank gaat. Ze werkt momenteel aan haar tweede roman.

Op drie verschillende momenten en plekken in de provincie – Tilburg, Deurne en Breda - zijn we met bijzondere gasten het gesprek aangegaan over de culturele eigen(wijs)heid van Brabant. Zo verkenden we in het eerste CultuurCafé de herkomst en de toekomst van de *booming* Brabantse festivalcultuur en zochten naar een nieuw evenwicht tussen rust en reuring. In het tweede Café stonden we stil bij het samenbindende vermogen van cultuur in tijden van individualisering en vierden de kracht van onderop. Ten slotte debatteerden we in het derde Café over de terugkeer van het ambachtelijke en zagen dat technologie nieuwe combinaties van hoofd en hand mogelijk maken.

Cafés

In Brabant hebben we het leven altijd met elkaar gevierd. Wie kent niet het bloemencorso, de Maria Ommegang, de kermis en het carnaval? Maar waar het traditionele vieren onder druk staat door ontkenning en verstedelijking, zien we tegelijkertijd nieuwe vormen van vieren: festivals in verschillende soorten en maten. In het eerste CultuurCafé zijn we op zoek gegaan naar de essentie en de toekomst van de Brabantse festivalcultuur. Is die er, en zo ja, hoe ziet die er dan uit? Welke ontwikkelingen zien we? En stuit die festivalgroei op grenzen? In de Hall of Fame in de Tilburgse Spoorzone praatte een kleine 100 betrokken Brabanders hierover mee.

THE TIMES THEY ARE A-CHANGIN' - BOB DYLAN

Vieren. We doen het al van oudsher, stelt Sjem Nozza. Een antropoloog

zei ooit dat vieren een van de zaken is die ons onderscheidt van dieren. Vieren zullen we ook altijd blijven doen. Vieren doe je samen.

Toen vijftien jaar geleden Extrema Outdoor voor het eerst georganiseerd werd, was *bigger, better, faster* het devies. Maar dat groeien om te groeien ging tegenstaan. Het paste ook niet meer bij de tijdgeest die kwam: duurzaamheid, klimaatperikelen... Rond die tijd is Solar Week-end ontwikkeld. Een festival-concept met niet alleen muziek maar ook kunstenaars. Een event heeft impact, dus dat kan een festival gebruiken om de regio te versterken door zichzelf een meer maatschappelijke rol toe te eigenen. Vieren doen we tóch wel, *so you might as well use it*.

De quadruple helix: samenwerking tussen overheid, bedrijfs-

leven, kennisinstellingen en inwoners. Meer zijn dan de som der delen. Festivals kunnen daarin de lijm zijn, bevoegt Sjem. Het is aan de organisaties om de verantwoordelijkheid te nemen die samenwerking in gang te zetten en een podium te geven. Om wat ontstaat door te geven aan morgen. Aan de regio, aan de inwoners, aan het volgende festival zelfs. Van DIY naar *DIT: Do It Together*. Want samen, daar is Brabant sterk in. Daar wordt de provincie zagezegt warmer van. En de wereld ook.

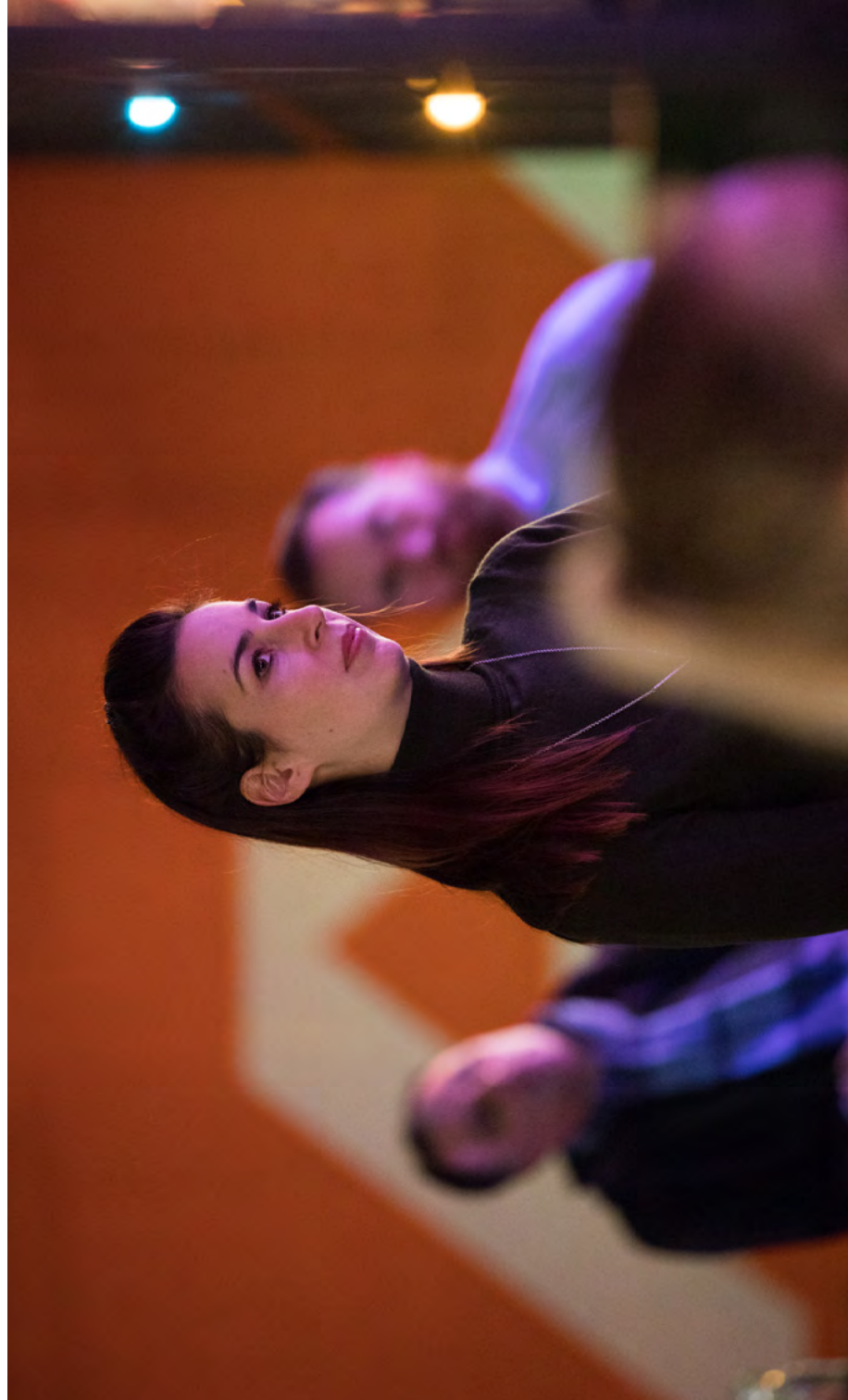
En samen is actueler, innovatiever en urgenter dan je zou denken. Samenwerken en verbinden, innoveren, lef hebben, gastvrij zijn, recht door zee gaan: dat kunnen wij als geen ander in Brabant. Daar ligt ook meteen de kracht voor de toekomst. Events zijn het ideale middel om dat

te bereiken. Festivals die zijn gegroeid uit bijvoorbeeld een carnavalsvereniging en dus vanuit de gemeenschap, leveren significant minder overlastmeldingen op van omwonenden. Omdat de regio betrokken is.

"Het is geen onwil van overheidsinstellingen, maar onkunde. Een kloof tussen verouderd beleid en een behoefte van een jongere generatie."

Een nieuwe tijd schreeuwt om nieuw beleid, benadrukt Sjem.

In een pop-upcultuur moet sneller gehandeld worden dan het vergunningensysteem van generaties geleden toestaat. En in de 24/7-economie moet meer ruimte gecreëerd worden in de nacht. Zo zijn de sluitings tijden van horeca in Eindhoven nog uitermate conservatief. En besluitvorming idem. Dat zit ontwikkelen in

de weg. Dat past niet meer bij de internationale ambities en uitstraling van de regio waar ze wereldwijd om bekendstaat.

Door te kijken naar de behoeften in een stad en regio en open te staan voor elkaar, kunnen leefbaarheid en levendigheid weer meer hand in hand gaan. Daarin kunnen festivals een belangrijke accelerator, katalysator en verbinder worden. Maar daar is wel lef voor nodig. Zoals Lidewij Edelkoort riep: “We need some wildness!”.

Een meer duurzame gedachte. Waarbij zaken bedacht en gemaakt worden op basis van behoeftes van de regio in plaats van de behoefte van het merk van een festival, stad of zelfs provincie. Hetzelfde concept, een ander fundament.

Vind elkaar, besluit Stiem. Bij evenementen, bij festivals. Gebruik de impact om de regio te verbeteren en te voorzien in elkaars behoefte. Dat vraagt om dialoog en maatschappelijke betrokkenheid. De tijden veranderen en daar kunnen we wat mee. Daar moeten we wat mee. Samen. Brabant, *DO IT TOGETHER*.

EVERYTHING NOW

Het aantal festivals in Nederland neemt al jaren toe: van 30 festivals in 1981 naar zo'n 900 anno nu. Wereldwijd kent Nederland de grootste festivaldiversiteit, vertelt Martijn Mulder. Sinds 2005 groeit het aantal muziek- en vooral food-festivals enorm snel. Trend is de opkomst van meer kleinschalige festivals, in stedelijke gebieden. Eindhoven is de meest ‘gefestiveerde’ stad van Nederland, met de meeste festivals per 100.000 inwoners. Maar als provincie

scoret Brabant vrij gemiddeld.

Die festivalisering is niet verwonderlijk. Tijd is het ultieme schaarse middel geworden. Jongeren van nu zijn veel minder dan vorige generaties geïnteresseerd in materieel bezit. Ze zijn op zoek naar *eruaringen*: ze leven in het moment en willen *everything now*. Festivals bieden de ultieme ontsnapping. Uitvinden wat je leuk vindt en rustig doorzappen als iets je niet bevalt. Ook de verstedelijking en ontkerkelijkheid zijn een factor. We zoeken naar nieuwe gemeenschappen. Daar komt bij dat festivals extreem gedemocratiseerd zijn.

“Met je moeder naar Extrema? Dat is helemaal niet meer zo gek; de vijftigers van nu vormen de eerste generatie die volledig is opgegroeit met popmuziek en festivals.”

Ook in Brabant zorgt festivalisering voor spanningen: tussen stadsverdrichting en festivalisering, tussen lusten en lasten, tussen rust en reuring. De groei zal dan ook waarschijnlijk afvlakken.

De grenzen komen langzaam in zicht. Voor een duurzame festival-toekomst moeten organisatoren, omwonenden, gemeentes en milieuoorganisaties, meer dan nu, samen optrekken. Advies: zoek actief de verbinding met de lokale omgeving. North Sea Jazz heeft met ‘North Sea Round Town’ al jaren een grotendeels gratis spin-off in de hele stad. Een perfect voorbeeld.

“Hilvarenbeek, de festivalgemeente bij uitstek.”

DNA

Best Kept Secret, Decibel Outdoor, WOO HAH!: voor een kleine gemeente heeft Hilvarenbeek een

behoorlijk hoge festivaldichtheid. Het uitgestrekte terrein bij safaripark de Beekse Bergen is een belangrijke troef, beaamt burgemeester Ryan Palmen. Festivals zitten in het DNA van Hilvarenbeek. Van oudsher is er een traditie van samen vieren.

Tegelijkertijd kunnen grote festivals ook hun keerzijde hebben. Er is wel een verschil tussen last en overlast. De gemeente stelt bijvoorbeeld geluidsnormen vast en doet tijdens een festival 24 uur per dag aan handhaving. Dat wil niet zeggen dat mensen geen last kunnen hebben. De draagkracht van de omgeving is leidend: er is bewust gekozen voor jaarlijks maximaal vier festivals, verspreid over het festivalseizoen. Ook is onderzocht welk effect de festivals hebben op de natuur, en op de dieren in het naastgelegen safaripark. Gelukkig blijken die goed

bestand te zijn tegen het geluid. Elke vergunning is maatwerk: elk festival is logistiek en productieel helemaal anders. Er wordt gekeken bij collega-gemeentes als Landgraaf en Haarlemmermeer. Hoe gaan zij om met grote festivals?

Festivals moeten meer oog hebben voor de omgeving, zo wordt deze avond al een paar keer geopperd. De kracht van festivals kan benut worden voor lokaal talent. Tegelijkertijd moet de verbinding met de omgeving geen aflaat worden: festivals die 'iets doen voor de buurt', maar waarbij tegelijkertijd de échte betrokkenheid ontbreekt.

TYPISCH BRABANTS?

Wat is nu eigenlijk typisch Brabants aan festivals? Een antwoord op die vraag lijkt na de levendige

discussie niet voorhanden. Wel worden contouren genoemd: 'bourgeoisisme', eigenwijs, onderscheidend, vernieuwend, voor elkaar, geen copy-paste, geworteld in Brabant, spelen met het DNA van stad of regio, het festival als cooperatie, versterking van de gemeenschap, ruimhartig, gastvrij, de wil om samen te werken... Een goede aanzet voor een verkenning naar dé Brabantse festivalcultuur.

CultuurCafé sprekers

Siem Nozza
Als nachtburgemeester van Eindhoven heeft Siem het beste voor met het nachtleven. Daarnaast is hij founder van DIT festival, voormalig woordvoerder Extrema Outdoor en bassist bij Jameszoo en Beukorkest.

Martijn Mulder

Martijn is hoofddocent Leisure en

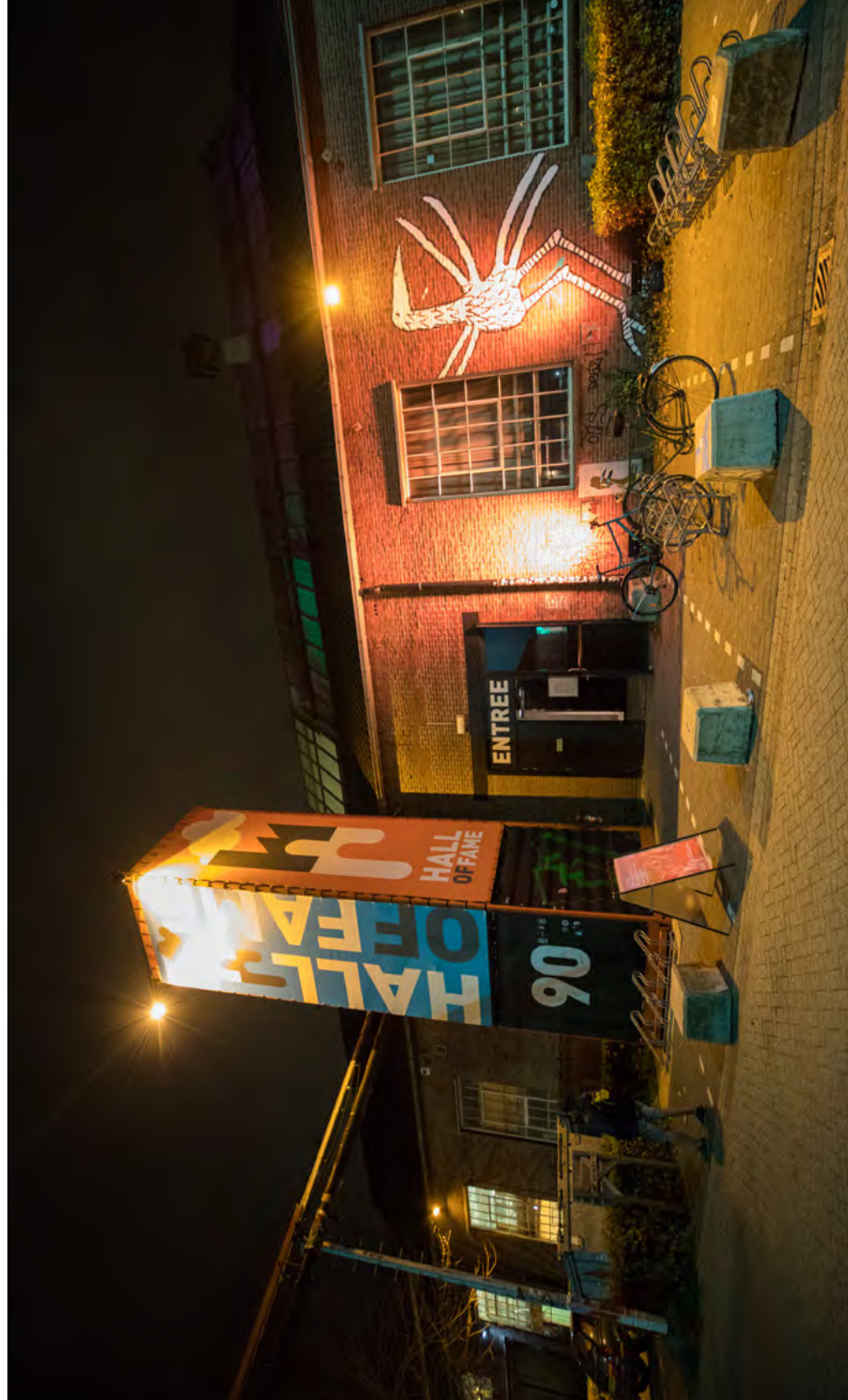
Stad aan de Willem de Kooning Academie in Rotterdam. Promovendus binnen het NWO Smart Culture project over livemuziek ecologieën (www.poplive.nl) en gespecialiseerd in onderzoek naar festivalisering en waarde van cultuur.

Ryan Palmen

Ryan is sinds 2010 burgemeester van de gemeente Hilvarenbeek. Deze gemeente heeft van oudsher een levendige festivalcultuur en verwelkomt een aantal grote muziekfestivals op zijn grondgebied, zoals Best Kept Secret, WOO HAH! en Decibel Outdoor.

Joost Peters

Joost Peters

CHAP'IER/
ECHO EMPIRE

VENUE: HALL OF FAME
CITY: TILBURG

DAMAGE € 6,-
OPEN 20:00

TICKETS: HALL-FAMIE.NL

HALL OF FAME
EXHIBITION

2030-0000
VVK 5,-
DEUR 7,50

RUMZ

TS49 POWER

BILLY BUZZEK

DADKY CHECKEE

5000mms

fight

PRESSURE

PACT

HALF PEANIES

COMI

GRABOOLTO

EDUCATION

COMI

Old & Nieuw in de Hall

6 GARAGE

UKAY!
UK - HOUSE, GARAGE, BASS
GRIME

BAMI
DISCO, FOUT, 60'S
70'S, 80'S, 90'S

STRAIGHTE OUTTA TILBURG to the MAX

We Are Public.
Cultuuroptimisten

HALL OF FAME

HIP-HOP PROGRAMMA

03-04-18-2018: JAY-Z, EMINEM, KANYE WEST, SNOOP DOG, 50 CENT, DR. DRE, LL COOL J, THE NOTORIOUS B.I.G., THE BLACK ALBUM, THE ALBUM TALKERS

04-26-10-2018: SCHEERENDEKST

21-12-11-2018: TALENT MEETS TALENT MEET E.A. SMAN

21-01-12-2018: ZNY - MEINWINDHAM - SCHEERENDEKST

25-04-12-2018: ENGEL MET LUK BANG

21-22-03-2018: HIZ UP FORGATE: WINE

08-01-01-2018: GEDRAG IN DE HALL MET E.A. STREUMER (GUTTI TULLY) & DE FIVE MAX

Festivals, corso's, carnaval, muziek- en toneelgezelschappen: Brabant kent een bruisend verenigingsleven, vaak vanuit een hecht sociaal weefsel. Verbinden hoort bij de Brabantse mentaliteit. Cultuur is sociaal cement. Maar hoe krachtig is dat cement nog in tijden van individualisering? En wat vinden we van de 'systeemwereld' die zich maar wat graag met de dragende, zelfbesturende gemeenschappen bemoeit?

Tijdens het tweede CultuurCafé in Cultuurcentrum Martien van Doorne in Deurne gingen zo'n honderd aanwezigen hierover met elkaar in gesprek.

DE (ON)MAGT VAN DE GEMEENSCHAP

De geest van Banksy waart rond in Deurne als Gerard Rooijackers de A4'tjes van zijn presentatie een voor een door een shredder haalt.

Net als de Britse kunstenaar deed met zijn nét geveilde schilderij 'Girl with Balloon': Gerard schetst hoe Banksy een bescheiden industriestadje in Wales verandeerde in een bedevaartsoord voor kunstliefhebbers, door op een schijnbaar willekeurig gekozen schuurtje een muurschildering te maken. Die muurschildering - die verwijst naar de overlast veroorzakende staalfabriek Tata Steel - laat dorpsbewoners en de eigenaar van het schuurtje in verwarring achter.

"Cultuur is een open-access-good."

Banksy is symbolisch voor het verhaal dat Gerard vanavond wil vertellen. Met één enkele actie verenigt Banksy hoge en lage cultuur en geeft hij betekenis aan de locatie zelf. Ook is er onduidelijkheid over het eigenaarschap: het

werk is niet meer van Banksy zelf, maar is het daarmee automatisch van de schuurbezoeker geworden? Door het op deze manier aan de wereld te schenken creëert hij een kunstwerk dat voor iedereen toegankelijk is.

"Brabant, toon lef!"

Volgens Gerard wordt ook een open-access-good als cultuur al snel door de systeemwereld geclaimd en vermarkt. Een anarchistische kunstenaar als Banksy zou hier in Brabant waarschijnlijk geen subsidie krijgen. Nog even afgezien van de vraag of Banksy daar zelf wakker van ligt, zou onze bestuurlijke systeemwereld de procedurele bakens meer moeten verzetten en meer ruimte moeten geven aan experimentele processen, zo betoogt hij. Kijk naar Sevilla, waar kunstenaars de ruimte krijgen om verweesde

plekken te ontwikkelen, en waar op die manier nieuwe commons en enorm interessante projecten ontstaan.

VAN REGELS NAAR RUIMTE

Marinus Biemans vertelt dat ruimte bieden voor initiatief van onderop een belangrijke taak voor hem als wethouder is. Bijvoorbeeld met het project 'Deurne Doet 't'. Daarbij krijgen inwoners de ruimte om zelf initiatief te nemen - waar mogelijk ondersteunt de gemeente. Eerlijk is eerlijk: het project is ontstaan vanuit bezuinigingen. Maar het heeft mooie zaken opgeleverd, zoals een nieuwe sporthal in Deurne en nieuwe bestrating in Neerkant. Of het Tuinpad Festival, een nieuw festival vol kunst en cultuur dat is opgezet door inwoners. Sterke voorbeelden van wat er kan gebeuren als je mensen meer ruimte geeft.

“Er kan veel moois gebeuren als je mensen meer ruimte geeft.”

Boukje van Ettro-Gijsberts neemt de aanwezigen vervolgens mee met de Brabantsedag, die dit jaar voor het 62e jaar op rij wordt georganiseerd. Alle praalwagens en de hele organisatie eromheen worden mogelijk gemaakt door zo'n drieduizend Heezenaren. Waaronder óók jongeren tussen 15 en 30 jaar. Zij gaan bijvoorbeeld met social media aan de slag of worden gekoppeld aan een ervaren dorpsgenoot als ze een ambachtelijke bijdrage willen leveren.

“We houden politiek, bestuur en commerciële partijen bewust op afstand.”

Heeze kent een bloeiend verenigingsleven. Maar het meewerken aan de Brabantsedag overstijgt

het lidmaatschap van voetbalclub, scouting of fanfare. Er is een hechte, voelbare saamhorigheid. Op bestuurlijk niveau is er weinig bemoeienis. Zowel politiek en bestuur als commerciële partijen worden ook bewust op afstand gehouden, zo geeft Boukje aan. De passie en betrokkenheid moeten vooral vanuit de vrijwilligers komen.

“Eigenaarschap, daar gaat het om.”

Miranda van Bragt vertelt hoe leerlingen vaak worden gezien als een moeilijke doelgroep als het gaat om kunst en cultuur. Toch zijn ze wel degelijk gemotiveerd om ermee aan de slag te gaan, zolang ze maar handreikingen en - vooral - vrijheid krijgen. Zo onderzoeken ze nu wat culturele eigenwijsheid is. Als lerares laat ze voorbeelden zien en nodigt ze

mensen uit die iets over kunst en cultuur komen vertellen. Het resultaat is nog onbekend, maar eigenlijk maakt het ook niet uit: het proces aan sich is veel belangrijker. Leerlingen moeten meer de ruimte krijgen om te kunnen ‘aanklooiën’ en hun eigen weg te ontdekken. Die ruimte pakken ook de inwoners ook in haar eigen woonplaats, Den Hout. Nadat de gemeente zijn handen aftrok van de plaatselijke kermis, heeft een groep inwoners er gezamenlijk de schouders onder gezet. Eigenaarschap, daar gaat het om volgens Miranda: geef mensen de ruimte.

HACK DE SPELREGELS

‘Ruimtemaker’ en Utrechtenaar Frans Soeterbroek is nauw betrokken bij de bottom-up stadsmakersbeweging en daarmee al vijf jaar bezig om de systeemwereld om te turnen. Een voorbeeld: enkele jaren geleden bleek er tij-

dens een bouwbeurs in München een ‘Utrecht-tafel’ te zijn belegd: een besloten diner waarbij honderd ambtenaren, projectontwikkelaars en beleggers de toekomst van de stad bespraken. Als tegenzet is toen het Utrechtse Vastgoedbureau georganiseerd: een schaduwlijner met honderd mensen. Om te laten zien: prima dat er over de toekomst van Utrecht wordt gepraat, maar dan wel met de juiste mensen op de juiste plaats. Maak gebruik van de collectieve intelligentie!

“Happy infiltrators bemoeien zich op eigen voorwaarden met de systeemwereld.”

Frans is een happy infiltrator, zoals kunstenaar Daan Roosegaarde dat noemt: iemand die de systeemwereld en zijn spelregels hackt. In Brabant is Rinus van der Heijden uit Sint Oedenrode een

goed voorbeeld van zo'n happy infiltrator. Hij nam het initiatief voor de 'Frisdenkersgroep': een gezelschap van Rooise burgers dat het gemeentebestuur adviseerde over het bijstellen van de toekomstvisie.

"Mensen worden gelukkig van ontmoetingen met wildvreemden."

Frans benadrukt ook het belang van open, 'lichte' gemeenschappen, zoals vriendenclubs, de hondenuitlaatscommunity en fanclubs. Allemaal plekken waar mensen elkaar op een natuurlijke manier tegenkomen en waar sociaal burgerschap tot bloei kan komen. Mensen worden bewezen gelukkiger van ontmoetingen met wildvreemden. Zulke gemeenschappen bieden ruimte om die ander te ontmoeten.

OVER LOSLATEN EN EEN GIGANTISCHE KOE

Genoeg stof voor discussie. Het programma Brabant Remembers, waarbij in 2019/2020 wordt stilgestaan bij 75 jaar vrijheid in Europa, is volgens een van de aanwezigen exemplarisch voor de kloof tussen systeem- en leefwereld: herdenken zou bottom-up moeten gebeuren, maar inmiddels is het programma grotendeels 'gekaapt' door de provincie. Gerard herkent het fenomeen: de overheid gaat ermee lopen, de inwoners blijven verweesd achter. Het probleem is dat de systeemwereld eigenaarschap ziet als het hoogste goed en slecht is in delen en beheren. Terwijl eigenaarschap juist over het collectief gaat.

Overheden bevinden zich vaak in een spagaat, erkent gedeputeerde Henri Swinkels. De wil is er echter. Het programma Sociale

Veerkracht bijvoorbeeld is er om ervoor te zorgen dat inwoners kunnen bijdragen aan een goede kwaliteit van leven in Brabant.

De rol van de provincie is daarbij vooral kijken en initiatieven waar nodig verder helpen. Niet overnemen, maar meedoen. Henri vraagt om wat geduld van de gemeenschap: gun bestuurders de tijd om de omslag te maken.

Volgens Gerard zouden bestuurders inwoners (of commons) inderdaad meer in hun kracht moeten zetten en hen onder meer kunnen helpen door hun netwerk in te zetten. Tegelijkertijd moeten lokale gemeenschappen ook zelfbewuster worden. En hun verbeeldingskracht gebruiken!

In Esbeek bouwden vrijwilligers van 12.000 eikenhouten latjes een gigantische koe. Of het nu gaat om die Esbeekse koe, de Brabantse dag of het Zundertse bloemen-

corso: zonder verbeeldingskracht waren ze er nooit gekomen.

CultuurCafé sprekers

/

Gerard Rooijackers

Gerard is cultuurhistoricus en etnoloog. Hij promoveerde op een onderzoek naar historische volkscultuur in Brabant en is als adviseur en oud-kroonlid verbonden aan de Raad voor Cultuur in Den Haag.

Marinus Biemans

Marinus is wethouder Economie, Buitengebied, Duurzaamheid, Cultuur & Vrije tijd in de gemeente Deurne. Hij heeft een achtergrond als planoloog. Hij vindt het belangrijk om ruimte te bieden voor initiatief van onderop.

Miranda van Bragt

Miranda is cultuurdocent op het Mgr. Frenken College en cultuurcoach bij h19, centrum voor de kunsten in Oosterhout. Ze daagde een half jaar lang leerlingen van haar school uit de begrippen cultuur, eigenwijs en Brabant te verkennen en te verbeelden.

Boukje van Eitro

Boukje is de bevolgen voorzitter van Stichting Brabantsedag Heeze. Jaarlijks wordt deze grootste theaterparade vormgeven door een grote groep van enkel vrijwilligers. Cultuur, geschiedenis, passie en sociale cohesie staan hierin centraal.

Frans Soeterbroek

Frans is opgeleid als socioloog en organisatieadviseur. Hij werkt sinds 2004 met zijn bureau de Ruimtemaker aan onder meer de invoering van de omgevingswet

en maatschappelijke gebieds- en stadsontwikkeling.

/

*Auteur
Joost Peters*

Ambacht is opnieuw sexy. Ambachtsscholen mogen weer. En ook in de kunsten beleeft het ambacht een terugkeer. Is hier sprake van een onomkeerbare trend? En hoe zit het eigenlijk met de balans tussen hoofd en hand in Brabant? In een goed bezocht CultuurCafé in Brandpunt, een creatieve *hotspot* in Breda, stond een goed gesprek over de mens als maker.

MODERNITEIT VERSUS TRADITIE

Wie iets wil begrijpen van ambachtelijkheid, moet volgens Gabriël van den Brink eerst iets weten over natuurlijke evolutie. Al sinds het allerprilste begin geeft de natuur haar DNA door aan volgende generaties, geduldig stapelend, tot er vanzelf iets van evolutie zichtbaar wordt. Precies zo werkt de culturele geschiedenis, betoogt Gabriël.

Vanaf 1800 is ambachtelijk werk onder druk komen te staan, door kapitalisme, marktwerking en industrialisatie. En sinds de opkomst van het neoliberalisme, vanaf 1980, is dat proces verder versneld. Verdienmodellen, verantwoording en regulatie hebben ambachtelijkheid gemarginaliseerd en vernietigd.

“Juist Brabant kent een subtiële balans tussen innovatie en traditie.”

Gabriël stelt dat totale vernieuwing onleefbaar is, maar alleen in het verleden blijven hangen brengt ons óók niet verder. Juist daarom is Brabant zo interessant: het is bij uitstek een provincie waar van oudsher een subtiële balans is tussen innovatie en traditie. De arme boeren op de onvruchtbare Brabantse zandgronden moesten ondernemen

en samenwerken om vooruit te komen; tegelijkertijd wortelden ze in een katholieke cultuur die werd gekenmerkt door theater, beelden en ambachtelijkheid.

Juist vanuit dat nog altijd voelbare verleden is Brabant uitstekend gepositioneerd voor de toekomst: modern en innovatief, maar ook conservatief en wortelend in een ambachtelijke traditie.

DE KUNST VAN HET MAKEN

De kieuwen van een vis. Het magenstelsel van een paard. Blindedarm van een paard. Mandy den Elzen bewerkt dierlijke ingewanden en stelt ze, los van hun oorspronkelijke context, tentoon onder een glazen stolp. Ze verkent op die manier de essentie en uitdrukkingskracht van natuurlijke en dierlijke materialen. Ze begon ooit als ontwerper van schalen en lampen, maar al snel dacht ze: waarom zou ik dit

maken als de natuur van zichzelf al zo bijzonder is?

“Mijn werk is een eerbetoon aan de natuur.”

Mandy ziet haar werk als een eerbetoon aan de natuur. Als je op de markt een vis ziet liggen, word je toch nieuwsgierig; wat zit erin? Als je een vis opensnijdt, kom je veel viezigheid tegen in de vorm van bloed en ingewanden. Maar als je dat allemaal weghaalt, kun je de natuur beschouwen zoals die is, zonder nare bijmaak. Dan krijg je écht waardering voor hoe ingenieus zo'n maag, kieuw of darmstelsel in elkaar zit.

Florian de Visser observeert graag en vertaalt die observaties vervolgens naar een site story: ambachtelijk gemaakte maquettes die een verhaal vertellen over een bepaalde plek. Zoals die

installatie die hij maakte over de Venetiaanse toeristenkraampjes, met romantische schilderijtjes van de Italiaanse stad. Hoe ambachtelijk worden die schilderijtjes eigenlijk nog gemaakt? Maakt de kraamhouder ze zelf, of komen ze uit een fabriek in China? En als ze in China gemaakt worden, welke relatie onderhouden ze dan nog met de identiteit van Venetië? Dat soort vragen kwam bij hem op. Iets fysiek maken helpt vervolgens bij het nadenken erover.

“Denken en maken hebben veel invloed op elkaar.”

Denken en maken hebben veel invloed op elkaar, is Florians ervaring. Steeds vaker krijgen bijvoorbeeld fablabs een plek in bibliotheken. Denken en maken, moderniteit en ambacht: het zijn geen geschieden werelden meer. Hij ziet het ook zelf in Eindhoven:

ontwerpers en kunstenaars zitten niet meer de hele dag in hun atelierje, maar gaan erop uit en zetten hun ambacht vervolgens in om naar de toekomst te kijken.

ANALOOG EN DIGITAAL ZIJN ALLEBEI EVEN SEXY

Nadine Roestenburg ontdekte dat we, hoewel we meer connecties hebben dan ooit, nu ook eenzaammer zijn dan ooit. Eenzaamheid die niet alleen tot uiting komt in depressies, maar ook in fenomenen als verslavingen, van drugs tot werk tot smartphone, vluchten in Netflix of porno.

“Gebruik technologie maar laat technologie jou niet gebruiken.”

We verwarren communicatie met verbondenheid. Daarom pleit de Amerikaanse hoogleraar maatschappelijk werk Brené Brown voor meer gedeelde momenten

van vreugde in de échte wereld: sportwedstrijden, concerten, een cultuurcafé van BrabantKenniss. Haar mantra is ‘gebruik technologie maar laat technologie jou niet gebruiken’. Veel mediawetenschappers en critici delen deze gedachte. De grootste angst van internetcriticus Geert Lovink is het nieuwe techno-ontbewuste, een samenleving waarin we de technologieën om ons heen niet meer zien omdat we er zo gewend aan zijn.

Nadine constateert dat er een tegenbeweging is ontstaan. In postdigitale tijden is de avant-garde analoog, Joy Of Missing Out het nieuwe FOMO (Fear of Missing Out), lokaal het nieuwe globaal, buiten het nieuwe binnen, langzaam het nieuwe snel, kleiner het nieuwe groots, primitief het nieuwe innovatief, en offline de nieuwe luxe. Terwijl techpioniers in Silicon Valley

werken aan een wereld waarin alles en iedereen altijd met elkaar verbonden is, heerst in de samenleving digitale ontgoocheeling en is offline romanticisme voelbaar.

“En hoewel digitaal vaak wordt geassocieerd met niet-tastbaar, ongrijpbaar, virtueel en immaterieel, is het net als alle analoge toepassingen ook materieel.”

Kunstenaars hebben analoge media herontdekt, ziet Nadine. Het lijkt een herhaling van de negentiende-eeuwse arts-and-crafts-beweging, die als tegenreactie op de industrialisatie handgemaakte productie omarmde. Een logische verklaring, want wanneer een nieuw medium zijn intrde doet kost het tijd voordat er zo goed mee kan worden omgegaan dat we over een ambacht kunnen gaan spreken. En hoewel digitaal vaak wordt geassocieerd met niet-tastbaar, is het

ook materieel: de cloud is niet een wolk die zweeft in de atmosfeer, het is gewoon iemand anders computer. Digitaal kan dus net zo goed een ambacht zijn.

Nadine is ervan overtuigd dat we allemaal aan de slag moeten om te ontdekken wat we missen. Wat zijn de waarden zijn die ons menselijk maken en die we in willen brengen in de digitale technologie? Hopelijk kijken we dan later terug op een intense periode van verlichting. En hopelijk hebben we er dan een betere versie van onze oude liefde, het oorspronkelijke internet, ervoor in de plaats gekregen.

WEG UIT DE BUBBEL

Wat betekent dit alles nou? In het ideale geval zijn traditie en moderniteit met elkaar in balans, vertelt Gabriël. Momenteel valt de belangstelling voor innovatie weg, alsof mensen er hun buik van vol hebben. Bestuurders willen altijd

verkeren mensen die met hun hoofd en mensen die met hun handen werken vaak nog in hun eigen 'bubbel'. Deze avond biedt zeker aanknopingspunten om die bubbels door te prikken.

CultuurCafé sprekers

/ Gabriël van den Brink
Gabriël is hoogleraar wijsbegeerte bij Centrum Ethos aan de Vrije Universiteit. Daarvoor was hij hoogleraar maatschappelijke bestuurskunde aan Tilburg University. Onlangs verscheen het boek 'Waarom is Nederland op aard?' van onder andere zijn hand.

Mandy den Elzen
Mandy is visueel kunstenaar en haalt haar inspiratie uit de natuur. Waar in de natuur vorm en functie onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, scheidt Mandy het materiaal van zijn oorspron-

kelijke functie en geeft het een nieuwe verschijningsvorm.

Florian de Visser
Florian studeerde af aan de Design Academy, richting Man & Public Space. Nu ontwerpt hij 'site stories', in de vorm van scenariomaquettes, videocollages, verhalenwijzers of een (im)materiële bibliotheek. Zijn projecten helpen je je ergens thuis te voelen.

Nadine Roestenburg
Nadine onderzoekt aan de Fontys Hogeschool de impact van digitale technologie en internet op kunst, design en samenleving. Zelf een kind van de digitale revolutie schreef ze er een boek over: 'Van meme tot mainstream'.

/ Auteur
Joost Peters

van zullen we samen
eindelijk weer eens
en ook de boel op stelten

dat het laat werd gisteren
van weet je nog van toen
wie met wie ging
en ook jijzelf

hoe mooi het was
van niemand zal dit snappen
alleen als je het kent
en aan het eind eieren met spek

Brabant kent veel grote en nog meer kleine culturele instellingen. Allemaal zijn ze drukdoende om de diverse vormen van cultuur die ze conserveren en beheren onder de aandacht te brengen bij een breed publiek. Maar hoe breng je de collectie in connectie met de samenleving, met de omgeving waar je deel van uitmaakt? Hoe verbind je verleden en toekomst? We vroegen bij Brabant betrokken denkers en doeners in het museale veld om het antwoord op deze vragen aan het papier toe te vertrouwen. In de vorm van een brief reflecteren ze op hun eigen werk, en dagen ze collega's uit om hun perspectief op cultuur te delen. Zo ontstaat een briefwisseling, die uitdaagt tot een culturele blikwisseling.

Brieven

AAN:
ELS BACKX-VAN AKEN,
VOORZITTER BESTUUR
MUSEUM KRONA
(VOORHEEN MUSEUM
VOOR RELIGIEUZE
KUNST), UDEN
VAN:
RIEN DE VISSER,
TOPOBIOGRAAF EN
PUBLICIST CULTUREEL
ERFGOED, HEESWIJK

nieuwjaar 2019

Beste Els,

'O verheeven staat' is dat niet wat veel mensen bij 'Museum voor Religieuze Kunst' voelen? Zie samen met al je helpers in nood jullie eens zo vitale kunstmuseum maar te reanimeren. Na een al te ambitieus uitbreidingsplan dat tot mislukken was gedoemd. Na een 'onafhankelijk' rapport dat jullie topcollectie naar Den Bosch toerekende. En met levensbedreigende bezuinigingen van de gemeente Uden als zwaard van Damocles boven je hoofd.

Maar geen klaagzang. Een lofzang is hier op z'n plek! Wie wordt niet verliefd op het goddelijkste plekje van Brabant? Een slotklooster dat met de zusters Birgittinessen als (im)materieel erfgoed authentiek voortleeft. En dat al een halve eeuw lang verbonden is met hét museum voor de religieuze kunst en cultuur van ons eigen Brabant. Beste Els, ga voor een cultureel eigen(wijze) lijn. Verbind stenen met verhalen en 'verheven' kunst met de cultuur van alledag!

O verheeven staat' heeft alles te maken met de plek waar ik mijn cultureel eigen(wijze) geloofsbrief aan je schrijf. Huis De Drie Dobbelstenen in Heeswijk. Ook met Uden. Hier woonde lang voor ons familie Dobbelsteen. Na de vroege dood van zijn vrouw Anna wordt boer Gerard geroepen tot het Hoge Ambt. Voor zijn 'voorbereidende studiën tot de godgeleerde wetenschappen' gaat hij naar de Latijnse School in Uden. 'O verheeven staat' schrijft hij als met gewijd priester bij zijn eerste mis in een brief aan zijn ouders. En, godswonder, zijn twee zonen gaan ook naar Uden en worden priester. Groot feest hier in 1839 als ze samen een eenmalige Mis met Drie Dobbelste(e)nen opdragen!

Als provinciaal planologisch onderzoeker werd ik zelf in 1976 vanuit dit heilige plekje tot het ambt van cultureel ambtenaar geroepen, met als eerste leerschool gemeente Uden en daarna Eindhoven en de

provincie. Gepokt en gemazeld door cultuurervaring, verkondig ik nu een eigen(wijz) erfgoedevangelie om verhalen met plekken te verbinden. Ik noem het topbiografie. Wat speelde zich waar en wanneer af, wie waren de spelers, welk spel speelden ze, wat waren de spelregels? En wat hebben wij geërfd om met bezieling uit én over te dragen? Zo valt alle cultuur-letterlijk op z'n plek. Zo gaan niet alleen het Heeswijks kasteel en de Bossche kathedraal als Brabantse topmonumenten veel meer leven, maar ook ons Drie Dobbelstenen-biotopje met een volledig verknald keuterboerderijje gelegen aan de Larriestraat. Beste Els, ga samen met oud en jong Uden serieus aan de slag met de topbiografie van jullie zalige abdijbiotop.

Als je door de kloosterkruidentuin jullie vernieuwde museum betreedt, word je op slag bekeerd. Je wordt er stil van. Ik word dat vooral van de centrale zaal. Die is als een vertrekhal naar de andere museumruimtes in de boerderij en het klooster. Met op verhoogde perrons rijen heiligenbeelden die stil op bezoekers staan te wachten.

Wat zal er niet aan cultuur met de kleinste c (letterlijk) uit hetzelfde hout zijn gesneden als al jullie 'verheven' heiligenbeelden? Hoe moeilijk hebben wij het ook nu nog om Kunst met een grote K te koppelen aan cultuur met een kleine c? Kijk naar kerken, ons maatschappelijk erfgoed. Ze verdwijnen nu soms geheel spoorloos, zoals onlangs nog de kerk van Berlicum: geen monument. Minstens de toren op portaalhoogte sparen als (ge)denkplek en om kaarsjes op te steken. Dit had in elk plan gepast als de geest verbindend was geweest. Beste Els, ga voor K & c!

'O verheeven staat!' zien we anno 2019 ook bij de provincie. De miljoenenpot van Brabant C gaat naar landelijke en internationale projecten in de grote stad. Cultuur op het platteland valt buiten de prijzen. Waar blijft Brabant c? De erfgoednota focust op vier verhaallijnen en verbeeldingskracht, maar het grote geld gaat naar fysieke monumentenzorg, en alleen voor rijksmonumenten. Maar hoe zit het met kerken die geen rijksmonument zijn of met agrarisch erfgoed waar het nu zo woelt? En met Brabantse musea, behalve dan dat wat naar Den Bosch gaat? Ik ben bang dat we voor erfgoed 'provinciaal niveau' opnieuw moeten uitvinden. Kennis, verbeelding, beleving en zorg serieus met elkaar moeten leren verbinden. Op naar een innovatieve verbindingsvisie en een domeinverbindend erfgoedprogramma, gericht op

de culturele biodiversiteit van Brabant. De verhalenlijnen Bestuurlijk Brabant, Bevochten Brabant, Innovatief Brabant en Religieus Brabant en het vergeten Boeren Brabant bundelen tot de allesomvattende verhaallijn Biografisch Brabant! Ik bid ook om ruimtelijk te koersen richting erfgoed als vector. Want juist daarmee scheppen we een vitale en leefbare toekomst voor de grote stad én het platteland. Nieuwe verkiezingen, nieuwe kansen!

Beste Els, word geen Museum voor Religieus Design. Ook al is religieus design zo oud als Methusalem. Te veel kabaal voor een kloosterbiotoop. Geloof in Uden! Zoek voor verbeelding vooral contact met Eindhoven, voor verbinding met Leeuwarden en voor verdieping met Vlaanderen. Bestist ook met Groningen, zoals bij jullie grootse tentoonstelling 'De Stad als Klooster'.

En welke plek leent zich beter dan jullie museum als klooster om beleidbedenkers broodnodige bezinningsdagen voor domeinverbindende erfgoedmissies te bieden? Onder bezielende begeleiding van cultureel (eigen) wijze, ruïni(telijk) denkende moderatoren. Voor monumentencommissies, restauratiecommissies, heemkundekringen, musea en al onze provinciale heilige erfgoedhuisjes. Suggesties voor een verbindingsmenu? Stenen met verhalen. Kennis met verbeelding. Beleving met zorg. Oude met jonge, hoge met lage cultuur. Cultuur met natuur. Roerend met onroerend. Immaterieel met materieel, beschermd met spontaan en museaal met in situ erfgoed. En met veel silentium, geen gadgets.

Ziehier mijn geloofsbelijdenis. Ik ben benieuwd naar jouw geloof, hoop en liefde.

Wees gegroet!

Rien de Visser

AAN:

MARIANNE SPLINT,
DIRECTEUR MUSEUM
HELMOND, HELMOND

VAN:

ELS BACKX-VAN AKEN,
VOORZITTER BESTUUR
MUSEUM KRONA
(VOORHEEN MUSEUM
VOOR RELIGIEUZE
KUNST), UDEN

februari 2019

Beste Marianne,

vlak na Nieuwjaar las ik de brief die Rien de Visser aan me schreef. Een warme en bevlogen aanmoediging voor alle helpers van ons Museum voor Religieuze Kunst (MRK) in Uden om door te gaan op de ingeslagen weg. Of veel medewerkers van museum.MRK de 'verheeven staat' voelen die Rien zo mooi beschrijft in zijn brief, kan ik zo snel niet vertellen. Wat ik wel kan vertellen is dat we zijn lofzang graag aanvaardden als een eerbetoon voor getoonde moed, lef en draagkracht van een kleine staf en heel veel vrijwilligers. Het zijn niet de minsten die ons bij onze ambitie steunden!

We kennen elkaar niet Marianne, maar al filosoferend over het nu en straks van ons museum kwam jouw naam voorbij. Blijikbaar ben je erin geslaagd om in Museum Helmond rust te brengen en de bezoekersaantallen te laten stijgen. Kunnen wij of kan ik wat van je leren?

In Riens brief las ik dat hij "gepakt en gemazeld" is door cultuurervaring en dat hij graag verhalen met plekken verbindt. Hij hield een vurig pleidooi om met jong en oud Uden aan de slag te gaan met de eigen abdijbiotoop.

Marianne, ongetwijfeld is het je ook wel eens overkomen. Ik had een afspraak, was wat vroeg en liet mijn blik en gedachten rondtuulen in ons monumentale pand. Een pand dat stamt uit een ver verleden. Uit een tijd dat mensen jarenlang bouwden aan kathedralen en kloosters, volgens een volstrekt duidelijk plan: God boven in de hemel, de hel daaronder. Die duidelijkheid bood een ruime basis voor figuratie en verbeeldingskracht. Met passie en in schoonheid werden menselijke emoties zoals verdriet, angst, troost en onheil verzinnebeeld. Afleiding werd vermeden. Toen wisten we wat goed en kwaad was. Een tijd waarin barmhartigheid, eenvoud, duurzaamheid en gemeenschapszin van betekenis waren. Zulke

vanzelfsprekendheden zijn nu minder vast omlijnd en niet langer gebeiteld in steen. De uittocht uit dit vertrouwde gedachtegoed wordt gevolgd door een vorm van geestelijk dolen. De exodus en odyssee.

Als topstukken uit onze collectie op reis gaan en in Toronto, New York en Amsterdam met bewondering door vele duizenden enthousiaste bezoekers worden bekeken, dan is dat een bewijs van de bijzondere universele zeggingskracht van deze stukken. Een bewijs dat een overstijgende waarde ons kan verbinden met iets wat groter is dan wijzelf!

Kan deze overstijgende waarde ook van betekenis zijn in onze maatschappij van nu en die van de toekomst, zo vroeg ik me af.

Want is dat niet precies wat je van generatie op generatie wil doorgeven in een tijd waarin sprake is van een zoektocht naar nieuwe culturele inspiratie en identiteit? Als jongeren een groots gedeeld verleden voelen, dan schept dat trots en warmte, het geeft energie en kan stukje bij beetje helpen onze tijd en identiteit te veranderen. Met als bagage alles wat onze voorouders maakten samen op zoek naar nieuwe, verbindende schoonheid en troost in een tijd van overvloed en onbehagen.

Museum MRK ondergaat op dit moment een grote renovatie. De bedoeling is dat we letterlijk toegankelijker worden, maar ook moderner en markanter. Een enorme metamorfose eigenlijk, die we voor elkaar hebben gekregen door cultureel ondernemerschap en actieve fondswerving. Straks presenteren we onze collectie op een nieuwe manier, aan een breed publiek. Op die manier willen we ons profiel versterken, de actieradius groter maken, recht doen aan onze eigen identiteit en het verleden in ons museum de toekomst geven.

Maar ons profiel, dat blijft overeind. Onze missie en visie zeggen alles: kunst en cultureel erfgoed dat in de joods-christelijke traditie is geworteld dicht bij het publiek brengen. En dat door de rijke en kwalitatief hoogstaande collectie van vooral rooms-katholiek erfgoed professioneel te beheren, kritisch uit te bouwen en smaakvol te presenteren. Hoe? Door tentoonstellingen en educatieve projecten te ontwikkelen met

een regionale en landelijke betekenis. Toch is er één belangrijke koerswijziging: we gaan in de toekomst nadrukkelijker het monastieke aspect over het voetlicht brengen. Want daar vráágt het museum om, met zijn unieke locatie in de abdij!

Maar naast alle mooie toekomstplannen hebben we ook te maken met de realiteit van vandaag. Meer bezoekers zijn hard nodig om het museum voor de komende generaties te behouden. En - heel prozaïsch - om te kunnen voldoen aan de subsidievoorwaarde van de gemeente Uden, namelijk 20.000 bezoekers per jaar. De opdracht om meer bezoekers aan ons te verbinden brengt ons natuurlijk bij de hamvraag: hoe gaan we dat doen...?

De landelijke en regionale focus op cultuur is na de genomen bezuinigingen de afgelopen jaren meer op het verhogen van het bezoek via grotere tentoonstellingen komen te liggen. Nadat de regering ging bezuinigen op kunst en cultuur, deden ook middelgrote en kleine musea soms verwoede pogingen om met bredere tentoonstellingen veel bezoekers te trekken. De kans bestaat dat daarmee hun identiteit in het gedrang komt. En dat kan juist weer bezoekers gaan kosten.

Ik zie ook dat zulke musea harder moeten vechten voor hun voortbestaan en hun identiteit. Herken jij dat, Mariëtte?

Een voorbeeld. De technische en financiële mogelijkheden voor marketing bij middelgrote en kleine musea zijn erg beperkt of ontbreken soms zelfs. Tegelijkertijd is het voor elk museum belangrijk om een missie te hebben, de identiteit te bewaren en die helder uit te dragen. Juist dat trekt bezoekers, particuliere geldgevers en professionele sponsors over de streep, zo heb ik onderwonden.

Het gaat ons goed of om elk jaar weer duizenden basisschoolleerlingen te bereiken met speelse en creatieve projecten die aansluiten bij hun belevingswereld. Wat we nu merken is dat concreet werken aan een nieuw concept gaandeweg veel nieuwe ervaringen, verrassende samenwerkingsvormen en mooie kansen oplevert. En last but not least: nieuwe inspiratie! Door aan te pakken, verder te zoeken en te

verbinden, groeit onze trots en weten we beter wie zijn.

Maar hoe gaan we ervoor zorgen dat die 'abdijbiotoop' van ons met kunst en natuur kan bijdragen aan het nieuwe verhaal van alle mensen van nu? Hoe bereiken we een breder, diverser publiek? Welke stappen helpen of zijn zelfs onontbeerlijk? Waar liggen de kansen?

Ik twijfel er niet aan of ook andere middelgrote musea hebben positieve ervaringen of zelfs al tromfjen gevierd. Hoe zijn zij erin geslaagd om meer bezoekers en een breder publiek te bereiken en vooral ook te binden?

Beste Marianne, mijn vraag laat zich raden: heb jij of ken jij inspirerende voorbeelden of mooie succesverhalen? En wil je ze met ons delen?

Ik kijk uit naar je antwoord!

Els Backx

AAN:
MARIEKE VAN BOMMEL,
 DIRECTEUR MAS |
 MUSEUM AAN DE
 STROOM, ANTWERPEN

VAN:
MARIANNE SPLINT,
 DIRECTEUR MUSEUM
 HELMOND, HELMOND

maart 2019

Beste Marieke,

"Heb jij of ken jij inspirerende voorbeelden of mooie succesverhalen? En wil je ze met ons delen?" In februari dit jaar stelde Els Backx-van Aken, voorzitter van het Museum voor Religieuze Kunst in Uden, mij deze vraag. Nog voor ik mijn gedachten goed kon ordenen had ik instinctief mijn antwoord al klaar: Museum aan de Stroom (MAS) in Antwerpen. Met deze brief orden ik die gedachten. Ik zal parallellen trekken tussen Uden, Helmond en Antwerpen en hopelijk gaandeweg vragen van Els beantwoorden. Ook heb ik voor jou weer vragen. Want je museum ken ik, maar hoe ga je te werk?

Museum Helmond heeft een breed profiel. 'Kasteelschatten van toen, kunstschaten van nu' vat het wel enigszins samen. Ons vertrekpunt zijn drie bijzondere collecties: Stads historie en de kunstverzamelingen Mens & Werk en Moderne & Hedendaagse Kunst. Tentoonstellingen géént op deze collectiethema's bepalen ons profiel, net als de twee bijzondere gebouwen waarin we onze bezoekers ontvangen, namelijk de Kunsthal en het Kasteel Helmond. Als je identiteit uit zoveel facetten bestaat is het zaak om koers te houden. Ik ben het met Els eens dat een museum dat het profiel bewaakt en consequent uitdraagt toekomstbestendiger is. Cruciaal voor de identiteit van Museum Helmond is de ligging. Dit museum kan nergens anders gevestigd zijn dan hier, in Helmond. De identiteit van de stad is ook verweven in het collectieprofiel. Helmond, een oude arbeidersplaats, ontwikkelt zich nu razendsnel tot innovatieve brainport. De no-nonsense mentaliteit blijft overeind, net als de trots. Helmonders mogen dan zelf hun grootste criticiasters zijn, maar de liefde, die zit diep. Het is hún stad. Met het eeuwenoude kasteel als een toon dat verbindt. Met Helmond als vertrekpunt is onze wereld vervolgens onbegrensd. We slaan een brug met ons eigen rijke verleden en onze identiteit naar de jeugd, talenten en topkunstenars. Dat zorgt voor ontzettend veel interessants voor iedereen, Helmonder of niet.

'In het MAS maak je kennis met Antwerpen in de wereld en met de wereld in Antwerpen. Het MAS presenteert expo's over uiteenlopende onderwerpen. De nadruk ligt op de verbinding tussen stad en wereld.' Deze visie van het MAS ken ik van jou en dit delen jullie ook op de website. Het inspireert mij. Als bijna geen ander slagen jullie erin om jullie lokale identiteit aantrekkelijk te presenteren. Niet alleen lokaal maar ook internationaal. Van kleine verhalen tot grote lijnen, ze hebben de potentie om iedereen te raken. Kan je me vertellen hoe je dit doet, Marieke? Is het een beleid waar je zorgvuldig op stuurt? Wat vraagt het van jouw team? En nu je alweer enkele jaren aan het hoofd staat van dit fraaie museum: wat zijn de belangrijkste learnings?

Ga er maar eens aan staan, een uitgebreide collectie coherent en met smoel te vermarkten. Marieke, jij pakte die handschoen met succes op. Onze collega in Uden staat aan de vooravond van grootse toekomstplannen. Er is gelukkig een goede basis. Uden beschikt over een prachtige religieuze collectie die zich uitrolt van de middeleeuwen tot het heden. Ook hier is de sense of place van belang. Het museum resideert in een oude abdij vlak bij het centrum van de stad. Dat maakt de directe verbinding met de fysieke omgeving een bepalend element. Rien de Visser van Huis de Drie Dobbelstenen gebruikte in zijn brief zo mooi de term topobiografie: hij roept op om verhalen met plekken te verbinden. Ik zou dit nog verder willen trekken. Vertel inderdaad de verhalen van je museum en ommeland en verbind ze met de wereld en het hier en nu. Natuurlijk is er sprake van verschil in schaalgrootte. Uden en Helmond zijn geen Antwerpen. Maar onze bezoekers zijn dezelfde: allemaal wereldburgers, en de kunsten zijn ons vehikel om afstanden te overbruggen. Om het kleine met het grote te verbinden, ons te helpen de grenzen te vinden, of vooral juist niet. Maar bovenal kan het ons helpen elkaar te zien. En laten we dat binnenkort weer doen.

Met hartelijke groet,

Marianne

AAN:
ERROL VAN DE WERDT,
 ALGEMEEN DIRECTEUR
 TEXTIELMUSEUM,
 TEXTIELLAB EN STICHTING
 MOMMERSKWARTIER,
 TILBURG

VAN:
MARIEKE VAN BOMMEL,
 MAS | MUSEUM AAN DE
 STROOM, ANTWERPEN

april 2019

Beste Errol,

Vanuit het Vlaamse mag ik impikken in de briefwisseling over cultuur in jullie prachtige provincie. Marianne Splint - van het gemeentemuseum Helmond - die mij een brief schreef, kent mijn liefde voor het Brabantse (culturele) landschap. Mijn ouders trouwden ooit in haar kasteel en ik studeerde in jouw stad Tilburg. Vlaanderen en Brabant zijn goede burens en er zijn zeker gelijkemissen en lessons to be learned over en weer.

In Nederland is het MAS een gekend museum. Omwille van het spectaculaire gebouw waarin onze collectie is ondergebracht, maar ook omwille van de fusie waaruit dit museum is ontstaan. Drie musea en vijf collecties gingen in 2011 op in een nieuw concept. In de afgelopen 8 jaar bewezen we ons succesvol met uiteenlopende tentoonstellingen en hoge bezoekersaantallen. We hebben een bijzondere plek in de stad, als een soort moedermuseum voor de collecties die we huisvesten maar ook voor mogelijke collecties zonder duidelijk eigen huis. Voor sommigen een ideaal, voor anderen een gruwel. Het is een vraag die ik me stel: heb je als grote instelling de verantwoording kleineren instellingen te steunen? Hoe werkt dat in het Mommerskwartier? Zijn jullie samen sterker dan daarvoor? Een verschil met ons is natuurlijk dat de spelers in het Mommerskwartier ieder hun eigen identiteit behouden hebben, waar het MAS een nieuwe identiteit werd. Een sterke identiteit uitdragen is noodzakelijk voor de toekomst van een culturele instelling, daar sluit ik me aan bij de andere briefschrijvers, maar dan moet die identiteit wel eerst gevormd zijn.

Identiteit wordt vaak mede bepaald door de locatie van de instelling. Ik zie verwantschappen tussen Helmond en Tilburg: allebei arbeiderssteden die een vlucht maakten in het culturele aanbod binnen de stad. Tilburg ging Helmond voor in de tijd, maar ze hebben beide een aantal prachtige instellingen

verbonden met hun omgeving. Jouw museum en dat van Marianne hebben alle twee een collectieprofiel verankerd in de stad.

Naast ons kenmerkende gebouw en onze collecties wordt de identiteit van het MAS bepaald door onze werking. Het MAS wil Antwerpen met de wereld verbinden en de wereld met Antwerpen. Dat doen wij vooral door zo veel als mogelijk samen te werken met de bewoners van deze stad. Bij alles wat we doen stellen we de vraag: wie betrekken we en hoe? Zo maakten we samen met drie geloofsgemeenschappen een gemeenschappelijke Tafelberg waarop de verschillende tradities rondom het leven en de dood belicht worden. We brachten de winkel om de hoek in beeld door met de winkeliers in hun eigen geschiedenis te duiken en die in kaart te brengen voor het grote MAS publiek. Maar het gaat om ook kleinschalige projecten, zoals die waarbij Afghaanse vrouwen met DOEK vzw bij ons textielen bekijken en er kennis wordt overgedragen over specifieke bonduurtechnieken. Hoe brengen jullie oude en nieuwe ambachten bij elkaar, Errol? En hoe waarborg je die kennis daarna voor de toekomst?

Met zulke samenwerkingen proberen we de lat ook steeds hoger te leggen en steeds vaker te kiezen voor een verregaande vorm van participatie. Dat is omdat ik wel geloof dat een grote betrokkenheid leidt tot een duurzame relatie. Die duurzame relatie betekent bezoekers voor vandaag maar ook voor de toekomst. Een mooi voorbeeld was natuurlijk onze vorige tentoonstelling *Instinct*, volledig gemaakt door onze groep jonge vrijwilligers 'MAS in Jonge Handen'. We leerden loslaten en te vertrouwen. Maar ik stel me ook vragen. Hoe bewaak je de kwaliteit als je die uit handen geeft? Hoe zorg je dat Kunst en Cultuur met hoofdletters niet verloren gaan?

Marianne prijst het MAS voor de verbinding tussen het lokale en het internationale. Iets waar denk ik veel musea naar op zoek zijn. Ik kijk daarvoor ook met heel veel bewondering naar het TextielMuseum in Tilburg. De manier waarop jullie grote ontwerpers engageren om een ontwerp te maken voor huishoudelijk textiel, die vervolgens bij jullie in het museum als bedrijf geveven wordt, is voor mij een prachtig voorbeeld over hoe grote en kleine K's en C's verbonden worden. De dagelijkse vaat met design. Mooier kan haast niet.

De wisselwerking tussen het TextielMuseum als bedrijf, het TextielLab en de shop is denk ik bij jullie een knap uitgedachte werking. Een voorbeeld van cultureel ondernemerschap dat ik met interesse, en een vleugje positieve jaloezie, volg. En zo bekeek ik ook jullie bidboek met daarin een heel duidelijke missie en visie én een ambitie waar jullie tegen 2018 wilden staan. Mijn raad aan cultuurmakers zou zijn om zo'n plan op te stellen en openbaar te maken. Maar eigenlijk kan jij deze vraag beter beantwoorden, Errol: was dat bidboek inderdaad de basis voor de transformatie en de successen van het TextielMuseum?

Tot binnenkort, bij een kopje koffie hoop ik.

Hartelijke groet,

Marieke

AAN:
KRIS CALLENS,
DIRECTEUR FRIES MUSEUM,
LEEUWARDEN
VAN:
ERROL VAN DE WERDT,
ALGEMEEN DIRECTEUR
TEXTIELMUSEUM,
TEXTIELLAB EN STICHTING
MOMMERSKWARTIER,
TILBURG

mei 2019

Beste Kris,

Kortgeleden kreeg ik een openhartige brief van Marieke van Bommel, directeur van het MAS in Antwerpen, waarin ze haar overpeinzingen met mij deelde. Deze collegiale ervaringen scherpen ook je eigen denken. Het zijn mooie spiegels die je laten zien hoe een ander naar je kijkt en welke inzichten dat weer oplevert.

Ik ben vaak in het MAS in Antwerpen geweest, niet alleen vanwege het fantastische gebouw en zijn ligging, maar ook vanwege de interessante mix van collecties en tentoonstellingen die me meestal op een ander been zetten door een bijzondere invalshoek. En ja, ik begrijp Mariekes voorstelings met identiteit, die eigenlijk gaan over de veelzijdige complexiteit van Antwerpen. Een stad die altijd een open houding en een venster had en nog steeds heeft op de wereld dichtbij en veraf. Die houding spreekt me aan en daarom voel ik me er thuis en op mijn gemak. Daar komt nog bij dat mijn familie van moederszijde Belgische en Franse roots heeft. Zo had je mijn Luikse oma, waarbij we op bezoek gingen. En waar ik als kind dan stevast dacht van mijn moeder: waarom spreek je ineens een andere taal die ik niet begrijp? Mijn overgrootouders waren afkomstig uit het land van Alst en Ledde, en hun voorvaderen uit Frankrijk. Dat bourgondische spreekt me ook in Brabant aan. Desondanks heb ik alle hoeken van ons land gezien, qua wonen. De verbinding van Antwerpen met de wereld en van de wereld met Antwerpen vind ik mooi. In mijn vorige baan in Utrecht heb ik die verbinding ook gemaakt en nu in Tilburg doe ik dat weer. Per slot van rekening maken we allemaal deel uit van een wereld waarin we op steeds meer manieren met elkaar verbonden raken - en dat zal alleen maar sterker worden. Daarin ligt een mooie uitdaging voor musea. Inclusie is niets voor niets een belangrijk thema in de museumwereld. Je bezoek moet zeker ook een afspiegeling zijn van de gemeenschap waarin je als museum een plaats inneemt.

Marieke noemde ook de identiteit van onze erfgoedkoepel, de stichting Mommerskwartier. Die bestaat uit het Regionaal Archief Tilburg, het stadsmuseum-zonder-huis dat samenwerkt met erfgoedgemeenschappen in de stad en Vincents Tekenlokaal (Van Gogh ging hier naar school). We hebben geprobeerd een gezamenlijke identiteit te bedenken, maar die voelde geforceerd. Onze samenwerking is vooral pragmatisch, vanuit de sharedservice-gedachte. HRM, ICT, bedrijfsvoering en bestuur.. allemaal zaken die we samen doen. En waar mogelijk en zinvol gaan we met elkaar de diepte in, met programma's.

En ja, ik vind wel dat de grotere musea een taak richting kleinere hebben. Tilburg en Helmond hebben inderdaad vergelijkbare geschiedenissen. De no-nonsense benadering van deze steden spreekt me aan. Nuchterheid, zoals ik die ken van mijn vader, gecombineerd met een bourgondische houding. Soms slaat het een beetje door in een te grote bescheidenheid - dat werkt dan als een rem op plannen. Die betogeling gooit Tilburg zo langzamerhand van zich af, zoals met een prachtige LocHal waar wij als TextielMuseum aan mochten meewerken.

Ons TextielLab. Ja, dat neemt een actieve en ondernemende positie in binnen de creatieve industrie. Het is inmiddels wereldwijd erkend als broedplaats om te onderzoeken, te experimenteren, te ontwikkelen en te produceren. Voor kunstenaars, designers en modeontwerpers én veelbelovende jongeren. Zij kunnen er een eigen signatuur ontwikkelen en hun talenten laten bloeien. Met oude en nieuwe technologie, high- en low-end-ontwerpen, kunstobjecten, prototypes, design en modeontwerpen of een toepassing binnen de architectuur. Je kunt er volop experimenteren en onderzoek doen. Het ambacht wordt geëerd, in stand gehouden en doorontwikkeld. Herinterpretatie van erfgoed en innovatie in textiel staan centraal. En dat allemaal volgens het meester-en-gezel-concept. Aan dat 'museum in bedrijf' hebben we een nieuwe wereld toegevoegd: die van de bezoeker. Je komt binnen als bezoeker en vertrekt als maker. Samen met de partners kijken we hoe we het maken van textiel tegelijkertijd laagdrempelig maar professioneel kunnen aanbieden.

We zijn erin geslaagd kunstenaars en designers van over de hele wereld naar ons toe te trekken. Dat vind ik mooi om te zien. En door opdrachten aan jonge designers te geven houden we de collectie actueel.

Ons bidboek krijgt dit jaar een tweede versie. Een ambitieus vernieuwingsplan waarin we onze gedachten over het museum van de toekomst willen beschrijven. Een museum dat inspeelt op actuele thema's rondom duurzaamheid en inclusiviteit, dat aandacht geeft aan de wonderse wereld van smart textiles. De vraag die me daarbij steeds bezighoudt, is: hoe kunnen we het museum maatschappelijk steviger positioneren om zo meer een integraal onderdeel van de samenleving te worden? Wat zouden we daarvoor (anders) moeten gaan doen? Ik ben enorm benieuwd hoe andere musea dit oppakken, hoe jullie dat in Friestad hebben aangepakt en doen. Kris, zullen we samen eens een kop koffie doen? Misschien kun je me dan een inkijfje geven in jouw zoektocht en vertellen welke oplossingen je zoal gevonden hebt.

Onze gedachte is dat musea bakens kunnen zijn in de havens die ons leven en onze wereld zijn. Als plekken in de samenleving waar je even stilstaat, reflectie zoekt en nadenkt. Die gedachte willen we vormgeven met een netwerk van partijen die bij ons gaan samenwerken. Zoals start-ups, onderwijs en het bedrijfsleven. Zo willen we inspelen op de wereld om ons heen, die razendsnel verandert. Volgens mij kunnen musea daar een sterke rol in spelen. Als bakens, als change agent. En daardoor een compleet nieuwe, belangrijke plek in de samenleving gaan innemen.

Hartelijke groet – een graag tot bij die kop koffie!

Errol

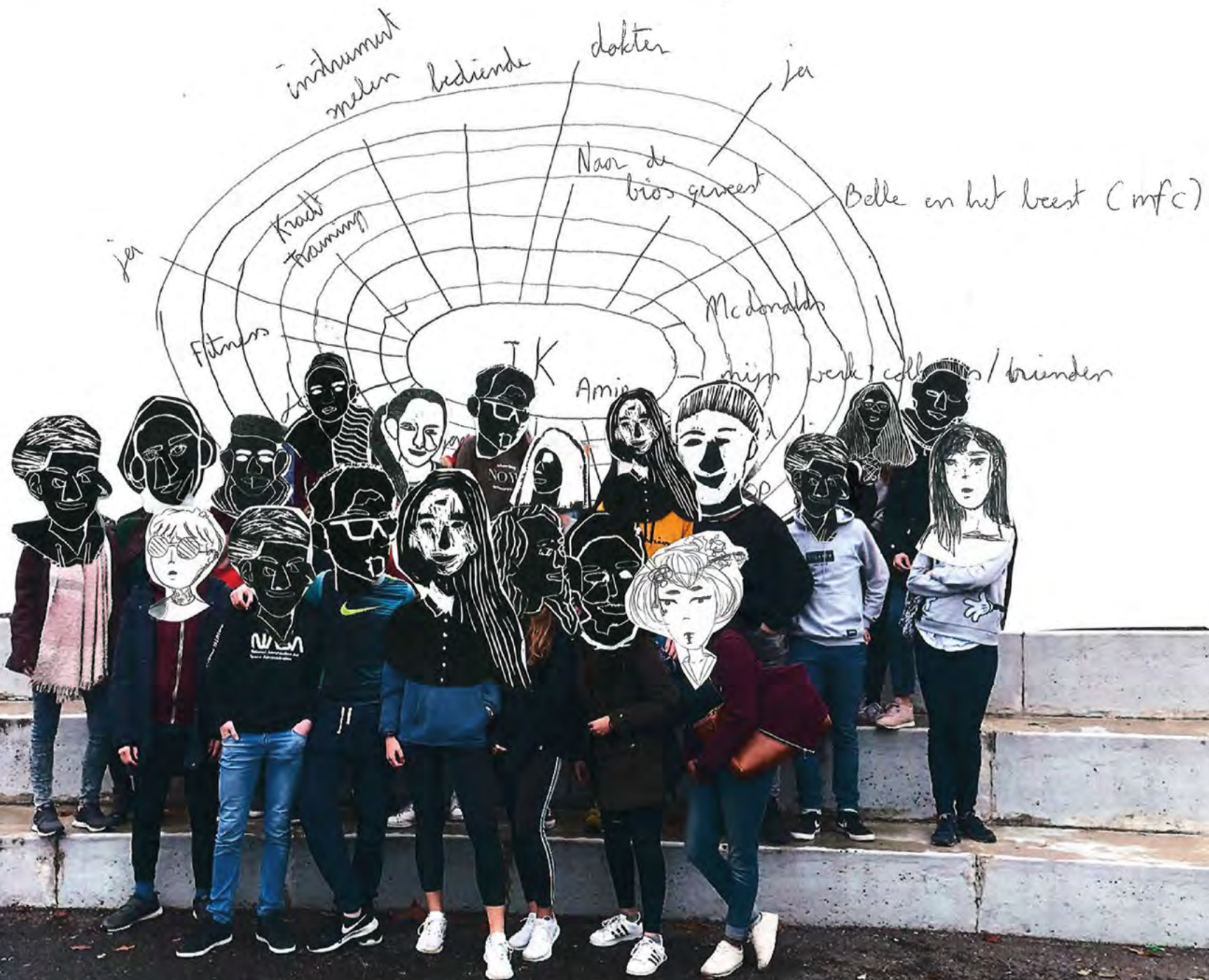

als vanouds
behoud je het meest
door dag in dag uit
los te weken
in avontuur
klinkt een volgend uur
met de klok mee
vooruit

Brief van de Koning

Iedere ouder zal het herkennen: jongeren zijn vaak eigenwijs; ze zijn het liever niet met je eens. Dat komt door de groei van de hersenen en de wil om zelfstandig te worden. Je plek in de wereld vinden, gaat alleen door alles wat logisch lijkt continu te bevragen. Wie ben ik, wie wil ik zijn? Het zijn waarschijnlijk de meest gestelde vragen door jongeren. Hun (be)vragende houding maakt dat jongeren uitermate geschikt zijn om onze zoektocht naar de culturele eigen(wijs)heid van Brabant kritisch tegen het licht te houden. Docent Miranda van Bragt daagde jongeren van het Mgr. Frenckencollege in Oosterhout uit de begrippen cultuur, eigenwijs en Brabant te verkennen en te verbeelden. Het eindresultaat werd op 6 juni 2019 getoond tijdens 'hun CultuurLokaal'. Vijf opdrachten vind je terug in deze publicatie. Ben jij cultureel net zo eigenwijs?

Lessen

instrument melen

bediende

dokter

ja

Naar de bios geweest

Belle en het beest (mfc)

ja

Kraft training

McDonalds

Fitnes

JK

Amir

mijn werk / collega's / vrienden

In het dagelijks leven is muziek vooral géén kunst; het is een duizendingdoekje dat iedereen op zijn eigen manier gebruikt om zichzelf te bevestigen, zichzelf met de wereld te verbinden, en om zijn leven te reguleren.

/

Evert Bisschop Boele

Opdracht 1

Wat je zegt, ben jezelf

De muziek waar je van houdt of de taal die je spreekt, zegt iets over wie je bent. Schrijf een handgeschreven brief over wie je bent en wat je hebt met kunst en cultuur in de taal die je sprak in je pubertijd, in jouw eigenwijze jongerentaal.

Neem je tekst als uitgangspunt en bedenk vervolgens een creatieve uiting. Dit kan van alles zijn, zie het als een uitdaging, een ode aan jezelf. Wordt het een rap? Een gedicht? Een songtekst? Een standbeeld? Of graffiti?

Onze maatschappij is zo resultaatgericht. Er is voor jonge makers te weinig ruimte om dingen te maken die waardeloos zijn. Daar moet je niet op afgerekend worden.

/

Bart van Dongen

Opdracht 2

Met je hoofd omhoog zie je meer

Naar de wolken staren is een tijdverdrijf dat nergens toe leidt, maar in een tijd waarin we van alles moeten, is juist dit soort activiteiten heel belangrijk. Wat zie je? Zoek je naar herkenbare vormen? Of komen er ideeën in je op? Hoor je verhalen?

Leg je smartphone even opzij.

Sta stil, of zoek een lekker plekje in het gras.

Ben stil en kijk..... naar de wolken!

Maak 'notities' op jouw eigen wijze.

Mensen zijn lerende wezens, die leren door na te bootsen.

/

Gabriel van den Brink

Opdracht 3

Papegaaien?

Een kleurplaat kun je zien als gestructureerde vrijheid op één vel. Enerzijds zijn er gegeven kaders, gevormd door dikke lijnen, die houvast en ordening bieden. Anderzijds heb je witte kaders die bijna schreeuwen om op een eigen wijze gevuld te worden: hier kun je je creatieve gang gaan.

Zoek een kleurplaat van een papegaai op internet.
Download deze en maak er iets moois van!

Mijn manier van werken, mijn projecten, hebben me geleerd dat iedere plek interessant kan zijn. Door aan de slag te gaan met verhalen nét onder de oppervlakte voel je jezelf bijna wortelschieten.

/

Florian de Visser

Opdracht 4

Eeuwig bewaard

Stel jij bent archeoloog en gaat over honderd jaar op zoek naar eigenwijze cultuur in jouw woonomgeving. Wat kom je dan aan eigen(wijze) Brabantse cultuur tegen in jouw dorp of stad? Welk cultureel object graaf jij op dat zo waardevol is dat het de moeite loont het onder een stolp te plaatsen?

Maak een tekening van je voorwerp in een stolp (met verf, potlood of ander materiaal). Of zoek een voorwerp of maak een eigen object en maak hier een foto van. En plaats deze vervolgens in een stolp.

Welke verschillen tussen Holland en Brabant hem het sterkst opvallen? Op kale en droge toon, zonder mosterd: “De viandellen en sitosticks die ze hier hebben. Maar ook de overvloed aan kleine vrouwen.”

/

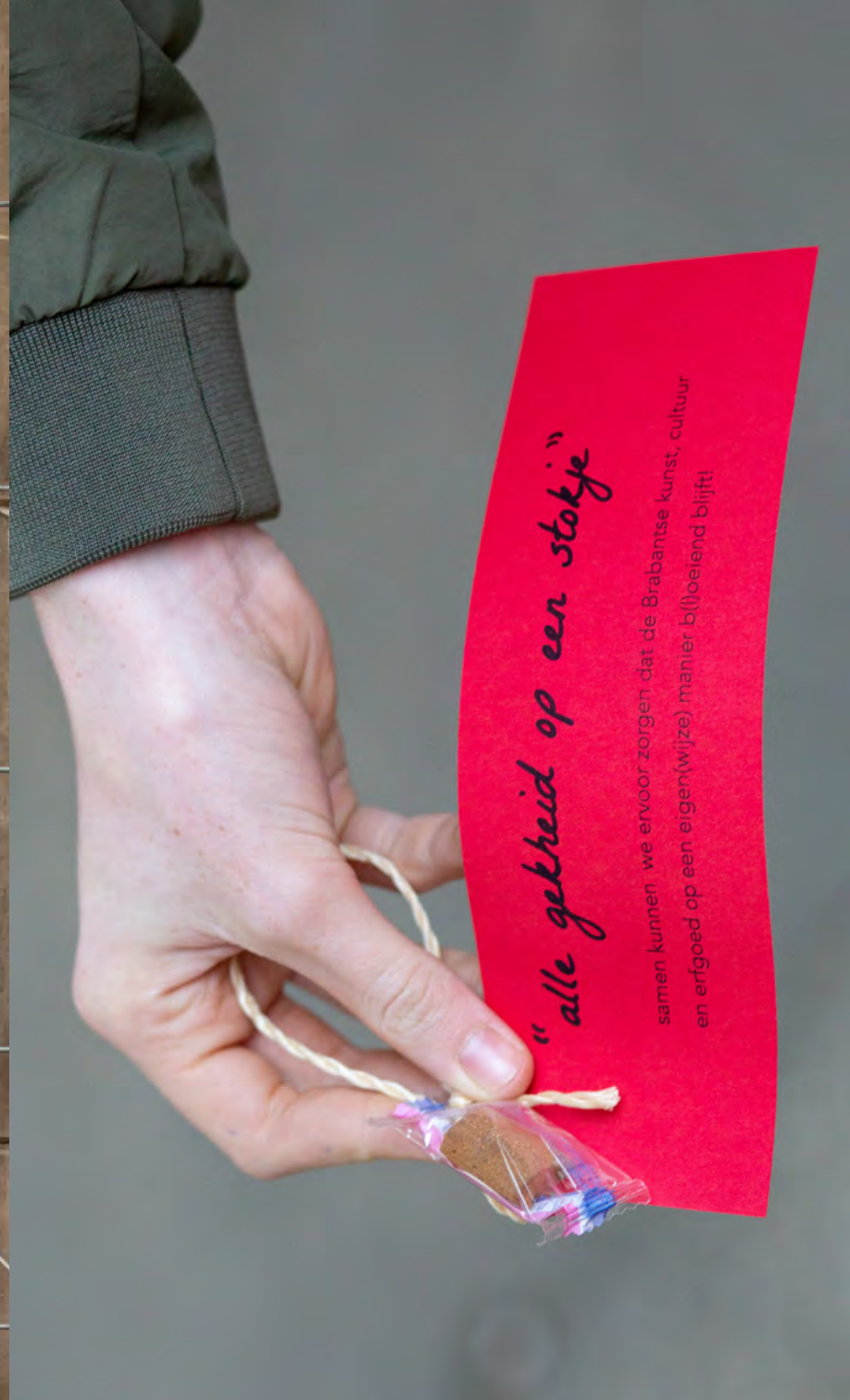
Michiel van de Weerthof

Opdracht 5

Ode aan Brabant

Zoek een songtekst, een alinea geschreven in Brabants dialect en een gedicht. Combineer de drie teksten met knippen en plakken tot een nieuwe tekst. Print deze uit.

Maak een schrapgedicht ‘voor/op’ Brabant. Pak een zwarte stift en begin met schrappen. Haal alle woorden weg die overbodig zijn. En klaar is je gedicht!

Ik ben de

het spijt me.

, geef me stukjes toekomst

Bring it back now

Het gaat om realiteit,

de hokjesparadox

een hokje

zonder andere hokjes

is helemaal geen hokje

het staat niet op zichzelf

het hokje

het bestaat niet uit zichzelf

het hokje

maar uit zijn plek

tussen andere hokjes

(schrok je?)

We leven in tijd van veel veranderingen. Mondiale trends als individualisering, digitalisering, immigratie en globalisering houden ook Brabant in de greep en raken de manier waarop we cultuur maken en beleven. Ze zorgen voor de nodige beweging in het culturele veld, maar ook voor spanning: tussen traditie en moderniteit, ik en wij, kunst en cultuur, ambacht en innovatie. Deze vier spanningsvelden hebben we besproken met toonaangevende cultuurkenners die Brabant (ver-)kennen. Hoe is de spanning voor Brabant productief te maken? Is de kern van de spanning oplosbaar? En wie zorgt voor de culturele ‘ontlading’?

Tweegesprekken

Brabant is zowel traditioneel als modern. Het is interessant om dat te mixen.

/

Gabriël van den Brink
Steven ten Thije

Moderniteit in de kunst gaat al jaren uit van verwerping van traditie. Van avant-garde en revolutie, in plaats van evolutie. Van individualiteit in plaats van verbondenheid. Musea en culturele instellingen richten zich, met een sterk kosmopolitische blik, op het internationale en vernieuwende. Hebben ze zich daarmee niet vervreemd van de regionale samenleving? Van het ‘gewone’ volk? Een gesprek tussen Gabriël van den Brink & Steven ten Thije over traditie en moderniteit.

In de Verkadefabriek, dé culturele ontmoetingsplek van Den Bosch, schudden Steven en Gabriël elkaar voor de eerste keer de hand, benieuwd naar elkaars verhaal.

Steven begint: “Vanuit het Van Abbe ben ik projectleider geweest van een Europees programma, bestaande uit het Van Abbe (Eindhoven), M HKA (Antwerpen), MACBA (Barcelona), Moderna Galerija (Ljubljana), Museo Reina Sofia (Madrid) en SALT (Istanbul). Deze musea zoeken manieren om zowel sterk internationaal verbonden als regionaal geworteld te zijn: hoe vertaal je (internationale) kunst naar de regio? Reina Sofía doet dat heel goed. Dit museum presenteert de collectie vanuit een lokale gedachte, en vertelt zo meerdere verhalen door elkaar. Musea moeten een relatie vinden tussen de internationale bewegingen en eigen geschiedenis.”

“Zodat eigenheid ontstaat?” onderbreekt Gabriël hem belangstellend. Steven: “Ja, en een eigen perspectief, van waaruit je de ander tegemoet treedt. Mijn essay *Het geëmancipeerde museum* gaat over de spanning die de museumwereld is ingeslopen. De museumsector is (met 34 miljoen bezoeken in 2017!) in trek, maar het gaat hierbij om een betrekkelijk klein deel van de Nederlandse bevolking. Om een groep die sociaal, economisch en cultureel behoorlijk homogeen is. Onze publieke taak is een museum te zijn voor iedereen. Hoe doe je dat, in een tijd waarin de samenleving in beweging is? Welke verhalen vertel je? En hoe vertel je ze?”

Gabriël is grootgebracht met de geur van verf. “Mijn vader was kunstschilder. Jammer dat de museumwereld nu vooral draait om

de internationale klasse. Om mensen met een verfijnde smaak en geld, die rondreizen en het chic vinden om kunst te kopen. Allemaal elitedingen, waar ik op zich geen bezwaar tegen heb, maar als het losraakt van wat er speelt in de regio, bij het ‘gewone’ volk, zijn de kunsten niet meer ingebed in de samenleving.”

“Het is interessant voor musea om drie assen te verkennen”, gaat Gabriël verder. “De spanning tussen 1] traditie en moderniteit, 2] hoog en laag (boven- en onderlaag van de samenleving) en 3] ambachtelijkheid en markt.” Steven knikt: “Ja, we moeten onderzoeken wat die drie assen voor culturele instellingen en musea betekenen, en hoe dat zich uitspeelt in Brabant.”

CULTUUROMSLAG

“De maatschappelijke bovenlaag identificeert zich met vooruitgang, innovatie, vernieuwing, grootschaligheid, kosmopolitisme, maar verwaarloost de traditie (én de bevolking die aan traditie gehecht is)”, signaleert Gabriël. “Veel mensen denken dat het in eerste instantie gaat om moderniteit, om economie. Onterecht. Cultuur is belangrijker. Dat is in Brabant allang bewezen.” Gabriël verwijst daarmee naar zijn proefschrift over de manier waarop het leven in het zuiden van Nederland is veranderd, *De grote overgang. Een onderzoek naar de modernisering van het bestaan. Woensel 1670-1920*.

“Eerst had je de tijd van de wevers en boeren in Brabant, maar met de industrialisatie en komst van Philips veranderde dat. Philips kwam naar Eindhoven vanwege de lage lonen, maar kreeg daar te maken met een boerenbevolking, geen keurige werknemers. Hoe dat toch kon slagen, heeft te maken met het eerdere beschavingsoffensief: dat veranderde de boer in een ijverige, gehoorzame, ondernemende, gedisciplineerde burger. En alleen met díe burger kon de fabriek draaien. Hét bewijs dat er eerst een cultuuromslag nodig is, voordat je een bloeiende economie hebt. Terwijl de meeste economen denken dat cultuur vanzelf volgt. Denk dus goed na over de drijvende krachten achter een transformatie.”

Steven signaleert een overeenkomst tussen het economische en museale systeem. “Beide zijn gericht op groei. In de begintijd van de moderne kunstmusea, tachtig jaar geleden, stond de collectie op nul. Inmiddels hebben we een enorme collectie aangelegd. In Nederland, maar ook daarbuiten. De productie van nieuwe kunst is reusachtig. Dit vraagt om zelfreflectie. Hoe bepaal je wat je aankoopt? En hoe verdeel je de verantwoordelijkheid voor de aankopen van privaat geld? De gemeenschap draagt vaak het behoud en beheer. Een aankoop doe je één keer, maar de kosten voor het onderhoud lopen jaren of zelfs eeuwen door.”

“We zitten vast in een systeem teveel gericht op moderniteit”, gaat Steven verder. “Ooit was kunsthandel een liefhebberij, economisch totaal irrelevant. Maar sinds de jaren tachtig is de kunstmarkt geëxplodeerd. Mensen kopen zelfs aandelenportfolio’s in kunst.”

Gabriël: “De kunstwereld is dus een markt geworden, aangedreven door geld, belegging en speculatie. Wat doet dat met een museum, en met jou?”

“Soms voel ik me behoorlijk vervreemd van het kunststelsel”, antwoordt Steven. “Het is onmogelijk om alle kunst te tonen, laat staan te begrijpen. Denk aan Tate Modern, dat jaarlijks honderden of zelfs duizenden nieuwe werken aanschaft. Dat is toch niet meer te overzien?”

SJAMANISTISCH OF BETEKENISVOL?

Volgens Steven begon de grote verandering in de kunstwereld in de jaren tachtig, toen er steeds meer kunstenaars bijkwamen die allemaal nieuw werk maakten. “En die hadden allemaal het idee dat ze de wereld iets te bieden hadden?” betwijfelt Gabriël. “Er was een nieuwe energie voelbaar”, blikt Steven terug. “Kunstenaars werden ingevlogen om de samenleving een kritische spiegel voor te houden. Die dynamiek riep vragen op bij musea. Wat koop je aan? Hoe maak je het nieuwe werk onderdeel van bestaande collecties? Hebben we het hier nog wel over geschiedenis, over een traditie die doorgaat?”

“Misschien is hetgeen je beschrijft, sinds de jaren tachtig, meer een tijdloos gebeuren waarbij een kunstenaar optreedt als sjamaan?”

vult Gabriël aan. “Als een medicijnman met een onbegrijpelijke dans, bedoeld om het lichaam van de samenleving te revitaliseren?” Steven: “Aan de ene kant heb je die sjamanistische kant in de kunst, van tovenarij en magie waar het geld zich snel omheen verzamelt. Aan de andere kant zijn er kunstenaars die in de belevingswereld van bepaalde groepen mensen duiken en hun ambacht betekenisvol inzetten. Daarbij wordt een gedeeld verleden aangeraakt, bespreekbaar gemaakt. In het Van Abbe hadden we een filmproject van Wendelien van Oldenborgh over het Karregat in Eindhoven. Internationaal erkende kunst, maar ook op regionaal niveau heel waardevol.”

ALS KUNST EEN GESPREK OPLEVERT...

“Gedeelde verbeelding is nog moeilijk te vinden”, denkt Gabriël. “In de werkelijkheid zijn er allerlei groepen mensen, zitten we allemaal in onze eigen tunnel. Bestaat er nog zoiets als gedeelde verbeelding, waarmee we – aan de hand van een droom, sprookje, film of schilderij – de scheidslijnen kunnen overwinnen?”

Steven denkt daarbij meteen aan een schilderij van Caspar David Friedrich, *Monnik aan zee* (1808-1810), wat een discussie opleverde over hoe de mens zich tot de wereld verhoudt. “Het is mooi als kunst mensen samenbrengt, als het iets oproept, een gesprek oplevert.”

“Ontstaat dat gesprek spontaan?” wil Gabriël weten. Steven: “Soms, heel intiem. Maar vaker moet je het organiseren. Je kunt mijn baan op twee manieren interpreteren: jij moet in het vliegtuig zitten, zodat je weet wat er in de kunstwereld speelt en dat naar Eindhoven brengen. Of: we hebben al zoveel kunst in het museum en kunstenaars in de regio, je moet dat met elkaar verbinden. De nadruk ligt nog sterk op het ‘vliegen’, maar de tweede opdracht vraagt om meer aandacht. Daar ligt de grote uitdaging voor musea.”

“En speel met die drie assen: 1] traditie en moderniteit, 2] hoog en laag en 3] ambachtelijkheid en markt”, benadrukt Gabriël nogmaals. “Neem als museum een element van traditie op in je verhaal. Heb zowel aandacht voor de ervaringen van de elite als van het ge-

wone volk. Maak elementen van ambachtelijkheid, de zintuiglijke ervaring, inzichtelijk. Samenvattend: neem de dingen die moderniteit juist wil weggooien – het verleden, het gewone volk, ambachtelijkheid – weer mee.”

Steven: “Je suggesties sluiten aan bij onze plannen. Zo willen we diverse groepen mensen uitnodigen om hun ervaringen met ons te delen. Die ervaringen koppelen we vervolgens aan kunst. Zo krijg je een museum dat de collectie gebruikt om ervaringen uit de samenleving te tonen, te delen. Het hoeft allemaal niet zo ingewikkeld, elitair en highbrow te zijn. Mensen willen vooral dóén.” Gabriël: “Doen hoort bij Brabant. Het verbindt mensen.” “De instelling van de toekomst is een cultuurhuis”, hoopt Steven. “Met cultureel erfgoed, maar ook met mensen die verhalen vertellen en delen. Die maken en doen.” “Daarmee los je meteen een probleem op: die voortdurende neiging tot nieuwe aankopen”, aldus Gabriël. “Je hebt al zo’n gigantische kunstberg. Haal dat werk vaker uit het depot, en weef er een goed verhaal omheen. Dat gejaag naar nieuw werk is eindeloos. Het doet niets met de regionale verbinding.”

NIEUWE VERBEELDING

“Wat is dat regionale volgens jou?” vraagt Steven.

Gabriël: “Benedict Anderson zei: *De natie als volksgemeenschap bestaat alleen in de verbeelding. Het gevoel van verbondenheid is maakbaar*. Dus hoe meer de provincie erin slaagt zich te verbeelden als een gemeenschap met bijzondere eigenschappen, hoe meer de bevolking ernaar handelt. Een soort selffulfilling prophecy. Daarin kan een museum meedoen.”

“Is het zoeken naar een nieuwe verbeelding hetzelfde als het zoeken naar een nieuwe cultuur?” vraagt Steven door. “Nee, de Brabantse cultuur heeft zich al gevormd”, is Gabriël van mening. “Die bestaat uit een mix van onderling vertrouwen, ondernemerschap, doen in plaats van praten, weinig regels, ruimte voor het rituele en theatrale element. Het gaat mij om het overkoepelende verhaal, meer politiek ingestoken. Hoe breng je dat?”

Steven: “Dus volgens jou is het allemaal al aanwezig, maar moeten we er alleen nog verbeelding aan geven? Voor mij voelt het alsof we echt op weg zijn naar iets nieuws.” Gabriël beaamt: “Er is zeker iets aan het kantelen. We nemen afscheid van opvattingen die te maken hebben met avant-garde en moderniteit. Een culturele ontwikkeling is geen blind proces. Hoe je erover praat, is bepalend voor het slagen of mislukken van zo’n ontwikkeling. Daarom moeten we erover nadenken, zoeken naar de juiste begrippen.”

VERHEFFEN IS UIT

“Heb je het nieuwe boek van Kees Vuyk, *Oude en nieuwe ongelijkheid*, gelezen?” is Steven benieuwd. “Jazeker”, reageert Gabriël, “een aanrader!” Steven: “Het boek brengt iets ongemakkelijks in. We wilden emanciperen, verheffen, mensen kansen bieden. Waar we geen rekening mee hielden, is dat mensen niet op dezelfde manier informatie verwerken. Je kunt als samenleving niet naar één punt bewegen, waarop iedereen dezelfde intelligentie heeft. Deze benadering heeft impact op culturele instellingen. Musea willen mensen mee naar boven nemen, maar ze vergeten het grotere geheel.”

Gabriël: “Verheffen, de massa optillen naar het niveau van de elite, is uit. Niemand wil het: de staat niet, de elite niet, jan-met-de-pet niet. Veel intellectuelen zitten gevangen in een oud denkpatroon van elite en massa. Ze verwarren ‘wel en geen kwaliteit’ met ‘elite en massa’. Wie zegt dat jouw stam de waarheid heeft? Stap uit je bubbel. Treed in contact met andere mensen. Niet om te verheffen, maar om te begrijpen.” “En toch, als je kijkt hoe musea hun verhaal vertellen en zich ontwikkelen, is het verheffen er nog lang niet uit”, vreest Steven. “Bij kunstmusea heb je vaak het idee dat je in een heilige mis terecht komt”, vindt Gabriël. “Er hangt een sfeer waarvan ik denk: wat een pretenties.” Steven: “Een sfeer van mond dichthouden en schuiven? Wij vechten ertegen.”

COMMON GROUND

“Als museum heb je een product met wel duizend smaken”, vergelijkt Steven. “Wij verkopen altijd dezelfde smaak, aan dezelfde groep. We moeten ons verdiepen in andere groepen, kijken welke

smaken zij lekker vinden. Wie weet komen die mensen dan ook bij andere smaken uit.” “Want je mag het niet volledig opsplitsen, bezoekers verdelen in aparte enclaves”, waarschuwt Gabriël. “Je wil iets delen. Je hoopt dat de verschillende smaken elkaar vinden. Je zoekt verbinding. Dat is iets anders dan eenheid. Bij verbinding blijven de dingen die aan elkaar verbonden zijn op zichzelf staan. Je zoekt overlap. Of beter gezegd: common ground. Dát is de publieke opgave.”

“Daarmee verandert ook de verhouding tussen instelling en publiek”, gelooft Steven. “Musea zijn altijd bezig geweest met zenden, maar in de nieuwe situatie gaat het om wederkerigheid, om het publiek actief betrekken. Om alle verschillende stammen met ons en met elkaar te laten praten. Het is tijd om afscheid te nemen van het patriarchale.”

MUSEA ZITTEN ALS HAMSTERS IN EEN RAD

Steven vervolgt: “De fundamentele vraag voor kunstinstituten is: wat is de werkelijke waarde van kunst? We zitten als hamsters in een rad. We blijven maar doorrennen. Stap uit die machine en kijk hoe je het publiek kan dienen met bestaande materialen.” Gabriël: “Hoe ver staan de kunstacademici daarvandaan?” Die zitten vast in het oude model, ziet Steven. “Studenten leren: maak iets bijzonders en verkoop het voor veel. Laat dat los. De praktijk vraagt om kunstenaars die hun creativiteit, verbeeldingskracht en ambachtelijkheid op een andere, betekenisvolle manier inzetten. Ik heb ooit een student begeleid die kinderen leerde in één dag van koe tot ijs te komen. Dat is ook een kunstervaring.”

DE AFSTAND TUSSEN DE AARDE EN MAAN IS TE GROOT

“Daarmee stap je af van de heilige rol van topkunstenaars en de kunstwereld die daaromheen zwermt. In die koe beleggen is minder spannend, dus die wegen gaan uiteen”, verwacht Gabriël. Steven: “Die wereld van kunst en kapitaal, ik noem het de maan, zal altijd blijven bestaan. Maar de afstand tussen de aarde en de maan is te groot geworden. Het vormt een muur tussen de samenleving en kunstwereld. Het zijn de magische kunstenaars die fenomenen worden, niet dat meisje met de koe. Is dat terecht? Waarom wordt dat

meisje niet als een hedendaagse maker gezien? Verwachten we dat alle kunstenaars iets groots maken, nieuw erfgoed? Of verwachten we dat ze ons leven mooier, interessanter maken?”

HET MUSEUM ALS KRUISPUNT, EEN ONTMOETINGSPLEK

Gabriël: “Bepaalde avant-gardes in de kunst wilden lange tijd tradities, het verleden, vernietigen. Maar dat leidt nergens toe. Het eindigt in een zeepbel, of op de maan. Brabant is zowel traditioneel als modern, het is interessant om dat te mixen.” Steven: “In ons beleidsplan staan een aantal begrippen, waaronder dekoloniseren en demoderniseren. We gaan niet langer uit van het model: de geschiedenis is een pijl en wij nemen iedereen mee naar het volgende punt. Nee, we verhouden ons tot allerlei mensen, die zich allemaal op andere punten bevinden. De taak van het museum is een kruispunt te zijn, een ontmoetingsplek. Daarbij moeten we breken met de traditie van moderniteit.” “Zeker”, beaamt Gabriël, “dat idee van moderniteit als een garantie voor kwaliteit is voorbij.”

ZOEK EEN DEUR WAAR IEDEREEN NAARTOE WIL LOPEN

“Het oude model loslaten heeft grote impact op de gemeenschap”, vermoedt Steven. “Misschien zorgt kunst dan wel voor een gedeelde verbeeldingswereld, voor een brugfunctie om tot een common ground te komen”, reageert Gabriël hoopvol. Steven geeft een voorbeeld. “Wij zijn momenteel bezig met een project waarbij allerlei mensen uit Eindhoven een stukje van het Great Barrier Reef haken. Al die gehaakte stukjes vormen straks één groot geheel, dat we gaan tentoonstellen. Het project verbindt mensen, maar levert ook een gesprek over klimaatverandering op.”

“Als museum moet je telkens een deur zoeken waar iedereen naartoe wil lopen, weet Steven. “Achter die deur bevindt zich een gemeenschappelijke plek. Het Great Barrier Reef-project is zo’n deur. Maar het kan ook een bekend werk zijn. Zo hadden wij onlangs een Rembrandt in huis, waarmee we drie keer zoveel bezoekers ontvingen. Er ontstond trots in Eindhoven, de krant kopte: *Een Rembrandt op de fiets*. We hadden de Rembrandt gekoppeld aan ander werk uit onze collectie, waarover mensen het gesprek met elkaar aangingen.”

REGIONALE UITWISSELING

Gabriël: “Er zou ook meer samenwerking mogen ontstaan tussen kunstenaars in de regio, vind je niet?” “Ik zie dat er zowel lokale (echt dichtbij huis) als internationale uitwisseling plaatsvindt”, antwoordt Steven. “Maar de regionale samenwerking is inderdaad minimaal. Ik ben tevens voorstander van meer uitwisseling tussen instellingen, tussen steden. Denk aan Breda, waar eigenlijk geen modern kunstmuseum is. En dat hoeft ook niet. Wij tonen de collectie van het Van Abbemuseum in Club Solo, een kunstenaarsinitiatief in Breda. Zo ontstaat op regionaal vlak meer betrokkenheid, uitwisseling en discussie.”

“Welke rol speelt de Europese Unie in de kunstwereld?” vraagt Steven. Gabriël: “Binnen Europa bestaat ruimte voor ondernemerschap, creativiteit en beweeglijkheid. Er heerst geestelijke vrijheid voor radicalen, idealisten. Er is dus sprake van een bijzondere culturele dynamiek. Maar heb je het over de Europese Unie hebt, dan is er iets anders gaande. De EU wordt puur gedreven door economische processen, er wordt niets gedaan wat tot de culturele verbeelding spreekt.”

Steven: “Wat me stoort is dat het Europese cultuurbeleid gericht is op projectbeleid. Je bent maximaal vijf jaar bezig met een programma, en begint daarna weer opnieuw. Daarmee bouw je niets op. Europa moet investeren in een overkoepelende Europese identiteit. Laat instellingen duurzaam met elkaar te praten, minstens twintig jaar.”

Gabriël doet er nog een schepje bovenop: “Ik zeg veertig jaar, zo lang als een tocht door de woestijn. Het nadeel van veel overheden is dat ze grootschalig denken, op korte termijn. Het moet precies andersom: denk kleinschalig, op lange termijn. Denk in eeuwigheid, in tijdsloosheid, niet in een cyclus.”

Als je die eeuwigheid voor ogen hebt, vinden er sprankelende ontmoetingen plaats. En daarmee sprankelt ook het verschil, besluiten de heren.

Over de geïnterviewden

/

Gabriël van den Brink is cultuursocioloog, onderzoeker en filosoof. In 2006 werd hij hoogleraar (maatschappelijke) bestuurskunde aan de Universiteit van Tilburg. In 2015 stapte hij over naar de Vrije Universiteit Amsterdam, om daar te doceren over lijnen van filosofische bestuurskunde. Met zijn onlangs verschenen boek ‘Waar toe is Nederland op aarde?’ richt Van den Brink zich op het debat over de Nederlandse identiteit.

/

Steven ten Thije studeerde kunstgeschiedenis en filosofie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is conservator collecties bij het Van Abbe en was projectleider van het Europese programma ‘The Uses of Art - on the legacy of 1848 and 1889’, georganiseerd door museumconfederatie l’Internationale. Verder schreef hij het essay ‘Het geëmancipeerde museum’, over het belang van kunstmusea in een samenleving die steeds meer uiteenvalt.

/

*Auteur**Sara de Kort*

Verheffing gaat altijd over een trapje omhoog, maar waar staat dat trapje tegenaan? Tegen welke idealen moet je opklimmen? Het zijn altijd de idealen van iemand anders.

/

Koen van Eijck

Mark van Ostaijen

Toonaangevende musea, carnaval, bloeiende muziek- en toneelgezelschappen: ook in de 21e eeuw wortelt Brabant nog altijd in een rijke culturele voedingsbodem. Tegelijkertijd gaapt er een groeiende kloof tussen stad en platteland, tussen oude verheffingsidealen en pretentieloos volksvermaak. Verheffen is uit, want wie bepaalt tegen welke idealen je op zou moeten klimmen? Van de andere kant blijft de behoefte aan houvast, aan een bepaalde toetssteen. Moeten we het misschien meer zoeken in de betekenis die cultuur heeft voor mensen? Een gesprek tussen Koen van Eijck & Mark van Ostaijen over kunst en cultuur in Noord-Brabant.

De plek waar Koen en Mark elkaar vandaag ontmoeten – Rotterdam – mag dan wel niet in Brabant liggen, maar hándig is het wel: Roosendaler Mark woont in Rotterdam en werkt in Tilburg, terwijl Koen dagelijks de omgekeerde beweging maakt van de textiel- naar de havenstad. De heren zijn geen onbekenden van elkaar: Mark volgde ooit colleges bij Koen.

GOEDE VOEDINGSBODEM

De eerste vraag is meteen een breed geformuleerde binnenkoper van de bovenste plank: wat is nou eigenlijk typerend voor de Brabantse cultuur? Koen verzorgt graag de aftrap. “Als je bijvoorbeeld kijkt naar het aantal theaters en musea is Brabant in absolute aantallen goed voorzien, al valt het per hoofd van de bevolking dan toch weer wat tegen. Waar we in Brabant sowieso heel goed in zijn: actieve cultuurparticipatie. Amateurkunst, harmonieën, fanfares: waar het verenigingsleven in heel het land erodeert, zie je dat in Brabant en ook Limburg nog steeds relatief goed op peil blijft. Die cultuurdeelname kweekt gemeenschapszin, maar voedt ook in algemene zin de interesse in cultuur. In die zin biedt Brabant een goede voedingsbodem, die burgers stimuleert om door te groeien en zich verder cultureel te ontwikkelen. Dat is absoluut een sterk punt van onze provincie.”

Binnen Brabant gaapt er wel een flinke kloof tussen stad en platteland, constateert Koen. “In de dorpen vinden burgers hele andere dingen interessant en relevant dan in de stad. Mijn ouders, die in

Riel bij Tilburg wonen, bezochten onlangs het Regionaal Archief. Fantástisch vonden ze het, die aandacht voor lokale geschiedenis. Die interesse in heemkunde kan een aanknopingspunt zijn voor musea en andere ‘hogere’ vormen van cultureel aanbod.” Daar is Mark het mee eens, vertelt hij. “Het Noordbrabants Museum organiseerde de afgelopen jaren grote tijdelijke tentoonstellingen over de jaren vijftig, zestig, zeventig en tachtig, die enorm veel bezoekers trokken. Zo trek je mensen het museum in die daar normaal gesproken niet zo snel voet over de drempel zetten, en stimuleer je hen wellicht om ook eens een kijkje te nemen in de andere zalen.” Koen knikt: “Juist die combinatie van iets wat bij hun belevingswereld aansluit én het reguliere aanbod, kan denk ik helpen om mensen binnen te halen.” Misschien moeten musea minder uitgaan van hun vaste collectie, oppert Mark. “Je moet daar flexibel in kunnen zijn.” Koen knikt: “Idealiter is er sprake van een dialoog tussen vraag en aanbod, waarbij je als museum uitgaat van wat je in huis hebt én van wat mensen graag willen zien.”

DREMPEL VERLAGEN

Koen deed ooit in Rotterdam onderzoek naar cultuurbeleving door mensen ‘van straat te plukken’ en met hen naar een klassiek concert te gaan. “Je merkte dat mensen daar onzeker van werden. Wat moet ik aan? Wanneer moet ik klappen? Achteraf bleek het allemaal niet zo ‘eng’ als ze gedacht hadden, maar tegelijkertijd zag je óók dat de vooraf verwachte magie een beetje werd doorgeprikt.” Zijn de scheidslijnen tussen ‘lage’ en ‘hoge’ cultuur wellicht kleiner dan gedacht? Koen: “Het gevoel overheerst dat ook de Brabander meer heeft met de plaatselijke dorpsharmonie – die stukken speelt als de Radetzky mars of muziek uit de James Bond-films – dan met het Nederlands Philharmonisch Orkest. Terwijl die kruisbestuiving enorm drempelverlagend kan werken, *juist* omdat die voedingsbodem voor amateurkunst in Brabant zo rijk is. Kijk naar Tilburg, waar concertreeksen van artiesten als Guus Meeuwis en Wende Snijders in combinatie met een klassiek symfonieorkest enorm veel publiek trekken. Zoek de samenwerking op met iets wat mensen wél kennen en verlaag op die manier de drempel.”

Tegelijkertijd kan de Brabantse ‘weezin van autoriteit’ wel een belemmerende factor zijn, denkt Mark. “Als het gaat over de ‘hogere’ kunsten overheerst bij de gemiddelde Brabander toch een beetje het gevoel dat het bij uitstek iets voor de elite is, een speeltje voor ‘de hoge heren’. Brabanders zijn ook wel een beetje subversief en hebben een hang naar het absurdistische. Dat zie je niet alleen aan carnaval – bij uitstek het feest van de omkering –, maar bijvoorbeeld ook aan het relatief grote aantal cabaretiers en cartoonisten uit Brabant.” Koen lacht: “De cartoons van iemand als Gumbah – die weliswaar niet uit Brabant komt, maar wel al een groot deel van zijn leven in Tilburg woont – gaan heel vaak over mensen die perplex voor een kunstwerk staan en er geen chocola van kunnen maken. Lekker schoppen tegen highbrow-cultuur waar ‘we’ ons niet mee kunnen of willen identificeren.”

GELAAGDE CULTUUR

Mark woonde tot zijn 26e in Brabant, in respectievelijk Roosendaal en Tilburg. Daarna vertrok hij naar achtereenvolgens Den Haag en zijn huidige standplaats Rotterdam. Pas toen hij in de Randstad ging werken, vielen hem Brabantse dingen op die hem daarvoor als volstrekt vanzelfsprekend voorkwamen, vertelt hij. “Neem carnaval, een onderwerp waar ik zelf regelmatig over schrijf: dat is iets waar we in Brabant enorm aan lijken te hangen. Maar die drie of vier dagen plezier in het vroege voorjaar zijn boven alles een metafoor voor iets groters: voor het grote sociale kapitaal, voor de actieve maatschappelijke participatie die vertrekt vanuit een hecht gemeenschappelijk weefsel. Achter carnaval vind je een hele gelaagde cultuur van samen muziek maken, van *tonpraoten*, van samen maandenlang bouwen aan een praalwagen. In een breder verband kun je ook de schuttersgilden en heemkundekringen daartoe rekenen. De Brabantse cultuur heeft heel veel gelaagdheid. Dat zie je in de Randstad niet. Ik kwam onlangs op een tentoonstelling langs de stand van een Rotterdamse fotograaf. Daar gingen 19 van de 20 foto’s niet over mensen, maar over gebouwen.” Ook Koen constateert dat een Rotterdammer enorm trots is op zijn stad, maar dan vooral op de voorzieningen en de gebouwen. “Die Rotterdammer heeft dat sociale weefsel niet nodig om trots te zijn op zijn stad. Je kunt wel

spreken van een soort Rotterdams karakter, maar dat is toch net iets anders dan je ergens écht thuisvoelen.”

Dát de vraag naar ‘de’ Brabantse cultuur überhaupt wordt gesteld, is volgens Mark belangrijker dan het antwoord op die vraag. “Niemand zal ooit vragen wat de Zuid-Hollandse cultuur is; hier vormen mensen hun identiteit veel meer naar de stad. Het provinciebestuur gaat hier ook echt bijna nergens over, dat is wel echt een verschil met Brabant.” Het verschil tussen ‘de provincie’ en de Randstad is volgens Mark ook terug te zien bij de kunstinstellingen. “Om weer het Noordbrabants Museum als voorbeeld te nemen: toen daar een blockbuster over Jeroen Bosch werd geprogrammeerd, trok die mensen uit heel Nederland. Tegelijkertijd haakten enorm veel lokale middenstanders aan met bijvoorbeeld speciaal aangeklede etalages. Die tentoonstelling was echt een stedelijk gedragen initiatief, heel opvallend.”

EIEREN ETEN

Toch moeten we de rijke culturele voedingsbodem in Brabant anno 2018 ook weer niet té veel gewicht toekennen, nuanceert Koen. “In Riel trokken vroeger twaalf grote praalwagens mee tijdens de optocht, nu zijn dat er nog maar twee. Het lukt gewoon niet meer om daar voldoende mensen voor te mobiliseren. Ook de interesse in amateurkunst neemt af; kinderen zijn minder bezig met hun fysieke sociale omgeving en zijn meer online actief. Overigens zie je ook veerkracht. Toen in Riel te weinig mannen konden worden gevonden voor de Raad van Elf, sloegen de vrouwen de handen ineen. Het resultaat: de eerste volledig vrouwelijk Raad van Elf van Nederland. En als ik zelf nog eens in Riel beland met carnaval, kom ik alleen maar oude bekenden tegen en zit ik in het holst van de nacht ergens aan een vreemde keukentafel eieren te eten. Daar ben ik – als dorpsjongen die naar de stad is vertrokken – wel eens jaloers op, op die saamhorigheid.” De geleidelijke ontworteling speelt in heel Nederland, constateert Mark. “Provincies als Zeeland en Drenthe lopen helemaal leeg. In vergelijking daarmee valt het in Brabant nog wel mee, al hebben middelgrote steden als Roosendaal het wel echt lastig. Daar is de hele leeftijdsgroep van 18 tot 35 jaar eigenlijk

nagenoeg afwezig omdat er geen hogeschool of universiteit zit. Een hele levensstijl, inclusief smaakvoorkeuren en een bepaald cultureel patroon, zijn daardoor afwezig.”

WAAR STAAT DE VERHEFFINGSTRAP TEGENAAN?

De Brabander laat zich maar lastig vangen als het over cultuur gaat: van de ene kant geworteld in een rijke (maar afnemende) culturele voedingsbodem, van de andere kant wars van ‘elitair gedoe’. Hem of haar via crossover-initiatieven ‘lokken’ kan werken, maar is dat verheffingsideaal niet sowieso achterhaald? Verheffing mag in politiek opzicht dan ‘uit’ zijn, beleidsmakers grijpen volgens Koen nog vaak terug op ‘hetzelfde riedeltje’. “Kunst verbindt, leidt tot nieuwe ideeën, is goed voor je identiteit: het zijn verheffingsfrases die nog altijd terugkeren in veel beleidsstukken, al gebeurt dat tegenwoordig – uit angst van politici om voor elitair te worden versleten – wel steeds subtieler. Tegelijkertijd is nog nooit aangetoond dat mensen van museumbezoek of van klassieke muziek moreel betere mensen worden. Een collega van me zingt met heel veel plezier in een shantykoor. De betekenis van dat koor en wat het doet voor mensen, is volgens mij net zo relevant als wat een klassiek orkest met iemand kan doen.”

Het hele idee van verheffing kun je echt niet meer serieus verdisconteren in beleidsstukken, vindt ook Mark. “Verheffing gaat altijd over een trapje omhoog, maar waar staat dat trapje tegenaan? Tegen welke idealen moet je opklimmen? Het zijn altijd de idealen van iemand anders. Verheffen heeft iets heel paternalistisch in zich. Zeker in dit enorm gedemocratiseerde tijdperk kun je dat niet overeind houden. Hoe bepaal je überhaupt wat goed is? Een shantykoor heeft misschien minder betekenis voor iemand die van het Philharmonisch orkest houdt, maar uiteindelijk is het allemaal *in the eye of the beholder*. In die zin doet het er niet toe wat een ander normerend vindt, maar om de waarde van bepaalde cultuur voor een bepaalde gemeenschap, om de relaties die eruit voortkomen, en om wat het doet voor de identiteit van mensen. Dat zou ook een oproep kunnen zijn aan culturele instellingen: herdefinieer de manier waarop je succes meet. Wat heeft betekenis voor mensen? Dát zou, meer dan nu, het uitgangspunt moeten zijn.”

VAN VERHEFFEN NAAR VERDIEPEN

Dat is in de praktijk lastig, realiseert Koen zich. “Als de waarde van kunst niet in het werk zélf zit maar in de betekenis die het voor iemand heeft, wordt het lastig om er iets over te zeggen: betekenis is immers voor iedereen anders. Toch zouden we – inderdaad – eens moeten nadenken over een andere toetssteen. De ‘kenners’ zitten toch al veel sneller in de avant-gardistische en experimentele hoek in vergelijking met het grote publiek. Kwaliteitsmaatstaven zeggen heel weinig over de waarde van cultuur.” Kijk naar bijvoorbeeld de Tilburgse revue of de Priense Swaree in Roosendaal, vult Mark aan. “Gemeten naar puur esthetische criteria is dat zo ongeveer het minst mooie wat er in de schouwburg te zien is, maar mensen liggen bij wijze van spreken wél in de rij om een kaartje te bemachtigen. Waarom zou je die esthetische criteria dan zo laten prevaleren? Kunst is verbeelden, en die verbeelding kan verschillende vormen aannemen.”

Eigenlijk moet je niet spreken van verheffing, maar van verdieping, vindt Koen. “Uiteindelijk gaat het erom dat je je eigen leefwereld beter leert snappen en daar op een andere manier over nadent. Dat kan voor de een gebeuren bij Bach, de ander gaat compleet uit zijn dak als Dré Hazes nummers van zijn vader zingt. Als je het hebt over gemeenschapszin gebeurt in dat laatste geval waarschijnlijk meer dan bij het Philharmonisch Orkest. Ik vind dat mooi om te zien. Nog een voorbeeld: mijn burens gingen naar André Rieu op het Vrijthof en werden prompt door een Maastrichtenaar uitgenodigd om volgende keer toch vooral geen hotel meer te boeken maar bij hem te komen logeren. Over saamhorigheid gesproken!” Het is bevrijdend dat je als hoogopgeleide niet meer per se alles van klassieke muziek hoeft te weten, vindt Koen. “Je ziet andere cultuurvormen ontstaan, nieuwe hiërarchieën. Vroeger heerste er een vrij strikte opvatting over kwaliteit: klassiek en jazz waren goed, popmuziek was niks. Die strikte hiërarchie tussen genres is tegenwoordig helemaal losgelaten. Veel meer dan vroeger zie je nu hiërarchieën ontstaan *binnen* genres of zelfs subgenres. Binnen de jazz heb je enorm hoog aangeschreven artiesten én heel veel onzin. Of kijk naar hiphop: Kendrick Lamar wordt heel erg serieus genomen door hoogopgeleiden, terwijl

iemand als Gers Pardoel voor ons gevoel maar wat staat te rijmen met zijn woordenboekje. Kwaliteit is nog steeds belangrijk, maar mensen laten zich niet meer leiden door wat je goed ‘moet’ vinden.”

Daarbij moeten we wel de ‘olifant in de kamer’ benoemen, vult Mark aan: “De klasse waaruit je komt, bepaalt voor een groot deel je smaakvoorkeuren. *The class ceiling*, noemen ze het in de sociologie wel: je kunt je wel ontworstelen, maar klasse blijft een enorm beperkende factor.” Daar is Koen het mee eens. “De arbeider mag kiezen voor Bach, maar vaak heeft die daar helemaal geen zin in. In die zin ben ik het eens met socioloog Pierre Bourdieu: klasse zorgt voor een blijvend stempel, hoe goed je ook je best doet om jezelf daaraan te ontworstelen. En als je een bepaalde etnische achtergrond hebt, lijdt dat vaak tot een dubbel stigma. *The end of class*: ik geloof er niet in.”

CULTURELE NUDGING

Staatssecretaris Paul Blokhuis van Volksgezondheid (Christenunie) kondigde afgelopen najaar flinke maatregelen aan in de strijd tegen roken, alcohol en overgewicht. Dat stuitte weliswaar op bezwaren van coalitiegenoten VVD, CDA en D66, maar de afgekondigde maatregelen zijn wel illustratief voor de tijdsgeest, denkt Koen. “Dit soort maatregelen wordt niet langer, of in elk geval minder dan voorheen, gezien als betuttelend. Het is interessant om te onderzoeken wat de parallellen zijn met het cultuurbeleid. Wat is goed, wat niet, en wat moeten we bevorderen? Alhoewel we dan toch weer in verheffings-sferen komen, realiseer ik me.” Inderdaad komen we nu aan op het terrein van staatsbemoeienis, vindt Mark. “Het is denk ik lastig om zoiets vol te houden voor cultuur. Gezondheid en ook veiligheid zijn geen eindige concepten. Je kunt niet té gezond zijn. Het kan niet té veilig zijn. In kunst en cultuur zit niet diezelfde vorm van oneindigheid.” Maar je kunt toch ook niet zeggen dat mensen dan en dan voldoende geraakt of beïnvloed worden door kunst, werpt Koen tegen. Klopt, zegt Mark. “Maar dan blijft de vraag: welke kunst? En welke cultuur? Misschien moeten we het meer zoeken in *nudging*, een hele liberale manier van sturing waarbij je alleen de kaders aangeeft en mensen subtiel in een bepaalde richting probeert te duwen. Zo los

je het spanningsveld op tussen autonomie en keuzevrijheid aan de ene, en het verdisconteren van een bepaalde norm aan de *andere kant*.”

Waarmee de heren na een kleine twee uur praten toch weer min of meer uitkomen op hun eerdere gedachtegang: zoek de verbinding door aan te sluiten bij wat mensen kennen en wat voor hen betekenis heeft, en probeer hen op die manier kennis te laten maken met andere, ‘hogere’ vormen van kunst en cultuur. Koen knikt enthousiast: “Culturele *nudging*: ik ben voor.”

Over de geïnterviewden

/

Koen van Eijck is hoogleraar Kunst en Cultuurwetenschappen aan de Erasmus Universiteit en bestuurslid van het Erasmus Research Centre for Media, Communication and Culture (ERMeCC). Zijn onderzoek richt zich op onder meer sociale ongelijkheid in culturele participatie, smaakpatronen en trends in vrijetijdsgedrag, media-gebruik, talentontwikkeling, en kunstperceptie en -waardering, met een focus op zowel muziek als beeldende kunst.

/

Mark van Ostaijen, als bestuurs-socioloog verbonden aan Tilburg University, publiceert academische en populairwetenschappelijke artikelen op het gebied van migratie, populisme, lokaal bestuur en stedelijke politiek. In zijn recente boek ‘Wij zijn ons. Een kleine sociologie van grote denkers’ behandelt hij alledaagse thema’s als Zwarte Piet, voetbal en carnaval in het licht van klassiek sociologische inzichten.

/

*Auteur
Joost Peters*

Er is weer meer aandacht voor het ambacht, al leert niet iedereen meer dezelfde techniek op de academie. Het ambacht manifesteert zich nu meer per kunstenaar.

/

Cornel Bierens

Charlotte Landsheer

Decennialang stond het ambachtelijke maken niet langer in hoog aanzien; niet het hand-, maar het hoofdwerk stal de show. Maar inmiddels lijkt er een kentering gaande; ambachtsscholen zijn weer in trek, (stads)werkplaatsen mogen zich verheugen in een groeiende belangstelling, en ook in de kunsten is er sprake van een herwaardering van het ambacht. Waar komt die herwaardering vandaan? Wat betekent dit voor het spanningsveld tussen ambacht en traditie aan de ene, en innovatie en moderniteit aan de andere kant? En: hoe belangrijk zijn nabijheid en aantrekbaarheid bij dit alles? Een gesprek tussen Charlotte Landsheer en Cornel Bierens over de terugkeer van het ambacht.

Wat ambachtelijkheid precies is? Het antwoord op die openingsvraag brengt ons naar China, waar Cornel Bierens een tijdje terug in een provincie terecht kwam waar elke stad draait op zijn eigen ambachtelijke specialisatie. “In de ene stad wordt vooral met glas gewerkt, de schilders zitten in een stad iets verderop, een andere stad telt dan weer vooral beeldhouwers. In de ‘schildersstad’ zag ik hele families met een atelier aan huis, volledig gespecialiseerd in een bepaalde stroming of een bepaalde kunstenaar. Ik zocht en vond een in Van Gogh gespecialiseerde familie, en vroeg hen of ze ook eigen werk maakten. Daar reageerden ze enorm verbaasd op: dit wás hun eigen werk. Je bent daar kunstenaar als je op de best mogelijke manier de meester kunt imiteren. Leren, leren, leren: net zoals dat bij ons in de zeventiende eeuw ging.”

Cornel haalt ook het voorbeeld aan van de Duitse kunstenaar Martin Kippenberger, die zichzelf liet vereeuwigen door een schilder van bioscoopreclames. “Een ándere kunstenaar, de Brit Jonathan Monk, maakte een foto van een van die schilderijen en stuurde deze naar zeven anonieme Chinese schilders met het verzoek deze na te schilderen. Hij kreeg zeven identiek lijkende reproducties terug, maar als je goed keek bleken ze op detailniveau wel degelijk te verschillen. De persoonlijkheid van die anonieme Chinese schilders schemerde door in dat puur uitvoerende werk; ze konden niet vermijden dat ze er tóch iets van zichzelf inlegden.”

Cornel is naar eigen zeggen altijd, ‘tegen de verdrukking in’, blijven geloven in de kunde. “Ik vind dat de kunde een vaardigheid is die je als kunstenaar óók moet hebben. Daarmee was ik een uitzondering destijds op de Rietveld Academie. Beroemde kunstenaars als Niele Toroni en Bruce Nauman verklaarden expliciet: je hoeft geen techniek meer te hebben. Toroni claimde zelfs ‘geen schilder’ te zijn – terwijl hij alleen maar schilderde. Nauman voegde er nog wel iets aan toe. Hij zei: als je helemaal geen techniek hebt, dan communiceert je werk ook niet.”

HANDEN VAN KUNSTENAARS

Charlotte luistert geboeid naar het relaas van Cornel. “De kern van ambachtelijkheid is voor mij dat je de vraag van iemand anders kunt uitvoeren, volgens bepaalde specificaties. Dat is ook de kern van wat we bij Cor Unum doen. We zeggen: kunstenaar, kom maar met je gekke idee, wij kunnen het maken. Natuurlijk zitten er ook veel ontwerpen bij die lastig zijn: omdat het niet kan qua overspanning, of omdat een specifiek design de oven niet overleeft door de eigenschappen van de keramiek. Maar over het algemeen zijn wij de handen van de kunstenaars en ontwerpers die een beroep op ons doen.”

Cor Unum is een actieve verbinding met het onderwijs aangegaan, vanuit de vrees dat het ambacht zou verdwijnen, blikte Charlotte terug. “We wilden het vakmanschap weer actief overdragen. Ik heb aan Sint Lucas in Boxtel de opleiding Keramiek opgezet, het curriculum geschreven, en jarenlang les gegeven. We hebben al zoveel academies waar prachtige ontwerpers opgeleid worden, maar wie gaat het straks nog uitvoeren? Daar komen wij om de hoek kijken. Het lukt ons om daar met een club van een man of twintig van te leven en het ambacht te combineren met een bestaan.” Tegelijkertijd heeft het ambacht het moeilijk, erkent ook Charlotte. “Heel veel werk is naar lagelonenlanden gegaan. Vroeger kochten mensen hele ambachtelijk gemaakte serviezen, nu haal je ze voor een prikkie bij Ikea. Waarom zou je dan nog voor een handgemaakt servies gaan sparen? Onze hele manier van leven is veranderd.”

VERVREEMDING

Cornel schetst hoe de teloorgang van het ambacht past in de brede industrialisatie die plaatsvond sinds eind achttiende eeuw, te beginnen bij de speldenfabriek van Adam Smith en de introductie van het concept van de technische arbeidsdeling. “Een andere werkverdeling en de uitvinding van de lopende band maakten het werk weliswaar stukken efficiënter, maar het leidde ook tot vervreemding. De Engelse arts-and-craftsbeweging, die zich in de tweede helft van de negentiende eeuw verzette tegen de industriële massaproductie en pleitte voor een terugkeer naar het ambachtelijke, was daar een reactie op. Veel mensen voelden zich daar goed bij. Ze voelden aan: straks is er niets meer in dat hele maakproces dat ook door het lichaam wordt gevoeld en gecontroleerd.” De menselijke verhouding tot het ding, de aanraakbaarheid: misschien is dát wel de kern van ambachtelijkheid, stelt Cornel. “Ondertussen drijven wij mensen steeds meer af van de kern. We zijn gefascineerd door vooruitgang, door technische verandering. We kijken de hele dag op die rotschermpjes – over vervreemding gesproken. Maar we vergeten dat we nog steeds met hetzelfde lichaam leven als de jager-verzamelaars duizenden jaren geleden. Ik las onlangs nog de Ilias van Homerus. Een werk van ruim drieduizend jaar oud, maar nog altijd erg herkenbaar. Het deed mij weer beseffen: als mens zijn we niet wezenlijk veranderd.”

Toch is een terugkeer naar het ‘land van ooit’ ook geen optie, denkt Cornel. “We moeten het ambacht ook niet romantiseren; we moeten niet koste wat kost willen terugkeren omdat dat ‘het Nederland van vroeger’ is. Het is ontroerend dat onze oma’s hele schilderijen konden borduren, maar daar moeten we het niet van hebben. De kansen voor de ambachtelijkheid liggen eerder in de fusie van vakmanschap en innovatie. 3D-printers: daar kun je als maker heel veel mee doen, zonder dat de band met het ding verloren gaat. In die zin is het net als een hamer een instrument.”

NABIJHEID

Charlotte knikt. “Die combinatie van vakmanschap en techniek is inderdaad fijn. Maar er zitten wel grenzen aan. Een techniek als

3D-printing kán helpen om vooraf een eerste voorstelling van het product te krijgen, maar meer dan een hulpmiddel is het niet. Gips is een natuurlijk materiaal, dat uitzet en breekt als je het niet op de juiste manier behandelt. Een computer kan nooit, net als een mens, bedenken hoe en wanneer iets gaat breken. Je kunt gewoon nooit zonder kennis, ervaring en liefde van die makers; die voelen precies aan wat er wel en niet kan. Je merkt ook echt het verschil of iets met de handen of met de computer wordt gemaakt.”

Veel vormgevers en kunstenaars komen met schetsen of ideeën naar Cor Unum toe, waarna de modellers ermee aan de slag gaan. “Zij kunnen precies aangeven wat wel, en wat niet werkt; ze voelen perfect aan waar de grens ligt aan wat je kunt maken. De kennis van die mensen, en hun gevoel voor het vak: dat krijg je met geen mogelijkheid in een computer gestopt. Bij keramiekcentrum Sunday-morning@ekwc in Oisterwijk wordt enorm veel geëxperimenteerd met nieuwe methodes. Daar kun je kennis opvragen en opzoeken en met collega’s over het vak praten. Dat vind ik echt honderd keer fijner dan contact via de telefoon; dan kun je immers niet zien waar je het over hebt.”

Die nabijheid is dus belangrijk? “Zeker. Communiceren met een keramiekcentrum in pakweg de VS, via de computer of telefoon, zou nooit dezelfde inspiratie kunnen opleveren. Kijk, de mensen in onze werkplaats zullen niet snel naar Oisterwijk gaan voor inspiratie of verdieping, laat staan naar Amerika. Maar medewerkers die de verdieping willen zoeken, krijgen daarvoor uiteraard alle ruimte. Zelf ben ik ook zo; vrijwel alle reizen die ik maak staan in het teken van mijn eigen vakgebied. Ik zou nog eerder naar de VS gaan dan dat ik contact onderhoud via de telefoon; ik geloof niet dat dat voor mij goed zou werken.”

Cornel knikt instemmend. “Nabijheid is een hele natuurlijke behoefte, die noodzakelijk is om iets goed over te brengen. Toen begin vorige eeuw gloeilampen op de markt kwamen in Duitsland, werd de gloeilampmachine geëxporteerd naar Hongarije. Maar ondanks dat het precies dezelfde machine was, lukte het de Hongaren maar

niet om er een goedgevormd peertje uit te laten rollen. Dat lukte pas nadat de Duitsers overkwamen om het voor te doen. Dat laatste is essentieel; daar kunnen de globalisering en automatisering, die het contact van mens tot mens overslaan, nooit tegenop.” Er is volgens Cornel niet per se sprake van een revival van het ambacht, maar van een herwaardering van ‘echt contact met de dingen’. “We zijn die computers en schermen gaan verabsoluteren. Het monster bijt zich in zijn eigen staart.”

HERWAARDERING

Cor Unum werd in 1953 opgericht. In al die jaren is er aan het werk en aan de machines feitelijk niets veranderd, vertelt Charlotte. “We werken nog altijd met dezelfde draaischijven als toen. Dat is ook wat het interessant houdt. Ik ben zelf helemaal verliefd op mijn werk, en dat geldt voor al onze medewerkers. De meeste collega’s beginnen ’s ochtends graag wat eerder, helemaal uit zichzelf. Als de ovens opengaan is dat nog altijd het allermooiste moment: dat iets wat iemand heeft geglazuurd, gedraaid, gevormd en gegoten, er als product uitkomt. Het is fijn om te zien dat er weer meer mensen zijn die óók zien hoe bijzonder en mooi dat ambachtelijke maakproces eigenlijk is.” Studenten van de kunstacademie hadden op een gegeven moment nog nooit keramiek in handen gehad, vertelt Charlotte. “Ze waren vervolgens hartstikke blij dat ze bij ons konden leren hoe ze een mal moesten maken. Studenten smachten naar dit soort vaardigheden.”

Volgens Cornel past het verhaal van Charlotte in een bredere trend. “Veel ambachtelijke kennis dreigde de afgelopen decennia verloren te gaan. Voordat in Tilburg het Textielmuseum werd geopend, moesten ontwerpers naar het buitenland om daar het textiele ambacht te leren. Terwijl de verhouding tussen ontwerp en ambacht interactief is: ze zijn allebei even belangrijk, en niet na elkaar maar tegelijkertijd. Ander voorbeeld: in de jaren zestig en zeventig raakte het ambacht op kunstacademies volledig uit de gratie. Ik werkte op de Vrije Academie in Den Haag toen ze die begin deze eeuw gingen renoveren en alle werkplaatsen dreigden te verdwijnen; iets dat op het nippertje werd voorkomen. En zie: nu lopen juist die werkplaatsen als een tierelier.”

Brabant klopt zichzelf graag op de borst als ‘regio van makers’, maar volgens Cornel is die herwaardering van het ambacht in de hele Westerse wereld zichtbaar. “Er zijn ook weer steeds meer schilders. Conceptualiteit heeft de schilderkunst wel beïnvloed; die is daardoor veel vrijer geworden. Abstract en figuratief: het bestaat nu allemaal naast elkaar of zelfs tegelijkertijd op één en hetzelfde schilderij. Er is weer meer aandacht voor het ambacht, al leert niet iedereen meer dezelfde techniek op de academie. Het ambacht manifesteert zich nu meer per kunstenaar; de ene schilder schildert zó, de andere doet het technisch helemaal anders. Juist dat is wat die diversiteit zo mooi maakt: het biedt de garantie van authenticiteit.”

Des te vreemder is het volgens Cornel om kunst alleen op het economisch belang af te rekenen, zoals nu in de politiek vaak gebeurt. “Alles wat een kunstenaar schept is per definitie vooraf onherkenbaar. Niemand zit te wachten op iets wat er nog niet is.” Dat maakt het ook zo lastig om een subsidie aan te vragen, beaamt Charlotte. “Je moet aantonen waarom jij iets goed doet, maar dat is enorm lastig.”

JAPAN

Voor Cor Unum was de intensieve samenwerking met kunstenaars, waarmee het atelier zo’n vijftienvintig jaar geleden begon, de redding, vertelt Charlotte. “Het is geweldig om met zoveel verschillende mensen te werken, elk met hun eigen gedachtegang en hun eigen ideeën. Het stuurt ons ook voortdurend nieuwe richtingen in. Hoe kunnen we iets maken? Zij vinden het op hun beurt geweldig om bij ons te komen, bij mensen die precies weten hoe ze iets moeten maken en die alle technieken kennen. Juist in die samenwerking, die interactie, ontstaan de mooiste dingen.”

Charlotte vertelt hoe ze enkele jaren geleden op reis ging naar Japan, onder meer met het voornemen om een kijkje te nemen bij porseleinfabrikant Arita. “In de fabriek zelf mocht ik helaas niet kijken omdat ze me zagen als een soort concurrent. Wel waren zij op hun beurt enorm geïnteresseerd in onze samenwerking met kunstenaars. Dat kennen zij helemaal niet; zij doen al eeuwenlang hetzelfde en geven die kennis van generatie op generatie door. Toen de

mensen van Arita tijdens een tegenbezoek naar Nederland kwamen, heb ik hen meteen uitgenodigd om een kijkje te komen nemen bij ons en kennis te maken met enkele kunstenaars met wie wij werken. Dat vonden ze geweldig om te zien, waarop ze mij weer terug uitnodigden om alsnog in hun fabriek te komen kijken. Die samenwerking, dat uitwisselen van kennis en ideeën: dat is waar het voor mij om draait.”

SMID OM DE HOEK

Het brengt ons, aan het einde van het gesprek, weer terug bij de nabijheid die ook eerder al ter sprake kwam. Volgens Charlotte is het bij elkaar komen cruciaal om te komen tot nieuwe dingen. “Ik heb in het verleden wel eens projecten gedaan met mensen die ik nooit heb ontmoet. Meestal heb ik helemaal niks met dat werk; er zit geen ziel in. Dat zou ongetwijfeld anders zijn geweest als we elkaar wél fysiek hadden opgezocht. Bij andere projecten werkte dat namelijk ook zo: bij de eerste contacten via mail en telefoon vroeg je je af waar het in hemelsnaam heenging, maar als je dan iemand ontmoet had kwam er een bepaalde energie vrij. Het ging dan meteen veel meer leven. Ander voorbeeld: pas geleden wilde ik een standaard laten maken voor een lamp. Het ging om een rond ijzeren plaatje dat gefreesd moest worden, meer niet. Van een kennis kreeg ik de naam door van een bedrijf dat het snel en goedkoop zou kunnen doen, maar het bleek allemaal enorm veel gedoe om dat online, via de website, te regelen. Voor mij was de lol er toen alweer af. Uiteindelijk ben dus maar weer gewoon naar de smid om de hoek gegaan, die had het in no-time voor me gemaakt. Misschien voor iets meer geld, maar het was wel gewoon prettig om even met hem te kunnen praten.”

Cornel knikt. “John Körmeling uit Eindhoven is als kunstenaar wereldberoemd, maar hij werkt altijd met lokale partijen. Toen hij in Shanghai het paviljoen had ontworpen voor de wereldtentoonstelling, was hij tijdens de bouwfase regelmatig ter plekke te vinden om met zijn Chinese medewerkers te overleggen over elk hoekje, elke lasnaad.” Als je maar met iemand kunt praten en er een vonk overspringt, benadrukt Cornel. “Als het klikt, dan kan alles.”

Over de geïnterviewden

/
*Cornel Bierens is beeldend kunstenaar en schrijver. In zijn beeldend werk ontwikkelde hij zich van schilder en tekenaar tot bouwer van grote installaties. Daarnaast publiceert hij kunstkritieken, columns en romans en was hij gastdocent op vrijwel alle Nederlandse academies voor beeldende kunst. Voor het Mondriaan Fonds schreef hij *De handgezaagde ziel, over de terugkeer van de ambachtelijkheid in de kunst en omstreken.**

/
Charlotte Landsheer is directeur, vormgever en curator van Cor Unum, een keramisch atelier in Den Bosch waar keramiek van nationaal en internationaal gekende kunstenaars wordt vervaardigd. Met ontwerpers van buitenaf, waaronder Bruno Ninaber van Eyben, Marc Newson en Maarten Baas, zoekt ze naar oplossingen om ontwerpen productierijp te maken.

/
*Auteur
Joost Peters*

Cultuur draait om dialoog en ontmoeting en het zoeken naar wederzijdse betekenis.

/

Jan-Hein Sloesen

Evert Bisschop Boele

Cultuurinstellingen proberen steeds meer oog te hebben voor wat er om hen heen gebeurt en de ‘stem van het volk’ zo goed mogelijk te vertalen naar museum of theaterzaal. Tegelijkertijd worstelen veel professionele kunstenaars met de vraag hoe zij en hun publiek betekenisvol kunnen worden voor elkáár. Wat kunnen zij, maker en consument, sámen tot stand brengen? En hoe kom je uit de traditionele zendstand en het aloude vraag-aanbodmodel? Een gesprek tussen Evert Bisschop Boele & Jan-Hein Sloesen over het belang van de dialoog en de ontmoeting.

Midden in het centrum van Roosendaal zetelt al ruim honderd jaar concertzaal/schouwburg De Kring. Het theater behoort tot de grootste tien schouwburgen in Nederland, waarmee Roosendaal – met zo’n 85.000 inwoners de 41e gemeente van ons land – het in cultureel opzicht helemaal niet zo slecht doet.

CULTUREEL KAPITAAL

En toch is het voor een middelgrote Brabantse gemeente als Roosendaal soms lastig om haar stem luid en duidelijk te laten horen, constateert Jan-Hein Sloesen, inmiddels zo’n anderhalf jaar directeur van De Kring. “Als gemeente behoren we namelijk niet tot Brabantstad: de Brabantse stedenrij Breda, Tilburg, Den Bosch, Eindhoven en Helmond. Die ‘grote vijf’ vergaderen regelmatig met elkaar in allerlei samenstellingen, waarna middelgrote steden als Roosendaal in het laatste uur óók nog even mogen aanschuiven. Uiteindelijk is Brabantstad een bedacht samenwerkingsverband, dat vooral tot stand is gekomen omdat het handig en overzichtelijk is en omdat deze vijf steden de meeste inwoners per stad en het meeste economische kapitaal hebben. Terwijl kunst en cultuur zich volgens mij zó snel ontwikkelen, dat zich dat helemaal niet laat binden door zulke bedachte structuren.” En dat leidt tot spanning, vervolgt Jan-Hein. “Als ik kijk naar mijn eigen Roosendaal, dan zie je dat we hier voorstellingen programmeren die niet eens in het Chassé Theater in Breda komen. Neem de nieuwe musical ‘t Schaep met de 5 Pooten: die staat in het DeLaMar Theater in Amsterdam, in het Nieuwe Luxor Theater in Rotterdam én in De Kring in Roosendaal. In die zin is onze middenpositie misschien wel een voordeel: je gaat

je afzetten tegen de grote vijf. Zo van: jullie mogen dan wel het economische kapitaal hebben, wij hebben het *culturele* kapitaal.”

Ook als het gaat om nieuwe ontwikkelingen loopt Brabantstad het gevaar ‘blind te worden’, denkt Jan-Hein. “Er gebeurt in Brabant van alles: buiten de steden, online, grensoverschrijdend tussen België en Nederland. Allemaal zaken die je niet terugziet in het regioprofiel, die overduidelijk is opgesteld door traditionele beleidsmakers; de Brabander is daar volstrekt niet in geraadpleegd. En dat terwijl de helft van de inkomsten van mijn theater toch echt wordt opgebracht door diezelfde cultuurconsument. Ik probeer daarom wél naar die – potentiële – bezoeker te luisteren, bijvoorbeeld door ook bekende YouTubers een plek te geven op ons podium. Dat soort dingen zie je allemaal niet terug in de basisinfrastructuur voor cultuur. Het meeste geld gaat naar gevestigde instanties, die weten hoe ze subsidie moeten aanvragen en die een goed netwerk hebben. Jonge, *upcoming* kunstenaars komen daar niet tussen, waardoor er nauwelijks sprake is van vernieuwing en je een heel voorspelbaar profiel krijgt.”

THEATERKIJKERS

Evert herkent het verhaal van Jan-Hein. “De formele infrastructuur, de gecanoniseerde kunst, het gesubsidieerde circuit: het is allemaal nogal behoudend. Wat ik wel interessant vind is wat Jan-Hein zegt over zijn bezoekers; dat die de helft van de inkomsten van het theater voor hun rekening nemen. Krijgen die daarmee rechtstreeks een stem in de programmering?” Ja en nee, schetst Jan-Hein. “Mensen direct een stem te geven in de programmering is ingewikkeld. Maar we werken als theater bijvoorbeeld wel met Theaterkijkers: een groep van zo’n 35 jongeren tussen de 14 en 25 jaar, die minimaal één keer per maand een voorstelling bezoeken en daar vervolgens hun mening over geven. Zo houden we als directie de vinger aan de pols voor wat de jongere generatie interessant vindt, wat je ook terugziet in de sterke groei van het aantal jongere bezoekers. Ook haakten we in 2018 voor het eerst aan bij de Nationale Jongerenherdenking op 4 mei, waarbij we de zaal ter beschikking stelden aan jongeren om er een herdenkingsprogramma samen te stellen. Dat bracht zo 500

jongeren op de been, zónder dat ik me daarmee hoefde te bemoeien. Daarnaast werken we met stadsprogrammeurs; elf gewone mensen uit Roosendaal, die zes keer per jaar een voorstelling ‘voor jan en alleman’ programmeren op dinsdagmiddag. Die middagen – die standaard uitverkocht zijn – gaan alle kanten op: mensen kiezen met hun hart, en dat leidt tot een breed palet aan voorstellingen. Daar blijven we wel over in gesprek – je wil als theater ook niet zes dezelfde voorstellingen hebben –, maar zij zijn uiteindelijk verantwoordelijk.”

KRUISBESTUIVING

De dialoog, het naar elkaar luisteren: het zijn thema's die in Everts onderzoek regelmatig terugkeren. “Kijk, professionele musici zijn zenders: ze kunnen iets heel erg goed, volgen een enorm lange training om te komen waar ze zijn, en willen uiteindelijk niets liever dan die ervaring delen met de rest van de wereld. Van meet af aan leven ze als musicus in een universum waarin zij, met hun vaardigheid, centraal staan. En dat is een problematische boodschap, denk ik. Musici zitten daardoor namelijk gevangen in een vraag-aanbod-model waaraan het moeilijk ontsnappen is: ook al ga je als musicus meer vraaggericht werken, het blijft een model waarin alles in essentie draait om jou als maker. Eigenlijk zou de hele insteek radicaal anders moeten zijn, vanuit de vraag: hoe kunnen we betekenisvol worden voor elkáár? Wat kunnen wij, musicus en luisteraar, sámen tot stand brengen? Het zijn vragen die nog veel te weinig gesteld worden. Kunstenaars zouden juist die dialoog moeten voeren en zichzelf op het spel moeten durven zetten. Jij bent specialist in muziek, die ander is specialist in zijn eigen leven leiden. Juist die kruisbestuiving kan tot hele mooie dingen leiden.”

“Mooi wat je daar zegt”, vindt Jan-Hein. “Kijk, bij een theater zijn het vaak de directeur en de programmeur die de programmering en het beleid bepalen; zij zijn het immers die ervoor hebben ‘doorgeleerd’. Hetzelfde zie je bij een conservator in het museum: ook die stelt zichzelf centraal. Terwijl het in essentie eigenlijk draait om andere dingen. Wat is er in een stad aan de hand? En hoe kun je daar op inspelen? Juist die dialoog is – inderdaad – veel interessanter.”

Het gaat erom dat je die ander als inherent waardevol en interessant gaat zien en dat er een gesprek tot stand komt, benadrukt Evert. “Hoe kunnen wij elkaar van dienst zijn? Veel musici en kunstenaars vinden dat heel erg moeilijk, maar voor een onderzoeker als ikzelf is het juist erg interessant als die spanning wordt opgezocht. Zelf heb ik een uit studenten bestaand jazzcombo een project laten uitvoeren in een verzorgingstehuis, met zieke en demente mensen. De opdracht was: bedenk geen programma, maar ga er ter voorbereiding heen zónder instrument. Ga in gesprek met bewoners, medewerkers en directie, en kom op basis dáárvan met een voorstel voor een muzikaal programma. Het enige dat we vroegen was dat deze musici zich zouden verdiepen en oprechte interesse zouden tonen in de mensen voor wie ze zouden gaan spelen. Dat ze hen zouden zien als mens, niet als abstracte doelgroep. Dat gebeurt nu eigenlijk te weinig. Ander voorbeeld: ik heb al tijden een idee voor een project waarbij jazzstudenten levensliedzangers begeleiden. Die zangers werken nu altijd met een orkestband, dat is nu eenmaal makkelijker en goedkoper. Ik zou die twee werelden bij elkaar willen brengen en die zanger en de studenten sámen willen laten nadenken over de vraag hoe ze elkaar kunnen versterken. Laat ze maar eens de dialoog met elkaar aangaan en kijk wat er gebeurt.”

MEER SCHUREN

De cultuursector staat toch nog altijd vooral in de zendstand, beaamt Jan-Hein. “Zo van: wij zijn de professionals, wij hebben ervoor doorgeleerd.” Het lastige is dat er een soort algemene opvatting bestaat over wat kunst en cultuur in essentie zijn, constateert Evert. “In het dagelijks leven is muziek vooral géén kunst; het is een duizendingendoekje dat iedereen op zijn eigen manier gebruikt om zichzelf te bevestigen, zichzelf met de wereld te verbinden, en om zijn of haar leven te reguleren. We gebruiken muziek als achtergrond bij het huiswerk maken, om op te dansen, of om onze ouders dwars te zitten. Tegelijkertijd ziet de ‘officiële’ cultuur, ‘de samenleving’, muziek als een specialistisch, artistiek-expressief ambacht. Niemand spreekt dat echt expliciet uit, maar het is belichaamd in allerlei instituties; in het beleid van de overheid, in het hele subsidiespeelveld, in de pers en in het onderwijs. Daarom is het ook zo

moeilijk om uit die zendstand te komen; de manier waarop we naar kunst en cultuur kijken zit bijna genetisch in ons. Dat geldt ook voor studenten aan het conservatorium, de top van onze muziek-pedagogische piramide: het is enorm lastig om ze uit die zendstand te krijgen. Ik geloof dat die mismatch een van de belangrijkste redenen is voor de spanningen in de huidige professionele muzikwereld.”

Daarop inhakend vertelt Jan-Hein hoe in De Kring jonge conservatoriumstudenten de ruimte krijgen om op te treden voor publiek. “Afgelopen seizoen traden tijdens een zondagochtendconcert twee jonge muzikanten op. Uiteindelijk duurde hun optreden maar negen minuten. Dat ene stuk was nu eenmaal het beste wat ze in huis hadden, dus daar moest het publiek het maar mee doen, vonden ze. De bezoekers lieten zich echter niet wegsturen en bleven rustig zitten. Uiteindelijk kwam er een interessant gesprek op gang tussen theatermaker en bezoeker, met als resultaat dat iederéén rijker uit die voorstelling kwam.”

Een student van Evert, uit Israël, besloot onderzoek te doen naar een prehistorisch volk uit zijn geboorteregio en op basis daarvan een muziekstuk te schrijven. “Die jongen verdiepte zich in de context en verbond zich aan een bepaalde plek en een bepaalde tijd. Daarmee heb je goud in handen, zei ik tegen hem. Stel dat het Hunebedcentrum in Drenthe vraagt of je een receptie wilt komen opluisteren, dan kun jij hen nu iets veel beters bieden dan wat willekeurig gekozen muziekstukken. Sterker nog, je zou zo’n muziekstuk kunnen oprekken: tot themamuziek tijdens een gehele conferentie, of zelfs tot een *community music*-project van drie dagen. Het kan alles worden wat je maar wil. Het kost tijd en energie, maar dan heb je wél iets dat veel relevanter is dan een paar jazzmuzikanten die staan te spelen tijdens een borrel.”

INCLUSIVITEIT?

Cultuur draait kortom om dialoog en ontmoeting en het zoeken naar wederzijdse betekenis. “Er is per definitie niet één verhaal”, benadrukt Evert. “Cultuur is niet alleen wat ons bindt, maar vooral ook wat ons *scheidt*, waar we ruzie over kunnen maken. Dat is ook

een beetje het probleem dat ik heb met een term als ‘de gemeenschap’. Als je dat opvat als ‘we doen alles met elkaar’, dan heb ik daar niet zoveel mee. Als je het opvat als ‘we moeten het met elkaar doen’, dan kunnen we dus niet zonder interesse in elkaar en zullen we wel met elkaar in gesprek moeten gaan. Dán vind ik het een interessant concept. Inclusiviteit, nog zo’n begrip. Dat riekt al snel naar ‘kom maar met óns meedoen.’” Jan-Hein knikt: “Inclusiviteit betekent al snel dat je geen oog hebt voor de ander. Het is toch een beetje van: je mag meedoen, maar alléén als je doet wat ik ook doe.”

Alle lovenswaardige initiatieven om de kloof tussen overheid en burger en tussen elite en volk te overbruggen en zo die vurig gewenste dialoog te stimuleren ten spijt, blijft de indruk bestaan dat het huidige (cultuur)beleid nog te weinig over ‘ons’ gaat. Het brengt ons op VVD-kamerlid Thierry Aartsen. De Bredanaar pleitte onlangs voor meer subsidie voor volkscultuur en immaterieel erfgoed als carnavalsverenigingen, schutterijen en bloemencorso’s, ten nadele van grote culturele instellingen. Evert volgde de hele discussie met belangstelling en schreef er ook een opiniestuk over. “Aartsen werkt met zijn pleidooi mee aan een tweedeling die niet bestaat en die op zich ook niet interessant is. Natuurlijk, de door Aartsen gepresenteerde feiten over bezoekcijfers en subsidiestromen van het Concertgebouw klopten niet. Maar de culturele sector schiet standaard in een kramp en probeert de boodschap als *fact free* af te serveren – in de hoop hem zo onschadelijk te maken. Maar wat Aartsen éigenlijk zegt is: jullie luisteren alleen maar naar jezelf. Natuurlijk, hij brengt het onbeholpen, vanuit een misplaatst onderbuikgevoel, maar het is wél een boodschap die de naar binnen gekeerde cultuursector serieus zou moeten nemen. We komen er niet met het simpelweg terzijde schuiven van zo’n signaal.”

Jan-Hein herkent die kramp, vult hij aan. “Vroeger ging het zo: als een gemeente een kunstplan wilde, ging een ambtenaar aan de slag. Hij knipte en plakte wat uit andere stukken, keek naar de stad en voegde wat *couleur locale* toe, en maakte vervolgens een stuk dat in een bureaula verdween. Tegenwoordig wordt er meer gesproken met alle partijen die ertoe doen: met professionals, maar ook met

bijvoorbeeld jongeren en mensen met een migratieachtergrond. We zitten momenteel midden in die transitie, al zie je dat niet per se meteen terug in de zaal. Dat is wat mij betreft wel een interessante vraag: hoe komt het dat mensen soms jarenlang längs een gebouw komen, maar er nog nooit voet over de drempel hebben gezet?”

Zelf probeerde Jan-Hein het door bijvoorbeeld Turkse cabaretiërs naar Nederland te halen, maar dat werd geen groot succes. “Met jongeren zie je hetzelfde; het gebouw zelf blijkt vaak toch nog in de weg te zitten. En dat is zonde, want kunst en cultuur gedijen overall. Zo zijn we als theater momenteel in gesprek met het Zuidelijk Toneel over een voorstelling over criminaliteit: niet in het theater, maar op locatie, in een oud gebouw van de NS. Dat is best een grote stap, zeker als je bedenkt dat de gemeente Roosendaal een flinke huursubsidie geeft voor ons pand. In die zin is het wel spannend. Toch blijven we proberen om steeds meer te luisteren naar ‘de ander’.”

KLEINE STAPPEN

Een paradigmaverandering is hoe dan ook een kwestie van kleine stappen, denkt Evert. “Het helpt als we mensen – theaterbezoekers, politici, studenten – meer in ongemakkelijke, schurende situaties brengen. Eigenlijk zoals Jan-Hein het doet in Roosendaal. Hen naar plekken brengen waar iets anders gebeurt. Daarom ben ik ook zo’n liefhebber van de *middle ground*, de laag tussen de gevestigde orde en de underground in. Podia als WORM en Grounds in Rotterdam krijgen weliswaar subsidie en moeten dus ook mee in de hele verantwoordingscyclus en het discours dat daarbij hoort, maar proberen ook dingen te doen die daar niet zo goed bij passen. Waar de underground vooral een onafhankelijke plek voor zichzelf creëert, moet die *middle ground* zich verhouden tot de onder- én bovenlaag. Juist dáár gaat het dus schuren en gebeuren er interessante dingen. En dan ontstaat die dialoog uiteindelijk vanzelf.”

Over de geïnterviewden

/

Evert Bisschop Boele verricht praktijkgericht onderzoek naar muziek- en kunsteducatie. Hij is leading lector van het Kenniscentrum Kunst & Samenleving, en daarbinnen lector Kunsteducatie van het lectoraat Lifelong Learning in Music aan het Prins Claus Conservatorium (Hanzehogeschool Groningen). Daarnaast is hij bijzonder hoogleraar Betekenis van cultuurparticipatie bij de Erasmus School of History, Culture and Communication (ESHCC) aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

/

Jan-Hein Sloesen is sinds 1 juni 2017 directeur van het ‘cultuurcluster’ in Roosendaal, waarvan schouwburg De Kring (samen met erfgoedcentrum Tongerlohuys en cultuureducatie-instelling CultuurCompaan) deel uitmaakt. Eerder was hij onder meer werkzaam als directeur van theater De Bussel in zijn geboorteplaats Oosterhout en als hoofd Cultuur bij de provincie Noord-Brabant. Als een van de eersten doorliep Jan-Hein in Utrecht het leerprogramma Leiderschap in Cultuur (LinC), voor en door leiders in de culturele sector.

/

*Auteur
Joost Peters*

zij alsmaar meer
wij grijze haren

stad en land
hemel en aarde

maar toen de mensen de stad
vonden
ze het land nooit meer terug

Colofon

Dit product is een onderdeel van de verkenning 'De Culturele Eigen(wijs)heid van Brabant' van BrabantKennis

Projectleiding

Heidi Buijtsels, BrabantKennis

Redactie

De Caluwé Tekst

Eindredactie

BrabantKennis

Fotografie

Willeke Machiels, Nadia ten Wolde,
Marc Bolsius, Merk Tilburg,
Helmond Marketing, VisitBrabant,
Brabant Branding, Beeldbank Brabant,
Koektrommel Studio, Jostijn Ligtvoet
Fotografie

Gedichten

Brief van de Koning

Vormgeving

Scherpontwerp

Druk

Booxs

Exemplaren

500

Wil je meer lezen of een volledig overzicht van de verkenning? Ga dan naar www.cultureeigenwijs.nl

BrabantKennis verkent op eigen wijze de toekomst van Brabant: onafhankelijk, nieuwsgierig en vernieuwend in vorm. We prikkelen tot nadenken en houden Brabant scherp. We observeren, confronteren en inspireren, en dat doen we door trends te spotten, toekomstbeelden te schetsen en nieuwe perspectieven te bieden.

Vind ons op www.brabantkennis.nl
of volg ons op Twitter, Facebook,
LinkedIn en Youtube (@BrabantKennis).
BrabantKennis, juni 2019

Wij willen in het bijzonder Scherpontwerp en Toffey hartelijk danken voor hun betrokkenheid en bijdrage aan www.cultureeigenwijs.nl en verder iedereen die heeft meegewerkt aan deze verkenning, waaronder:

Frank G. Bosman / Nienke van Boom / Gerard Rooijackers / Eric Alink / Berny van de Donk / Mijke Pol / Willeke Machiels/ Najib Aoulad Ayad / Mauro Boer/ Minou Bosua / Miranda van Bragt / Anne-Marie Dageleinckx / Bart van Dongen / Mandy den Elzen / Gerrie Fiers / Darko Groenhagen / Antony Hermus / Frank Maas / Pia Meuthen / Ted Noten / Rogier Telderman / Florian de Visser/ Michiel van de Weerthof/ Mike Weerts / Michel Witter / Ruben Maes/ Vertigo Productions / Martijn Mulder / Siem Nozza / Ryan Palmen / Marinus Biemans / Boukje van Ettö / Frans Soeterbroek / Nadine Roestenburg / Els Backx / Marieke van Bommel / Marianne Splint / Rien de Visser / Errol van de Werdt / Marusjka Lestrade / Anne van Kuijk / Tessa Cramer / Bart Brouwers / Marcel van Bijnen / Stavros Zouridis / Ellen de Bonth / Niki van Rooij / Nino Schöningh / Goedele Smeulders / Martijn Neggens / Koektrommel Studio / Jostijn Ligtvoet Fotografie / Milou van Meijel / Josefien van Rooij / Serge Gruson / Thijs Baselmans / Annie Gadellaa / Nina van Mourik / Helen van Bakel / Nurdyanna Junaidi / Roel van der Eerden / Peter Vriends / Cecile Smeulders / Rudy van Belkom / Tineke Jansen / Ben van Rooij / Rosa Dammers / Joyce de Volder / Anne Pereira / Julliette Bool / Angelica van Dam / Frank Crucq / Studenten NHTV Performatory / Tessa Petrusa / Studenten Fontys International Lifestyle Studies / Leerlingen (2HC, 4HF, 4HG, 4HH, 4V tekenen, 5VCKV2 en 5HAVO 2018/2019) van het Mgr. Frenckencollege uit Oosterhout / Pet Holman / Henri Swinkels / Diana Nooten / Rens Gorisse / Andy Marcelissen / Jos Swanenberg / Patrick Timmermans / Eugene Springer / Bibi Schuurs / Nadia ten Wolde / Sara de Kort / Joost Peters / Cornel Bierens / Evert Bisschop Boele / Gabriël van den Brink / Koen van Eijck / Charlotte Landsheer / Mark van Ostaijen / Jan-Hein Sloesen / Steven ten Thije / Het Pon / Bo Broers / Cees Donkers / Isis Boot / Mathieu Meijers / Jan Post / Ferd Quik / Ward Warmoeskerken / Ad Rooms / Ingrid Luyxks / Jeroen de Leijer / Ton Crone / Hans Krosse / En ten slotte, eenieder die de tijd heeft genomen om met ons van gedachten te wisselen, vaak onder het genot van een kop koffie!

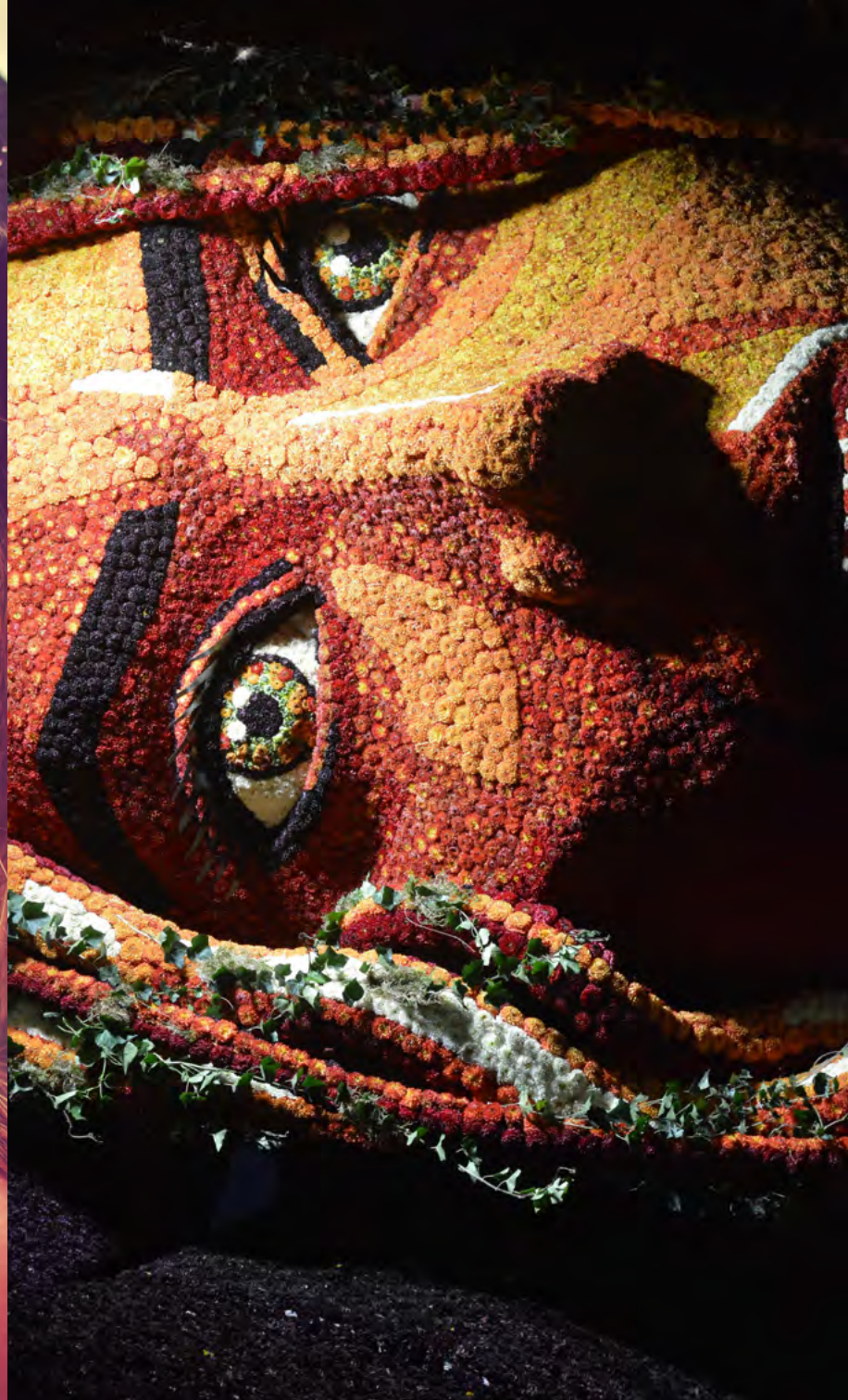

/

Inleiding - vervolg

Als we iets willen zeggen over die eigen/wijs/heid, moeten we eerst de eigenheid ervan bepalen. Eigenheid zegt wat karakteristiek is voor iemand of iets. Wat is er in dat bonte beeld karakteristiek voor de cultuur in Brabant? Op het eerste gezicht is het lastig scherpstellen. Maar als onze ogen gewend zijn, zien we toch overeenkomsten in het beeld die eenzelfde culturele grondtoon verraden. Een groot gevoel voor de gemeenschap, voor publieke vormen van vertoning en verbeelding, en voor het ongerijmde, het komische en het absurde. Het is een toon die resoneert met hoe cultuur in Brabant is ontstaan: onder het juk van overherigheid, doordrenkt van katholicisme en lokalisme,

in de marge van de nationale kunstenhiërarchie.

De tijden zijn natuurlijk veranderd. Maar toch heeft de geschiedenis ons in een bepaalde stand gezet. Hoewel het culturele verleden geen herhaling afdwingt, is cultuur ook weer niet helemaal wat we er zelf van (willen) maken. Vergelijk het met de kolkende rivier van het katholieke geloof. Die is opgedroogd tot een klein stroompje, maar heeft wel een flinke culturele bedding uitgesleten. De invloed van zo'n culturele onderstroom is niet meetbaar, maar wel merkbaar. Hoeveel Brabanders zijn niet bereid om, vaak gratis en voor niets, samen met anderen tijd en moeite te steken in iets dat groter is dan zichzelf? Van cultuur gaat een inspiratie uit die mensen in beweging en in vervoering brengt.

Samen cultuur maken en ervaren is waardevol op allerlei manieren. Als je er zo naar kijkt, dan is cultuur niet alleen intrinsiek waardevol vanwege de artistieke expressie of instrumenteel van nut voor de creatieve industrie of het vestigingsklimaat. Cultuur is ook relationeel van betekenis. Het draait om dialoog en ontmoeting. Een stelling die door deze hele publicatie heen wordt bekrachtigd. Natuurlijk houdt de wervelwind van individualisering en digitalisering ook in Brabant huis, maar de kracht van het collectief staat nog stevig overeind. We vieren en versieren het leven hier nog steeds als we zielsverwanten ontmoeten. De vele festivals getuigen daarvan. Ze stillen niet alleen een culturele honger, maar voorzien ook in een groeiende sociale behoefte. Die

behoefte is diepgeworteld, en je kunt de culturele eigen/wijs/heid van Brabant niet begrijpen zonder daarbij stil te staan.

Relaties geven betekenis en cultuur maken is daarom ook een proces van groepen en van groepsvorming. Cultuur is vaak het smeer- en bindmiddel voor zo'n groep. Niet statisch, maar vloeiend en organisch, meebewegend met de behoefte van de (informele) gemeenschap zelf. Dat vraagt om commitment. Wie meedoet, moet zich - zolang als het evenement duurt – kunnen identificeren met de plek en de ontmoetingen. Festival Intents, Fanfari Bombari en de Brabantse Dag: ze zijn zo succesvol omdat ze gedragen worden door een (tijdelijke) gemeenschap. Zulke culturele gemeenschappen kun je niet indelen

volgens het klassieke onderscheid in de kunsten tussen publiek en privaat, burger en overheid, kunstenaar en publiek. Nee, daar is de scheidslijn tussen makers en publiek er vaak één in potlood. Er wordt collectief ontworpen, gemaakt en beleefd.

De eigen/heid van deze evenementen mag dan misschien niet voldoen aan de klassieke culturele codes, toch gaat er de nodige wijs/heid achter schuil. Wijs/heid gaat over de kennis en het inzicht waarmee je de dingen doet. Die wijs/heid zie je bijvoorbeeld terug in de waarde die gehecht wordt aan tijd en de duurzaamheid van relaties. Als een relatie belangrijker is dan een (economische) transactie, dan moet die relatie gekoesterd en onderhouden worden. Op die manier wordt hij met de tijd betrouwbaarder. En sterker. Wie op

deze manier deelt, vermenigvuldigt de verbeeldingskracht. Dat kenmerkt ook de mensen (makers en publiek) die zich actief engageren met zulke collectieven. Ze stijgen gemakkelijk uit boven hun eigen ego. Ze denken niet alleen in kunstwerken, maar ook in netwerken.

Door (te) netwerken wordt een uitwisseling van kennis en ervaringen mogelijk gemaakt. Generaties ontmoeten elkaar. In het gesprek tussen oud en jong komt ambacht in contact met innovatie en wordt analoog de digi-taal gesproken. Elkaar wat gunnen is een andere wijs/heid die deze cultuur-als-collectief kenmerkt. Maar let op, culturele coöperatie gaat hand in hand met competitie. In de aanloop naar het Zunderts bloemencorso worden gereedschappen uitgeleend,

dahlia's geruild: alleen samen kan het spektakel verwezenlijkt worden. Rang en standen doen er niet toe. Maar op de eerste zondag van september, bij de grote optocht, zijn de buurtschappen concurrenten. Ieder wil winnen. De culturele krachtmeting wordt op het scherp van de snede gevoerd. De concurrentie tussen de buurtschappen is een serieus spel.

Als spel onderdeel van het culturele leven in Brabant is en een must voor het scheppen van cultuur, dan moeten we ons tot slot afvragen of we het spel wel eigen/wijs genoeg spelen. Eigen/wijs is wie overtuigd is van zichzelf en een eigen koers vaart. Hoe eigenzinnig is de cultuur 'van hier'? Zetten we de regels naar onze hand? Spelen we het spel op onze manier? Dat is maar de vraag.

Tussen de culturele systeemwereld en de culturele leefwereld schuurt het. Cultuur ontwikkelt zich zo snel dat het zich sowieso niet laat vangen door 'bedachte' bestuurlijke structuren en sectorale silo's van de overheid. En dat geeft spanning.

Het topje van de spreekwoordelijke culturele berg steunt op een brede voet van ondernemende gemeenschappen. Iets wat lang niet altijd (h)erkend wordt. Voordat je het weet zijn top en berg van elkaar losgezongen. Voor een deel komt dat door de inrichting van het huidige cultuursysteem en de concepten en beelden die daarbij horen. Als je denkt en spreekt in termen van (hiërarchische) piramides en bergen, gaat je aandacht vanzelf naar de top. Natuurlijk is het verleidelijk om te denken dat de culturele biodiversiteit

alleen maar 'piekt' aan de top. Maar we weten in ons vlakke Brabant dat meanderende beekdalen ook enorm soortenrijk kunnen zijn.

Toch is het lastig om anders te denken en te doen. Uitwisseling tussen 'boven' en 'beneden' is een hele opgave. Die mismatch zorgt voor de meeste spanningen in het cultuursysteem dat we vandaag de dag kennen. En dat is jammer. Want het zijn de kruisbestuivingen tussen beide werelden die de cultuur in Brabant verder brengen. Juist op het grensvlak ontstaat er ruimte voor culturele vernieuwing. Maar die interactie krijgen we niet vanzelf. Experimenten zijn nodig. Op kleine schaal gebeurt dat al. Musea en theaters in Brabant dagen bezoekers uit om coproducent van hun collectie of voorstelling te worden.

En er worden door cultuurmakers nieuwe verbindingen gelegd om kunst meer in het dagelijkse leven van mensen te plaatsen. Maar daarnaast zou een totale verandering van ons denkkader weleens nodig kunnen zijn om de verschillende werelden bij elkaar te brengen, echt te laten communiceren.

Hoewel dat misschien revolutionair klinkt, gaat het hier eerder om evolutionair denken (en doen). Als deze publicatie namelijk iets duidelijk maakt is het dat we de artistieke en economische dimensie van cultuur moeten completeren met een sociale. Cultuur in Brabant is niet twee- maar driedimensionaal. In deze culturele ‘triangulatie’ zou weleens de oplossing kunnen schuilen. Het stimuleert dat sociale (proces)waarden en kwaliteiten een

plek krijgen in het culturele spel, naast de (bestaande) professioneel-artistieke en instrumenteel-economische waarden. Maar ook dat we gaan denken in betekenisvolle verbindingen in plaats van culturele doelgroepen. Dat we cultuur niet programmeren vóór, maar samen ontwerpen ín betrokken gemeenschappen. En dat we rekening houden met de diversiteit aan stemmen en culturele achtergronden.

Is deze culturele ‘trialogica’, dit driehoekig denken, de sleutel voor een cultureel eigen/wijs Brabant? Dat zal de praktijk moeten uitwijzen. Het grote voordeel van een driehoek is in elk geval dat het een meetkundige figuur is waarvan de hoeken nooit op één rechte lijn liggen. Dat dwingt je vanzelf om ‘dwars’ te kijken.

Echt eigen/wijs zijn diegenen die de culturele rechtlijnigheid achter zich laten. Die taal en tekens verschuiven. Vanaf nu schrijven we daarom:

Culturele
eigen\wijs\heid!